ادبي يادښتونه

عبدالغفور لېوال

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب نوم: ادبي يادښتونه
لیکوال: عبدالغفور لېوال
ناشر: د افغانستان د قلم ټولنه
د نشر شمېر: ۴۸
تیراژ: زر ټوکه
د پښتۍ طرحه: ژکفر حسيني
د چاپ کال: ۱۳۸۸ هـ. لمریز
د چاپ ځاي: د افغان مسلکی مطبعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا مقالې

د ادبپوهنې د یوه زده کوونکي په توګه مې وخت ناوخت یو شمېر یادښتونه کاږلي، چې له کښلو یې موخه د ځینو ادبي تجربو بیان، یا د یوې ځانګړې سکالو شننه وه.

په شعر او شاعرۍ کې، چې هر کله له خپلو تجربو یا د نورو په ښکلو شعرونو کې له یوې ځانګړنې سره مخامخ شوی یم نو یې په اړه مې څو کرښې لیکلي، چې د ځوان کول لپاره پاتې شي.

زه په مشاعرو او ادبي ناستو کې د زلمیو لیکوالو او شاعرانو له ډېرې مینې سره مخامخ کېږم، کله کله دا ادبپوهنې د ځینو مسألو په اړه پوښتنې راځخه وکړي، زه په هغه شیبه کې څه ماتې ګوډې څرګندونې ورته وکړم، خو چې یوازې شم نو ځان راته اړ او پړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښـکاره شـي، بيـا کتـابونو تـه سـر ورښـکاره کـړم، خپلـې تجربـې راوشـاربم او پـر هـاغو مسـألو څـه ليکنې وکـړم، د همـدې لپـاره پـه خپلو دغو ليکنو کې نه د ژورې څېړنې دعوا کوم او نه هم د کوم مهم پرمختګ ډبره پر سينه موښم، بس هسې لـه خپلو زلميو دوسـتانو سره يې صميمي مشورې ګڼلای شم.

په دغه کوچني غونډ کې د شعر او تصوير پـه اړه زمـا يـو څو مقـالې شته او همدلته يې ښايي ياده کړم، چې په دې اړه زه نورې ليکنې هم لـرم، چې يـو مهـال بـه يـې د يـوه ځـانګړي څېړنيـز کتـاب پـه تـرڅ کې خپري کړم ،انشـالله. د پښـتو ژبې او ادب د ماسـټرۍ د دورې ځينـې څېړنيـزې ليکنـې مـې هم را اخيسـتي، چې ماتـه يـې خپريـدل ګټـور بريښـېدل. دا ليکنې د کلاسيکې دورې پر متونو را چورلي. لـه تـاريخ سره د ادبياتو اړيکې، تل زما لپاره په زړه پـورې څـه وو، زمـا ځينـې ليکنې د دې دوو بشري پوهنځانګو په بريد کې کـارل شـوي دي او د تيورۍ له پلوه مې هم په دې اړه څه نا څه ليکلي چې يـو دوه يـې پـه همدې غونډ کې درته وړاندې کوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس به پوښتنه رامنځته شي، چې ولې دغه لیکنې دلته راغونډې وو؟

ما په ژبو او ادب پوهنځي کې د زده کړې له مهاله د داسې کتابونو کمی احساساوه، چې ځینې ادبي نوموونې او مسایل دې تر بحث لاندې راولي، هغه مهال ما فکر کاوه لږ تر لږه د جدي بحثونو د پیل کېدو لپاره ښایي لومړنۍ لیکنې وشي، په افغان ادبي بهیر او د قلم د نړیوالې ټولنې په غونډو کې زموږ له خو کلنو ناستو ولاړو سره دغه اړتیا نوره هم جدي ښکاره شوه، ما فکر وکړ، چې ابتدایي بحثونه ښایي را پیل کړو، ولو که نیمګړي هم وي، همدا چې یو زلمی محصل را پاڅي او ددغو پیلیزو لیکنو نیمګړتیاوو ته ګوته ونیسي هم موږ به لوی کار کړی وي. ځینې دغه لیکنې چې تاسو یې په دې مجموعه کې لولئ، هلته او دلته خپرې شوي دي او له نیکه مرغه هرې یوې یې زما له زلمیو ملګرو سره یو شمېر پوښتنې او د بحث لپاره تنده را پاروله ده، هغه څه چې موږ یې تمه کوله او کوو یې. نو ښه به وي چې دا ټولې په یوه ټولګه کې راټولې کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما له څو کلونو را په دې خوا غوښتل د خپلو ګڼو ادبي مقالو يوه غوښنه برخه په بېلا بېلو مجموعو کې راغونډې کړم، خو د روزګار بوختياوو نه ورپرېښودم، په همدې ورځو کې پرما ګران اجمل تورمان (چې نوښتګر او هڅاند ليکوال، شاعر او رسنوال دی) په ما غږ وکړ، چې د دې ليکنو يوه منځنۍ ټولګه ورته چمتو کړم، چې را چاپ يې کړي او د هغو څلريشت ساعتونو په موده کې، چې ګران تورمان وخت راکړی و ، ايله مې همدومره راغونډې کړې، دلته د دغه ځوان فرهنګي له هڅو څخه د زړه له کومې مننه کوم.همدا راز له هريوه ښاغلي ژکفر ، ښاغلي همت ، ښاغلي صلاحي او نورو څخه هم مننه چې د کتاب په خپراوي کې يې لاس وکړ.

زما د ادبي اړيکو له کور (د قلم نړيوالې ټولنې) څخه خوښنه، چې د دې مجموعې چاپ يې پر غاړه واخيست او له خپلو ځوانو ادبي دوستانو څخه هم مننه چې د کتاب تر لوستلو وروسته به دا ليکنې په غځېدونکو بحثونو وارزوي، له خپلو مشرانو او استادانو څخه هم هيله لرم چې زما د بحثونو خامۍ او نيمګړتياوې را په ګوته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ګران عبدالواسع ساهو څخه مننه، چې که دده فرهنګي مينه نه واى نو زما په شان د نامنظمه ليکوال يوه ليکنه به هم نه واى خوندي.

ترديږه پر د خپلو ماتو ګوډو کرښو او ستاسو ترمنځ نه خنډ کېږم.

د ملي ادب د ښېرازۍ او ودې په هيله.

عبدالغفور لېوال

۱۹/ثور/۱۳۸۸

کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې د فکر او خیال موازنه

د شعر لپاره یو تر ټولو او سمهالی تعریف دا دی: (شعر په لنډه او آهنګینه ژبه د اندا و تخییل عاطفي تړون دی)

د دې تعریف له مخې مو ږ د شعر لپاره دوه ډوله لازمي عناصر پېژنو، لومړی د شعر بهرني عناصر او دوهم د شعر داخلي یا محتوایي عناصر. د شعر بهرني عناصر لنډه او آهنګینه ژبه یعنې وزن، آهنګ، ایجاز، قافیه او نور دي، چې تر ډېره بریده د شعر په تخنیکي جوړښت کې ونډه لري. دوهم ډول عناصر چې د شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

داخلي عناصر يې بولو هغه فکر(اند)، تخييل، عاطفه او نور دي. په شعر کې يو شمير نور جوړوونکي عناصر لکه تصوير، سمبولونه او اساطير په دواړو برخو يعنې بهرنيو او محتوايي عناصرو پورې اړه لري.

اوس راځو دې ته چې فکر او خيال په شعر کې کوم ځايونه لري؟

فکر د انساني ذهن او اعصابو د هغه فعاليت نوم دی، چې يو انسان يې په ارادي توګه د خپلو ورځنيو چارو لپاره کاروي. د دغه فعاليت متداوم شکل ته تفکر وايي چې تر ډېره د يوې پېښې، شيز، مفکورې يا غوښتنې په اړه حقايق تر لاسه کوي.

خيال د انساني ذهن د هغه فعاليت نوم دی چې له موجودو واقعيتونو څخه داسې شه ترسيم او تصوير کړي، چې له همدې ذهني چاپيريال پرته په حسي محيط کې وجود ونه لري. له هغه ځايه چې د تخييل جوړونکي عناصر حقيقي او حسي شيزونه دي ځکه خو ويل کيږي چې هر تخييل په يوه نه په يوه بڼه په حقيقت کې ريښه لري. د خيال او خوب ليدو تر منځ توپير همدومره دی چې تخييل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارادي دی او د عقل له خوا رهبري کیږي خو خوبونه غیر عقلي، غیر ارادي او دلاشعور په ساحه کې پېښېدونکي دي.

که موږ احمد پنځه کاله مخکې لیدلی وي او اوس یې بیا وینو، نو د فکر په مرسته یې را په یادوو، چې ددې شخص نوم احمد دی او پنځه کاله مخکې مو په دغه یا هغه ځای کې لیدلی دی. دلته احمد ـ پنځه کاله ـ ځای او پېژندل ټول واقعي حقایق دي، چې د فکر په مرسته تشخصیږي.

خو همدا چې فکر کوو احمد به یو ښه سندرغاړی وي، په یوه ستېژ به ناست وي ښکلې سندرې به وایي، ډېر خوږ غږ به یې وي او خلک به ورته لاسونه پړکوي، دا ټول د احمد په اړه زموږ تخییل دی، دلته هم احمد، سندرغاړی، خوږ غږ، ستېژ او د خلکو د لاسونو پړکول عیني ځیزونه دي خو څرنګه چې حقیقت نه لري او یوازې زموږ د تخییل په ځواک سره یو ځای شوي نو خیالي بڼه لري.

بل ځل موږ وینو چې احمد له یوه ښامار سره جنګ کوي، یا احمد وزرونه پیدا کړي او په اسمان کې الوزي، یا خو احمد له ملا څخه کوز په یوه کب بدل شوی او په اوبو کې ګرځي، کیدای شي دا خوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي ځکه ښامار، د احمد وزرونه او له ملا څخه کوز په کب بدلېدل په واقعیت کې ریښنه نه لري او یوازې په خوب کې پېښېدلای شي. دا مفهومونه د انسان پيژندنې او اروا پوهنې په ويش کې راتلای شي خو په شعر کې دا سې نه ده. په شعر کې فکر، خيال او خوب ترمنځ ښکاره سرحد او پوله نشته، دا به ډېر ستونزمن کار وي، چې ووايو د يوه شعر په جوړښت کې کومه برخه فکر دی، کومه خيال او کومه خوب. ځکه چې په شعر کې د خيال ساحه دومره پراخه او ځواکمنه ده چې هم فکر او هم خوب ليدل رانغاړلای شي ،دلته کيدلای شي احمد هم يو ښه سندرغاړی وي او هم يو زرين کب يا وزر لرونکی مرغه، خو په دې شرط چې خپل شاعرانه منطق ولري. او دا عقل دی چې موږ ته د شاعرانه منطق حدود ټاکي.

شاعران شعر د خيال بچی بولي، حال دا چې خيال د شعر سينګار کوونکی او د ښکلاييز ارزښت پنځوونکی دی. د شعر اصلي اډانه فکر جوړوي. د شعر محتوا، مفهوم او مانا د فکر له لورې رامنځ ته کيږي يعنې فکر غواړي يو څه ووايي، يوه خبره وکړي خو دا خبره وچه او يوازې خبره وي، تخييل چې ورته راشي دا خبره شاعرانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي سینګار یې کړي او ښکلې یې کړي همدلته ده چې د فکر او خیال له پیوستون څخه د شعر بدن جوړ شي راځئ په دغه شعر کې د فکر او خیال ونډه وپیژنو:

نن دې یادونو لکه مسته پېغله

زما زړګی لکه ښکلو کی ماشوم

په هوس و تخناوه

څو مره دې وخنداوه

له ډیره شوقه دې پری سپین غاښونه ولګول

څو مره دې وژړاوه

او س یې په غیږ کې نیسه

او ښکلوه یې په ناز

رضا کوه یې که رضا دې نه کړ

نادان ماشوم دی زمانې خبروي.

پیرمحمد کاروان

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر: د معشوقې یادونه د عاشق زړه په هوس کې اچوي، ژړوي یې او ځوروي یې، که معشوقه د خپل عاشق زړه خوشالوونه ساتي نو د عاشق زړه به رسوایي جوړه کړي.

دا د شعر سناریو، خاکه یا طرح ده او فکر جوړه کړې ده، خو بس یوه طرح ده او لا تر وسه ښکلې نه ده، ځکه شاعرانه نه ده، مګر د فکر له خوا رامنځ ته شوې ده، اوس نو خیال راځي او خپل نقش ادا کوي ګورئ:

خیال: د معشوقې یادونه دومره ښکلي او خواږه دي لکه یوه مسته پیغله چې د عاشق پاک، معصوم او نازولی زړه، چې دیو ښکلي ماشوم په شان دی تخنوي خندوي او بیا له شوق او هوس څخه خپل سپین غابنونه پرې لګوي، له همدې امله ښکلی ماشوم ژاړي اوس نو ددې ښکلې پیغلې وظیفه ده چې دغه ښکلی ماشوم په غیږ کې ونیسي، ښکل یې کړي او رضا یې کړي او که نه د عاشق د زړه ماشوم به تولې زمانې خبرې کړي.

دلته تشبیهات، استعارې او تصویرونه، چې په واقعیت کې ریښې لري خو حقیقي نه دي، د تخییل په مرسته رامنځ ته شوي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

معشوقې يادونه له مستې پېغلې سره او د عاشق زړه لـه ښـکلو کي ماشـوم سـره تشـبيه شـوي، دلتـه خبره يـوازې تـر تشـبيهاتو پـورې محدوده نه ده پـاتې دا دواړه (مشـبه او مشبه بـه) د خيـال پـه مرسـته ګڼ عاطفي تصـويرونه رامنځ ته کوي، په هوس تخنول، لـه شـوقه پـه غاښول، په غيږ کې نيول دا ټول ښکلي خيالي تصـويرونه دي، خـو دا هر څه د فکر له خوا په رامنځ ته شوې طرحه کې پېښـېږي او خيـال د فکر رعايت کـوي، پـه شعر کـې د فکـر او خيـال تـرمنځ تناسب او موازنه رامنځ ته کيږي او په نتيجه کې شعر جوړيږي.

شعر کټ مټ لکه انځورګري، د کلمـاتو پـه مرسـته تصـوير جـوړوي انځورګر (نقاش) لومړی فکر کوي چې څه انځور کړي مـثلاً غـواړي چې يوه ښکلې پېغله له يو اوښ سره رسم کړي او د کوچيـاني ژونـد يـو تصـوير رامـنځ تـه کـړي. هغـه تصـوير چـې لـه پېغلـې، اوښ او کوچياني ژوند څخه شته د انځورګر فکر يې د پنسل په مرسته طـرح کوي وروسته فکر ورته رنګونه ټاکي مخ سپين غـنم رنګـه، شـونډې سرې او سترګې تورې خو د ښـکلا معيارونـه او د رنګـونو تناسـب د کوچياني ژوند اغېزمنتيا يا تاثير د کوچۍ پيغلې په څېـره کـې يـوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټه او مرموزه غمجنه غمزه د خیال په مرسته رامنځ ته کېږي چې د هنرمند انځورګر په خیال کې شته. شاعر هم همدا کار د کلماتو په مرسته کوي او د فکر او خیال په عاطفي تړون او آهنګینو کلماتو کې یوه ښکلې انځورګري زموږ په مخ کې ږدي.

بې فکره تخیل داسې دی لکه څوک چې یوې سپینې تږتې ته سره، شنه او ژیړ رنګونه وروشیندي او هیڅ ډول انځور را منځ ته نه کړي. او بې تخییله فکر داسې وي لکه څوک چې په کامره دیوې پیغلې عکس واخلي او موږ ته یې راوښیي. په لومړي کار کې هدف او په دوهم کې هنر نه شته، هغه مهال چې هنري هدف او هنري سینګار د فکر او خیال په مرسته رامنځ ته شي هنري اثر رامنځ ته کېږي. له همدې ځایه ده چې موږ په خپله هنري هستونه کې هم د فکر او هم د خیال موجودیت، توازن او منطقي تړون ته کلکه اړتیا لرو چې ځوان هنرمند شاعران یې ښایي موجودیت او موازنې ته کلکه پاملرنه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر او تصویر

تصویري کلام څه ته وایو؟ کله کله موږ په ورځنیو خبرو کې د دا سې مطلب په هکله خبرې کوو، چې اوریدونکی یې د خبرو اوریدو پر مهال، نه موږ او نه زموږ د خبرو کلیماتو ته توجه کوي، بلکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخامخ د هغې موضوع لړۍ تعقیبوي چې موږ پرې خبرې کوو. دلته دوه ځیزونه زموږ خبرې تصویري کوي، یو دا چې یوازې پر تاکلې موضوع خبرې وکړو او له ډېرو حاشیو څخه ځان وساتو او بل دا چې د ټاکلې موضوع کیسه په داسې بڼه وکړو چې پېښې، څېرې، اشیاء او حرکات د اوریدونکي لپاره تمثیل شي. د هرې کلېمې شاته یو مفهوم پروت دی، د مفاهیمو منظمې او په ارادي بڼه جوړې شوې مجموعې ته ژبنی تصویر او د کلیماتو مجموعې ته تصویري کلام ویلی شو. مثلاً آس-شنه-ورشو-سهار-منډې وهل، ټول کلېمات دي او په انتزاعي توګه د هرې یوې شا ته یو مفهوم شته اوس که وو ایو: "سهار دی او په شنه ورشو کې یو آس منډې وهي" دا جمله یو تصویري کلام دی ځکه موږ ته یو تصویر تمثیلوي. هغه څه چې موږ یې د یوې ذهني پروسې په لړ کې ددغه تصویري کلام له برکته ګورو (مجسم کوو یې) همدا ژبنی تصویر دی، ولې ژبنی تصویر ورته وایو؟ ځکه د کمرې، فلم یا رنګ په وسیله نه دی ترسیم شوی، بلکې د ژبې (کلیماتو او مفاهیمو) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرسته ترسيميږي ځکه يې ژبنی تصوير ګڼو. اوس نو لاندې دواړه عبارتونه داسې تعريفولای شو:

تصويري کلام: هغه دی چې غرض ورڅخه د يو شي، فکر يا پيښې تصويرول، ترسيمول، او ذهن ته رسول وي.

ژبنی تصوير: د مفاهيمو هغه مجموعه ده چې د ژبې په وسيله شی، يو فکر يا پيښه تصوير کړي.

تصويري کلام نثر او نظم دواړه په بر کې نيسي، کيدای شي يوه کيسه، يو حکايت حتی يوه عادي خبره اويا شعر ټول تصويري وبولو، خو له شعر سره د تصوير د مناسبت په اړه د شعر لپاره داسې تعريف غوره کولای شو، چې: شعر د ژبنيو تصويرونو مجموعه ده. يعنې اوس له يو عام تعريف څخه "چې تصويري کلام دی" يو څه خاص تعريف ته ورنږدې شوو.

تصويرونه د شعر خاصيت نه بلکې رغوونکي توکي (اجزا) دي، يعنې شعر له معنوي پلوه له تصويريونو څخه جوړيږي. يوشمېر هغه شعري لوازم چې کلاسيکو بلاغت پوهانو د شعر لپاره نومولي لکه تشبيه، استعاره، مجاز او نور او همداراز هغه لوازم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې معاصرو لویدیځوالو په شعر کې په ګوته کړي لکه سمبولونه، اسطورې او تمثیلونه ټول هغه توکي دي چې د شعري تصویرونو د روښانولو او په زړه پورې کولو لپاره استعمالیږي. له همدې امله په شعر کې ګڼ هنري فنون او د کلام صنعتونه د ښو تصویرونو د ایجاد لپاره کاریږي. کلاسیکو شاعرانو هم په خپلو شعرونو کې د ښو تصویرونو د ایجاد لپاره هڅه کوله، دا چې هغه مهال د تصویر مقوله په همدې معاصر مفهوم نه وه مطرح، بیله خبره ده خو د لویو شاعرانو شعوري هڅه دا وه، چې په خپلو شعرونو کې راښه تصاویر رامنځ ته کړي. دا څو بیلګې به تحلیل کړو:

ګوره راته څه وایي دا ستا دواړه چشمان
نور عالم نور ښکار کا، مونږ د دین او د ایمان
مري، چې لینده ویني کارګه ستا د خال د وروځیو
ناست دی تور کارګه، په څو په موټي د کمان

خوشال خان خټک

خان په دغو دوو پرله پسې بیتونو کې لږ تر لږه پنځه بیل بیل شاعرانه تصویرونه پنځولي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی تصویر: راوي (شاعر) خپلې معشوقې ته مخامخ دی، ورسره خبرې کوي د "ګوره" کلیمه. یوازې یوه کلیمه. دغه حالت په بشپړه توګه تمثیلوي یعنې راوي او د هغه مخاطب د خبرو په حال کې. راوي خپل مخاطب مخامخ کتلو یا متوجه کولو ته هڅوي.

دوهم تصویر: د مخاطب (معشوقې) دواړه سترګې خبرې کوي. دا ریښتیا، چې یو ښکلی تصویر دی، تاسو کله د چا د دوو سترګو خبرې لیدلي؟ د سترګو حرکات کله کله بشپړ مفهوم افاده کوي؛ یا غوسه دي یا خوشاله، یا مهربانه او یا هم بې تفاوته همدا خبرې دي، او دا چې تاسو د خوشال بابا د مخاطب د سترګو ځانګړې حالت تصور کوئ حتماً مو په ذهن کې یو تصویر جوړوئ، د شاعر کلیمات د کمپیوټر هغو الکترونیکي جریانانو ته ورته دي چې په سکرین (پرده) باندې د جوړ شوي تصویر یوه برخه ایجادوي، یعنې همدا کلیمات د شاعر له مقصد څخه راځي او ستاسو په ذهن کې یو تصویر جوړوي، د معشوقې د سترګو د خبرو ذهني تصویر.

دریم تصویر: چې د لوستونکو ذهن سمدلاسه د راوي د مخاطب د سترګو له خبرو څخه لرې کوي دا دی چې نو رعالم نور ښکار کا او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سترګې د دین او ایمان په ښکار پسې ګرځي، دا د عیني او ذهني انځور جوړونې یو ښکلی تلفیق دی، عیني برخه یې د "نور عالم نور ښکار" او ذهني یې د "دین او ایمان" ښکار دی.

څلورم تصویر: چې دوه حرکتونه لري د لومړي حرکت په نتیجه کې دوهم حرکت ایجادیږي یعنې کله چې کارګه (کارغه) د معشوقې د خال او وروځیو لیندۍ ویني نو مري دلته د لینده لیدل یو تصویر او د کارګه مرګ بل تصویر دی خو خوشال بابا له منطقي پلوه دوهم انځور د شعري اړتیا له مخې اول راوړی دی یعنې "کارګه مري" کله چې "لینده ویني".

پنځم تصویر: خوشال خان یوځل بیا متقدم تصویر متأخر کوي او هغه کارګه چې مرګ یې په اول حرکت کې تمثیل شوی تعریفوي.

دا کوم کارګه دی؟ هغه چې د کمان په موټې باندې په څو ناست دی او له رنګه هم تور دی.

په کلاسیکه دوره کې-زما په نظر-خوشال بابا لومړنی شاعر دی چې په شعر کې د تصویرونو د اسې تلوسه پنځوونکي بافت ته توجه کوي. دا ځانګړنه لږو ډیره په رحمن بابا-حمید موشګاف او کاظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان شيدا کې هم شته چې حميد موشگاف د انځور هستونې ښه استازي دی، دا بيلګه وګورئ، چې د تصويرونو د بيلتون له مخې په تصويري ارکانو ويشل شوې:

خط پر مخ د صنم راغی

که سپوږمۍ شوه په هاله کې

دا يې غاښ په خوله کې زيب کا

که ژاله شوه په لاله کې

دا زما له غمه شين زړه

په کې خيال د يار د شونډو

هسې رنګ زيب و زينت کا لکه مې په شنه پياله کې

پاس هره بيله ليکل شوې کرښه د يوه ځانګړي رانه تصوير ځرګندويه ده.

د کلاسيکي دورې په شاعرۍ کې تصويرونه د وړو انځوريزو قطعاتو په څېر يو د بل ترڅنګ کتاريږي ډېر ځله له موضوعي پلوه يوازې دي او کوم تړون نه لري په يو واحد شعر کې د کوچنيو تصويري برخو له مجموعې څخه يو عمومي تصوير اکثراً نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړېږي او دلیل یې هم د کلاسیکې دورې د شاعرۍ په فورم کې دی، غزل، رباعي، قطعه او نور فورمونه اکثراً په هر بیت یا حتی هره مصرع کې بیله موضوع بیانوي ځکه خو تصاویر هم سره بیل وي او لرغونې شاعري د همدغو فورمونو شاعري ده، په دې کې قصیده (بولله) او مثنوي هغه فورمونه دي، چې کله کله د خپلې موضوع د تنوع له مخې کامل او مجموعي تصاویر هم ارائیه کوي په تیره بیا هغه بوللې او مثنوي ګانې، چې د یوې خاصې موضوع په اړه وي که څه هم په کې د هرې تصویري ټوټې هڅه همدا وي چې د لوی او مجموعي تصویر یوه برخه سازه کا، خو زموږ لرغوني شاعران د انځوریزو ارکانو د تړون پر اهمیت ډېر نه وو خبر. په دې برخه کې بیا هم خوشال بابا سرلاری دی، د هغه ځینې قصاید او مثنوي ګانې او د حمید مومند ځینې تمثیلي آثار دا ځانګړنه لري.

په پټه خزانه کې راغلې درې بیلګې د مجموعي تصویرونو د ایجاد لپاره د کوچنیو تصویرونو د مرستې او تړون په برخه کې شهکارې نمونې دي: د غوري ښکارندوی نامتو قصیده:

د پسرلي ښکلونکي بیا کړل سنګارونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه

ترپايه

دوهم د شيخ متي بابا مناجات:

په لويو غرو، هم په دښتو کې

په لوی سهار، په نيمو شپو کې

ترپايه

او دريېم؛ قصه د سوی او د اوبښ، چې حافظ عبداللطيف اڅکزي ليکلې ده. سره له دې چې د دريېمې بېلګې انځورونه له فني اړخه پوره دي خو د لومړيو دوو بېلګو په څېر ښکلي نه دي.

په هر صورت راځو او سمهالې (معاصرې) شاعرۍ ته، دا چې په معاصره شاعرۍ کې ولې آزادې شاعرۍ ته ميلان او پاملرنه ډېره شوه، دليل يې په شعر کې د لويو انځورونو کامل ايجاد او د هغو د عناصرو ترمنځ د کلک هنري تړون موجوديت و، چې دا کار په غزل، مثنوي، رباعياتو، مخمساتو او نورو کلاسيکو فورمونو کې (له قصيدې پرته) ناممکن و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آزاد شعر د تصویر جوړونې د ټولو ظرافتونو د کارولو لپاره مناسب قالب دی، دلته د قافيې او ردیف نشتوالی او د قراردادي وزني محدودیت د نه موجودیت له امله شاعر کولای شي ډېره پاملرنه موضوعي انسجام ته وکړي او په اصطلاح جدي اثر رامنځ ته کړي. د تصویر جوړونې په اړه به لومړی یو مثال توضیح کړو چې په آزاد شعر کې څومره ځای لري، بیا به د شعر لپاره د انځور هستونې اهمیت وڅېړو او تر هغه وروسته به ځینې خاص اصطلاحات تعریف کړو.

بیدیا

سپیره بیدیا ده پکې پل د بنیادم نشته
یو څو پیریان دي له پردیو غرو راغلي
بربنډ یږي، ناخي، ناخي
چې تیاره شي بیا سینې پر خپلو میندو سړوي
پر خوارۀ خوب پریوځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

+++

د زهرو ونه ده ولاړه

پر بیزو ادې یې سیوری کړی

بیزو د زهرو پرګې خوري هره ګړۍ، ورځینې حمل اخلي

د ورځې دیرش، ځلوېښت بچیان زیږوي.

د ورځې دیرش، ځلوېښت ځوانان شي

بیا قتلیږي

خو بیزو ادې پرګې خوري

او لګیا ده هره ورځ نوي بچیان زیږوي

پیریان ګډیږي

د بیزو ادې په ویر او پر خواریو خاندي

چې شپه تیاره شي

بیا سینې پر خپلو میندو سړوي

پر خواږه خوب پریوځي

سپیره بیدیا ده پکې پل د بنیادم نشته

اسحق ننګیال

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا شعر يو دوراني اصلي انځور لري چې د دريو تصويرونو په پيوستيدو سره تکميليږي. د شعر د تصويرونو د متحرک خصوصيت له مخې د انځورونو اجزا ډېر د لمس وړ دي او حتی هر جز په خپله يو کوچنی تصوير جوړوي د دا سې فضا ايجاد په کلاسيکو قالبونو کې ستونزمن حتی ناممکن کار دی د همدې لپاره د آزاد شعر قالب ورته انتخاب شوی، شعر له ناخوداګاه ځخه راوتلي تصورات په يو عيني زمينه کې تمثيلوي يعنې د شعر زمينه عيني او د تصويرونو متحرک اجزا ذهني دي، د نامتجانسو اجزاوو راغونډول په عيني فضا کې د شاعر (اروا ښاد اسحق ننګيال) د شاعرۍ يوه ځانګړتيا ده چې تر ډېره بريده رواني - سمبوليک اړخ لري.

ولې په شاعرۍ کې انځور جوړونه مهمه ده؟:

پل والري عقيده لري چې: «شعر داسې دی لکه نڅا او نثر داسې دی لکه پر لاره تګ، پر لاره عادي تلل د يو مقصد پر لوروي حال دا چې نڅا په خپله مقصد دی، ځکه د کوم مقصد لور ته په نڅا نڅا تلل به خندوونکی کار وي».

(c) ketabton.com: The Digital Library

که دې مثال ته وګورو نڅا تصويري ارزښت دی، يعنې که تاسو د چا پر لاره تلل د څو شيبو لپاره وګورئ نو درته جالبه به نه وي چې لا هم دغه مزل تعقيب کړئ بلکې ښايي پر دې فکر وکړئ چې روان سړی چېرته غواړي ولاړ شي؟ مګر که د نڅا ليدلو ته ناست ياست دا مو په فکر کې نه ګرځي چې نڅا کوونکی چېرته ځي بلکې تاسو غواړئ په خپله له نڅا څخه خوند واخلئ. په شعر کې تصوير د نڅا کوونکي د حرکاتو حيثيت لري، شعر نڅا کوونکی دی او حرکات يې تصويرونه دي.

بې تصويره شعر د ولاړ نڅا کوونکي په شان دی.

د هنر د اروا پوهنې يو اصل دا دی چې موږ له هر هغه هنري اثر څخه خوند اخلو چې د پرمختګ بهير يې زموږ په ذهن کې دوړاندوينې (پيشبينۍ) وړ نه وي، يعنې موږ دې ته منتظر يو چې څه به کيږي؟ کټ مټ په نڅا کې دا راز پروت دی، موږ د نڅا له ننداره څخه ځکه خوند اخلو چې د نڅا کوونکي حرکات نه شو پيشبيني کولای، څوک ويلای شي چې اوس به د لاسونو، پښو، سر او سينې حرکتونه څه ډول وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې تصویرونه همدا سې دي، د اسحق ننګیال په پورته شعر کې وینو چې په سپیره بیدیا کې ناڅاپه پیریان بربنډېږي او ناڅي بیا د زهرو ونه پیدا کیږي او بیزو بچیان زیږوي او بیا پیریان په بیزو پورې خاندي دا هرڅه زموږ له ذهن سره تصادم کوي، یعنې نوښت لري موږ یې د ورانډوینې ځواک نه لرو. په شعر کې تصویرونه زموږ خوبونو ته ورته دي، یعنې ارادي نه دي، هیڅ څوک نه شي کولای تصمیم ونیسي چې نن شپه دا سې یا هسې خوب ووینې. مثلاً ، موږ پر خپلو خوبونو واکمن نه یو، په خوب کې کله یو ژوندی سړی مړ او یا مړ سړی ژوندی کیدای شي، په خوب کې یو پرهیزګاره سړی بربنډ لیدلی شو یو ځوان هلک سپین ږیری کیدای شي او تاسو به دا هم ومنئ چې څوک دې خپل نیکه په خوب ووینې چې سر یې د آس، بدن یې د مرغه او لاسونه یې د انسان وي. په هماغه لحظه کې چې موږ خوب وینو فکر نه کوو چې دا تصویرونه دې غیر حقیقي (یعنې دروغ) وي.

شاعرانه تصویرونه د شاعر لپاره ارادي خو د لوستونکي لپاره غیر ارادي دي. په شاعرانه تصویرونو کې بیزو هره ورځ دیرش څلوېښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

بچیان زیږولی شي او پیریان ورپورې خندلای شي، دلته هر څه ممکن دي خو په دې شرط چې خپل هنري منطق ولري.

په پورته بحث کې مو یو شمېر خاص اصطلاحات یاد کړل لکه اصلي تصویر، فرعي تصویر، تصویري توکي (اجزا) او تصویري حرکت، چې دلته به یې بیل بیل تعریف کړو:

اصلي تصویر: دا د شعر عمومي تصویر دی چې په مجموع کې د شعر پر ټولې موضوع حاوي وي، د اسحق ننګیال په پورتني شعر کې د سپیرې بېدیا عمومي تصور د شعر د اصلي انځور له مخې ترلاسه کیږي.

فرعي تصویر: دا هغه تصویرونه دي چې د اصلي تصویر په دننه کې د کوچنیو موضوعاتو پر تمثیل تمرکز کوي، له هر موضوعي بدلون سره د تصویر اجزا بدلیږي او د یوې خاصې برخې اجزا په مجموع کې یو فرعي تصویر جوړوي لکه په راوړل شوي شعر کې چې د پیریانو برخه د بیزو له برخې سره توپیر لري او شاعر د هرې برخې لپاره یو فرعي تصویر ایجاد کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویري اجزا (توکي): هر هغه شی، مفکوره، حرکت او حالت چې د تصویر په جوړولو کې ونډه لري او وجود یې په شعر کې د لمس وړ وي تصویري توکی دی لکه په پورتني شعر کې سپیره بیدیا، پیریان، تیاره، میندې، د زهرو ونه، بیزو، بچیان او نور ټول تصویري اجزا دي.

تصویري حرکت: هر هغه عمل، چې د تصویري توکیو له خوا ترسره کیږي د تصویر حرکت یې بولي. د تصویر حرکت د شعر پیښې پر مخ بیایي او تصویر ژوندی کوي.

په پورتني شعر کې له غرونو د پیریانو راتګ، نڅا، پر میندو سینه سړول، ویده کیدل د بیزو بچې زیږول، قتل، د پیریانو خندل او نور هغه حرکتونه دي چې د شعر د کلیماتو په مرسته زموږ په ذهن کې د موضوع تمثیل کوي او په مرسته یې شعري دوران بشپړیږي.

په شعر کې ساکن تصویرونه د نقاشۍ او متحرک هغه د سینما د یوې صحنې په شان ګڼل کیږي، په معاصرو شعرونو کې متحرک تصویرونه تر ساکنو هغو ډېر پلویان لري د همدې لپاره شعر یو ځل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا د ژوند د پېښو تمثیل ته مخه کړي او تمثیلي څه چې آن قصصي شاعري دود شوې ده.

دا چې په شعر کې د فرعي او اصلي تصویرونو تناسب څنګه وي او د شعر حرکت څه ډول د تصویرونو په حرکت پورې اړه لري، یو څه تخنیکي او تشریحي بحث ته اړتیا لري، چې لیکوونکی یې د یوې بلې مفصلې مقالې په اوږدو کې د بحث هوډ لري، البته له یو شمېر نورو شاعرانه مقولو لکه سمبول، تشبیه، اساطیرو او تمثیلونو سره د تصویر اړیکې هم د جلا بحث غوښتنه کوي، ځکه خو ددغه بحث نورې برخې هم بنا یي بشپړې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې حسي تصويرونه

په شعر کې د تصويرنو په اړه زما د ليکنو په لړۍ کې، ما پر ذهني او عيني تصويرونو بحث کړی و. موږ له دې دوه ډوله تصويرونو پرته يو بل ډول تصويرونه هم لرو، چې هغه ته حسي تصويرونه وايو. يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهال د پښتو ژبې پیاوړې شاعرې پروین فیض زاده ملال د نویو شعرونو د اوریدو پر مهال په هغو کې څو حسي واضحو تصویرونو ته متوجه شوم.ما له پخوا څخه غوښتل پر حسي تصویرنو څه وکاږم،د پروین جانې نوي شاعرانه انځورونه مې خوښ شول او فی المجلس مې ورته وویل چې خپل تازه شعرونه راوسپاري چې بیلګې ترې واخلم،زموږ درنې شاعرې په پوره علاقمندۍ هماغه شعرونه راکړل چې اوس د دې لیکنې د کرښو برکت شول.

حسي تصویرونه: هغه دي، چې په شعر(یا په هنري نثر)کې د کلماتو په مرسته داسې حالت ایجادوي چې موږ یې پر خپلو حواسو او عواطفو درکولای شو. موږ په عادي خبرو کې وایو کله چې مې د هغه غږ واورید نو غوني مې زیږ شو ،د غوني زیږیدل د خوشالۍ اضطراب،ویرې،یا خوند په حالتونو کې پېښیږي او تقریباً هر انسان یې تجربه لري،که د خوشالۍ، اضطراب، ویرې، خوند یا بل حالت تصویر د کلماتو په وسیله داسې دقیق بیان شي چې موږ د غوني زیږیدل احساس کړو ،په حقیقت کې موږ یو ښه حسي تصویر لرو.په اروا پوهنه کې یو بحث شته چې اروا یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګیزې یې بولي، په ساده ژبه دا د رواني عکس العملونو د ایجاد د پروسو پېژندل دي.په شعر کې د حسي انځورونو درک او پېژندل مخامخ په همدغو رواني انګیزو پورې تړلي دي.موږ وایو د ځړوبي تر څنګ کله چې د اوبو یخه څپه راغله زه وریږدېدم. موږ کله چې دغه کرښه لولو ـ که ډېره شاعرانه وي ـ باید له تصویر سره یې پر خپل پوست د ځړوبي د یخي څپې راتلل حس کړو که داسې وشول نو موږ یو کامیاب حسي تصویر ایجاد کړی دی.د حسي تصویر د پېژندلو پر تیوري به وروسته وغږېږو خو اوس د پروین فیض زاده په شعرونو کې بېلګو ته را ګرځم.

زه چې سهار زموږ د کلي د ملا

په خوارږه بانګ ویښه شم

وی توبه خدایه

زړه نا څاپه راته وتخنیږي

د دوبي ښکلې ورځ چوغکې په چوڼ چوڼ

پیل کړي

چې یېلې پښې د یخ کاریز په سړو شګو کښېږدم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدن مې سرترنو که څړيکې وکړي

داسې خوږې داسې پستې څړيکې

لکه زموږ د خان د هسکې کلا

په سروي ناستي دوې (ګو ګو) کوترې

د اوبو شړق مې په مخ لارې لارې

زما د لپو کربښې ولولي

د پښو په تلو کې مې روح د لطافت پاڅوي

بيا د کوټې د چت د تيرد ملانه

دراځوړند لورلاستی ونيسمه

زه يم لوګره نجلۍ

بيا و پټو ته ځمه

په نيم کښ مخ باندې به لو کومه

پرون تر تير ماښامه

آن د سپوږمۍ په رڼائيو کې ما

لو د غنمو وکړ

پرې سوو وږوېې خوږ وږم لاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

زړه یې راوتو ساوه

دلور په پړق کې به مې سیوری د جانان لیده

لکه سپوږمۍ، سپوږمۍ شیبې وې د چنار په اوږو

لکه د عاد جنت

لکه نګهت د شنو چندنو او د تور لونګ

لکه وشورد سپین پاولو

لکه و خیال د شهنشاه

لکه قبوله نکاح

زما تربور، زما جانان

زما وسرته ولاړ

لوګره نجلۍ شعر(ناچاپ)

موږ په دغه ښکلي شعر کې د څو عیني او ذهني تصویرونو ترڅنګ

یو څو واضح او ښکلي حسي تصویرونه لرو چې د اسي یې شرحه

کولای شو:

د دوبي ښکلې ورځ چوغکې په چوڼ چوڼ

پیل کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې يېلې پښې د يخ کاريز په سړو شګو کښېږدم

بدن مې سرتر نوکه څړيکې وکړې...

لوستونکی دا احساسوي چې داوړي په يوه ورځ د سوړ کاريز پرلمدو شګو باندې لوڅې پښې ګرځيدل څه ډول خوند لري، وګوری زموږ شاعره په څومره نوښت سره د غه حس موږ ته را انتقالوي، کلمات د دغه انتقال وسايل دي دغه ښکلی حسي تصوير عيني زمينه لري مګر موږ يې په لوستو سره خپل حواس د شاعرې (ياراوي)له حواسو سره منطبق کوو او له شعره کيف اخلو د شعر بله برخه وګورئ:

د اوبو شړق مې په مخ لارې لارې

زما د لپو کربښې ولولي

د پښو په تلو کې مې روح د لطافت پاڅوي

دا د شاعرې تجربه ده چې د اوړي په ورځ کله چې د يخ کاريز اوبه مخ ته اچوي هر څاڅکې يې پر مخ رارغړي او په لپه کې د يخو اوبو ساتل څنګه حس توليدوي، پر شګلنه سړه ځمکه د بربنډو پښو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تماس او د ستړي روح لطیف لذت دا ټول په شعر کې د حسي انځورونو شهکار بېلګې دي چې موږ یې وینو.

دا اړینه نه ده، چې ټول حسي تصویرونه دې موږ (لوستونکي یا اوریدونکي) چې د شعر مصرفوونکي یو، هم کټ مټ د شاعر په څیر احساس کړو یا دې کټ مټ هماغه تجربه په ژوند کې ولرو، خو د شعر دننه هغه برخه چې د شخص شاعر یا شخص راوي حسي تجربه تمثیلوي او تعریفوي همدا پخپله د حسي انځور هدف او غایه ده.

د همدې شعر یوه بله برخه ګورو:

پرون تر تېر مابنامه

آن د سپوږمۍ په رڼائیو کې ما

لو د غنمو وکړ

پرې سوو وږو یې خوږ وږم لاره

زړه یې راوتو ساوه

مابنام مهال کله چې د لو شویو غنمو د پرې شویو ډنډرونو وږم د راوي زړه توسوي دا یو خاص حالت دی، موږ یې نه په ذهني ځواک

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصور کولای شو اونه هم د عیني توکیو د یوې مجموعې په حیث د هغو تصور ممکن دی یوازې همدغه ورېم باید احساس کړو او یا د راوی (شاعر) احساس باید درک کړو.

دغه ښکلی شعر په یوه عجیب حسي تصویر پای ته رسیږي:

... زما تربور ،زما جانان

زما وسرته ولاړ

دیوې لوګرې پیغلې محبوب، د غنم لو پر مهال تیر ماښام د هغې شاته ولاړ دی، او یا یې دا وجود احساسوي، کیدای شي دا یو نامرئي (نه لیدل کیدونکی) احساس وي یعنې د محبوب یا د هلته وي، یا لوګره پیغله د خپل محبوب تاوده نفسونه د خپل څټ پر پوټکي احساسوي، دغه مرئي یا نامرئي احساس ډیر جالب دی او داد شعر قوت دی چې موږ ته یې رالیږدوي.

د پښتو ژبې یو بل معاصر شاعر په سمندر کې یوه سره شپه د بیړۍ پر عرشه تمثیلوي چې له خپلې معشوقې سره ولاړ دی د محبوبې په ځیره کې حیرانتیا ،ویره او خوشالی سره جمع شوي دغه حواس کله

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې راڅرګندېږي چې وېرونکي ظاهراً کېږي د حسي تصویرونو یوه نوې مجموعه د لوستونکي تر مخ ږدي.

په کلاسیکه شاعرۍ کې هم موږ د حسي تصویرونو بېلګې موندلای شو، حسي تشبیه چې د تشبیه یو ډول ده پخپله د حسي انځور جوړونې لپاره یوه ښه وسیله ده، خوشال بابا وایي:

تور اوربل به یې و چاوته غوړېږي

په وصال به یې د چا تنده سړېږي

د لبانو له بوسي به یې بس نه کړم

په خوږو نباتو کله څوک مړېږي

د محبوبې په وصال د تندې سړېدل حسي انځور دی همدا راز له خوږو نباتو سره د یار د لبانو د تشبیه د درک لپاره د حواسو مرسته په کار ده او دا د حسي انځور جوړونې توکي دي. په کلاسیکه شاعرۍ کې داسې خورې بېلګې ډېرې دي.

مګر معاصره شاعرۍ چې تر تفننه زیات پر تصویري اصالت تکیه لري د ډول ډول تصویري برخو بشپړول موږ له شعر څخه خوند اخیستو ته ورنږدې کوي. د حسي انځورونو ښې بېلګې په معاصرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزلونو کې هم موندلای شو ، د پیاوړي غزل سرا ښاغلي محمد صدیق پسرلي دغه بیت وګورئ:

ژمي کې نرې سيورې هم په سرې پيټې شي
سوړ زړه به د بل حکم څرنګه او څله وړي

د ژمي په پيتاوي کې د سيورې پيټې کېدل، یا له سیورې څخه د پیټې احساس کول یو شاعرانه تصویر دی چې موږ یې د حواسو په مرسته تصور کولای شو ، موږ ګورو چې د غزل په څېر په تنګ قالب کې هم ښه حسي تصویرونه ځایېدای شي.

په معاصرو شاعرانو کې اروا ښاد اسحق ننګيال، عارف خزان نور محمد لاهو او درويش دراني هغه شاعران دي چې ډېر ښکلي حسي تصویرونه یې ایجاد کړي ـ البته دا څو نومونه یوازې د بیلګو په څیر یادوو ګنې زموږ ځوان کول اکثر د داسې بیلګو خاوندان دي ـ

د درويش دراني دغه ممتازه بیلګه وګورئ:

زړه مې درد کوي له زړه وريسې ژاړم
دښمنان چې مې وې مړه وريسې ژاړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړه درد کول او د زړه له کومې ژړل موږ ته یو څه مجسموي(دلته زړه یا دوینې د پمپ کولو وسیله درد نه کوي) خو دغه حالت څنګه احساسولای شو کله چې شاعر د دغه کار دلیل وایي یعنې د دښمن مرګ یې هم ځوروي د شعر په مصرفوونکي کې یو څه ماتیږي، عجیبه ده د انتقام او زړه سوي ګډوله احساس باید وپیژنو. درویش د زخمونو او څړیکو ګڼ تصویرونه روزلي دي.

حسي تصویرونه کله د راوي (شاعر) پټ احساسات، وسواس روحي عکس العملونه بې دلیله خوشالۍ او حتی د ځانګړې ښکلا خوښونې حس هم تمثیلوي. کله کله حسي تصویرونه ډیر فردي وي یعنې ودې شي چې یوازې یوه شخص ته د درک وړوي، دا له رواني پلوه غریزي لاملونه درلودای شي. د افریقې یو شاعر لیکي:

ژباړه:

تا کله د سترګي آس پر توده ډډه مخ ایښی دی؟

څومره چې د هغه د خولو بوی تا ته آرامي ښښي

هومره هغه ستا په مهرباني باور لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ وینو چې روا ی د ستړي آس پرتوده او خولجنه ډډه سر بېدي او خوند ترې اخلي، دی حتی له خپل دې حرکت څخه هغه لذت هم حس کوي چې آس یې احساسوي، کیدای شي دا په دنیا کې د بل وګړي لپاره مطبوع حالت نه وي، حتی کیدای شي د چاور څخه بد راشي مګر په هر صورت دا یو مکمل او شاعرانه حسي تصویر دی، شاعر بریالی دی، خو تصویر به د ځینو په نظر ښکلی نه وي.

کیدای شي زموږ درنو لوستونکو به نتیجه اخیستي وي چې حسي تصویرونه هغه دي چې درک یې د انسان په پنځه ګونو حواسو پورې مربوط شي یعنې یا یې واوري، یا یې ووینی، یا یې وڅکي، یا یې بوی کړي او یا یې هم لمس کړي. مګر دا ددې برخه تصویرونو یوه برخه ده، په کلیت کې ډیره برخه حسي تصویرونه په هغو عواطفو پورې اړه لري چې شعر یې لیږدوی او ښایي موږ یې په خپل یوه حس هم لمس نه شو کړای، بلکې یوازې په عاطفي حالت کې ورسره شریک شو یعنې هماغه رواني انګیزه چې د شعر هستوونکی یې بیانوي موږ هم هغې ته ورته انګیزه ولرو، د بیلګې په توګه د یوه اروپایي شعر دغه برخه وګورئ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې بیېږی خپل بادبانونه ورپول

او ما نورد هغې پر څنډه د خپلې مسا پرې محبوبې لاس ښوروول نه لیدل

او کله چې زه ډاډه شوم چې هغه ولاړه

که څپو هر څومره اوبه راو شیندلې

خو زه د یوې ترخې خدای په امانی ویرې هېښ کړی وم........

موږ که د دغې ترخې خدای په امانی په عاطفي حالت کې شریک شو او لکه شاعر د محبوبې خدای په امانی ته هېښ شو دا هغه عاطفي ګډون دی چې له پنځه ګونو حواسو څخه یو هم نه شي کولای هغه درک کړي.

د همدې لپاره ده چې حسي تصویرونه موږ په خپل عاطفي توان او رواني عکس العمل درکولای شو نه یوازې په پنځه ګونو حواسو.

دلته زموږ ښه بیلګه د درویش درانی هاغه بیت دی چې وارله مخه مو هم خبري پرې کړې دي.

له هنري پلوه حسي تصویرونه تر ذهني او عیني هغو، ځکه ډیر اغیزمن دي چې مخامخ د انسان عاطفه تر تاثیر لاندې راولي، نوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدي پلوه په هغو شعرونو کې چې جدي مفکوره، کیسه یا پیام نه لیږدوي د داسې تصویرونو ایجاد د شعر محتوا یې نیمګړتیا پېلولای شي.

موږ په شعر کې د عاطفي حالت د ایجاد لپاره د داسې انځورونو جوړولو ته اړتیا لرو ځکه خو ځوانو شاعرانو ته بویه چې د خپل هنري صمیمیت د ښوولو لپاره د حسي تصویرونو پر پېژندلو سربېره د هغو تکنیکونه او پر ځای کارول هم زده کا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې د حالت تصویر

د حالت تصویر په کیسه کې مهم دی. د ریالیستیکو کیسو یوه ځانګړنه د حالتونو د دقیقو انځورونو ارائیه وه. لیکوال په داسې کیسو کې د یوې پېښې یا زماني شیبې ټول جزیات، حرکتونه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

څېرې او مکاني ځانګړنې تصویروي. په کیسه کې، چې د نثر ژبه په کې کارېږي او د لږو کلماتو د کارولو اړتیا ډېره زیاته نه وي، دغه کار ممکن دی. د شعر د ژبې لومړۍ ځانګړنه لنډون دی، د شعر کلمات په ډېر اقتصاد او اختصار کارول کېږي، په شعر کې د وزن او آهنګ قید هم دا التزام رامنځته کوي، چې له شمارلو او ټاکلیو کلماتو څخه کار واخیستل شي دا ټول ددې لامل ګرځي چې په شعر کې د حالت تصویر پنځول ستونزمن او مشکل کار وګڼل شي. په شعر کې د کلماتو او مفاهیمو له سبمولیک رول څخه کار اخیستل کېږي او په تصویرونو کې هم د کلماتو له سمبولیک او ذهني موقعیت څخه استفاده کېږي، ځکه خو د یوه کامل تصویر د درک لپاره د شعر د لوستونکي ذوق او پوهه هم مهمه ده. په شعر کې ترکیبي مفاهیم لږ کارېږي هغه صفتونه او قیدونه چې په نثر کې کارول کېږي کټ مټ په شعر کې نه شي راتللی مثلاً، د کاریګر چاودې، خیرن او زیږه لاسونه په شعر کې په اسانه نه شي تصویریدلای شاعر یوازې د کاریګر لاسونه یادوي او انتظار لري چې ددغو لاسونو په څرنګوالي دې لوستونکی پخپله پوه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز دا به ستونزمنه وي که تاسو په شعر کې ولیکئ چې نجلۍ په مکیز میکز، کږه وږه په لاره روانه وه، پستې زلفې یې پورته پورته غورځولې او نرۍ ملا یې تاووله را تاووله... ددې ټولو له یادولو څخه ښکاري چې د حالت تصویر په شعر کې ډېر نه کارېږي خو شته داسې شعرونه چې د حالت د بریالیو تصویرونو لرونکي دي او داسې شاعران شته چې په شعر کې د حالت تصویر ځایولای شي البته پرته له دې، چې د شعر ښکلا او هنري جوړښت ته یې زیان ورسیږي. همدا څه موده مخکې د ښاغلي محمد عاشق غریب له همداسې یوه شعر سره مخامخ شوم، چې تر کره کتنې مخکې یې لومړی تاسو لوستلو ته رابولم، د شعر متن داسې دی:

چېرته مو خړ کارتن کې

څو واره دولس میاشتې

هره ورځ دوه کرته

ساړه بې خونده خواړه

خپلو بچیانو سره

خدای خبر څه شي پنیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرو مايانو سره

په ټيټو سترګو په اشتها خوړلي

د پرو المان کې خامخا خوړلي

* * *

دلته تور رنګ لکه تور کار داسې

ګناه ده دوی ته

ځکه نو !

زوی مې په تور د تورو سترګو

چې ثواب وګټي

د تورو سترګو کسي

لکه زمرږ د پنجشير

له زمردو جوړې

د فرانسې د کليسا منارې

په شنو غمو سينګار کړې

* * *

لور مې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تور په بهانه

د خدای کعبې ته ورته

په خپلو تورو زلفو

د هغه لمر چې ورک له شرمه وي تل

زرینې وړانګې په ماشین کې جوړې

لکه سالو خورې کړې

* * *

ما هم په هغه جمعه

چې لمونځ قضا و رانه

د الماني پاسپورت د راکړې په شوق

هره شېبه شمېرله

او په مېرمن مې دریشي

دوهم ځلي او توکړه

ما ویل ښاروال د سیمې

پاسپورت د ګلو

له ګېډې یو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپلو سپينو لاسو

نن راكوي په خير

الماني كېږمه زه

نور نو همدوى ته ورته

جرمني كېږمه زه

* * *

خو ښارولۍ کې يوه عجيبه چوپتيا

لكه تياره خپره وه

نه د ښاوال پته وه

نه هم د ګلو ګېډۍ

خو د اتمې ګوټې

له وره په ګونځې ټنډه

او دوه نريو ګوتو

چې يې نوكان تر ګوتو ډېر اوږده وه

د كوه قاف شيشكې

راته پاسپورت ونيوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

* * *

ځان راته سر تر پښو

تک زېړ جرمن برېښېده

او هېڅ تو پیر مې نه لید

څو ځل مې پټ په زړه کې

زه الماني یمه نور

زه جرمني یمه نور

سندره غبرګه کړله

* * *

بیا مې د ترن تم ځایه پورې

په وار وار بیا ویله

ما ویل په ترین کې ناست

دا ټول المانیان

هم خبر شوي رانه

چې جرمنی یمه نور

* * *

بیا مې همدوی ته ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کبرجنه هوا
په ترين کې ځای ونيوه
په بل تم ځای کې د ترين
له بيرو ډک الماني
له دوو خلتو او خپل
خيرن سپي سره
ترين ته را پورته شولو
بلا په ښه خواری يې
ځان او خلتې ورسره
څو سيټه واړوله
سپی دده شاته
زما مخکې کېناست
* * *
بيا په دريم تمځای کې
د ډېرو نورو ترمنځ
لکه پري يو چټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترین ته را پورته شوله

موږ ته نږدې خالي سیټونو ته ځنګ

یو ځلې بیا یې ماته او بیا سپې ته

ښه په ځیر وکتل

لاړه د سپي په څنګ کې

کېناستله

د سپي له سترګو یوه اوښکه راغله

لکه چې زما لپاره

تاسو ولېدل، چې دغه شعر له هماغه پیله په زړه پورې انځورونه لرل، شعر د ترخه طنز ترڅنګ، د سمبولونو جالبه کارونه هم لري؛ تور رنګ، پاسپورت، خیرن سپی، د سپي اوښکه او نور. که څه هم شعر خپل پیغام مخامخ او خورا په صراحت بیانوي او د ایماژ او هنري ابهام غوټې په کې نه شته مګر د دغه ډول شعرونو ځانګړنه همداسې ده، شاعر غواړي د یوه کډوال د ژوند څو شیبې تمثیل کړي، د هویت له لاسه ورکول، د اهانت احساس او پردي توب!

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما په کمو پښتو شعرونو کې د حالت (يا حالتونو) دومره بريالي تصويرونه موندلي دي، ځکه خو مې په دې اړه ليکل ددې شعر په ترلاسه کولو پيل کړل او غواړم بيلګې هم يوازې له همدې شعره رواړم. لومړی تصويري ټوټه:

په خړ کارتن کې ناپېژندلي خواړه، په ټېټو سترګو، له ماشومانو سره د ورځې څو ځله او هغه هم د هر کډوال لپاره. دا برخه موږ چمتو کوي، چې د شعر منځپانګې ته ورننوزو او آن له پيله مو پوهوي، چې له څه ډول يوه شعر سره مخامخ يو.

بيا يوه بله تصويري برخه چې د کډوال (راوي) د کورنۍ غړي ددې لپاره چې له (تور) والي خلاص شي څه ډول د خپل هويت هېرول پيلوي، د شعر دا برخه موږ د موضوع بدنې ته ورننباسي او شاعر خپله خبره پيلوي. په دوهمه تصويري ټوټه کې نوي، ښکلي، په طنز لړلي او د حالت مطابق تشبيهات شته: لکه د پنجشير زمرد او بيا هغه هم د فرانسې د منارو په څېر د سترګو شين سينګار، او د لور زلفې چې د خدای د کعبې په څېر توري وې د هغه لمر له وړانګو زرينې شوې چې ماشيني اصالت لري، دا تصوير د لوستونکي ذهن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سینما د پرله پسې خو له ښېلا ښېلو مکاني تصویرونو څخه را اخیستل شوي ترکیب ته ورته نندارې ته بولي، چې د تفکر زیګزاګ رامنځ ته کوي، په جرمني کې لور، د کعبې په څېر زلفې، ماشیني وړانګې او بیا سالو، شاعر بله تمثیلي برخه له خپل تصور څخه پیلوي، فکر کوي چې پاسپورت به څنګه ورسپاري هغه پاسپورت، چې دده نوی هویت دی او د شعر له ستړي طنز څخه ښکاري چې راوي ورته ډېر تړې دی، د پاسپورت ترلاسه کولو د مراسمو لپاره پر مېږمن د دریشي بیا بیا اوتوکول دا حالت بشپړ را پېژني او د رواي هیجان په ښه بڼه تمثیلوي.

تردې وروسته د ښاروالې د پېښې د تمثیل وار دی چې په شعر کې د حالت لومړنی بشپړ او په زړه پورې تصویر دی: د جرمني د کوم ښار ښاروالې د روای شاعر د ګومان پر عکس چوپه او سړه ده، له ده څخه هر کلی هم دده د توقع پر خلاف دومره ګرم نه دی، یوازې له اتمې کوټې څخه د اوږدو نوکانو څښتنه په کبر او غرو ورته پاسپورت ورکوي خو ولې (اتمه کوټه) په زړه پورې ده ! له کوټې سره د عدد ذکر موږ ته څو حالتونه بیانوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- راوي سرګردانه دی او څو ځلې يې له چا پوښتنه کړې بالاخره يې اتمه کوټه موندلې او شمېره يې په ياد ده.

۲- شاعر غواړي ټول حالت تمثيل کړي او موږ (لوستونکي) پر خپل صداقت باوري کړي. دا حالت د وانګوګ د نقاشۍ پر پرده د هغه ناست مچ په څېر ده چې نندارچيانو يې څو ځلې د شړلو هڅه کړې وه خو وروسته پوه شوي وو، چې د نجلۍ پر لاس ناست مچ رښتيونی نه بلکې نقاشي شوی دی.

۳- اتمه کوټه د ښاروال دفتر نه، بلکې کومه عادي کوټه ده، چې د يوې ماموريې له خوا کډوال ته پاسپورت ورسپاري، اضافي حقارت!

۴- او دوو نريو ګوتو

چې يې نوکان تر ګوتو ډېر اوږده وو

د کوه قاف شيشکې

راته پاسپورت ونيوه

په زړه پورې طنز، مبالغه او غير عادي مکان (شيشکه او هغه هم په کوه قاف کې) چې انتظار کېږي ښاپيرۍ په کې وي، همدا د طنز

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړنه ده، (خر په شودیاره کې ترلی دی) دا عادي خبره ده، خو (خر د تدریس په ټولګي کې) غیر عادي مکان دی او طنزي بار لري.
په کوه قاف کې جرمنۍ شیشکه چې تر ګوتو یې نوکان اوږده دي، مور ته کټ مټ هغه احساس راکولای شي چې راوي د خپل پاسپورت د ترلاسه کولو پرمهال درلوده.
تردې وروسته بله تمثیلي برخه هم په زړه پورې ده:
ځان راته سرته پښنو
تک زیړ جرمن ښکاره شو...
زموږ خلک له اروپایانو څخه همدا تصور لري، چې کوم انګریز یا جرمن ورته یاد کړې نو لومړی به یې په ذهن کې ژیړ یا سره ویښتان او شنې سترګې تداعي شي، دا که تحقیر ګڼې یا صفت خو د کوم چا چې ویښتان او سترګې رنګینې وي اکثراً ورته د انګریز یا جرمن طنز کارول کېږي. له رواني پلوه د پاسپورت په اخیستلو ځان ته تک ژیړ جرمن ښکاریدل که څه هم ظاهراً د خوشالۍ خبره ده خو تر شایې د ترخه حقارت نښې له ورایه ښکاري، دغه حقارت د شعر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستيو کرښو کې ځان را څرګندوي کله چې په تهرن کې شاعر څو نور رانه‌او په زړه پورې د حالت تصويرونه پنځوي.

په تهرن کې دننه (په کبرجنه هوا کتل)، (له بيرو ډک المانی له دوو خلتو سره او د هغه خيرن سپی)، (په خواری له ځان سره د خلتو اړول) هغه تصويري تهوتې دي، چې په بشپړ برياليتوب د شاعر مدعا حالت تمثيلوي. خو کله چې شاعر وايي:

سپی دده شاته

زما مخکې کېناست

دغه موقعيت کاملاً سمبوليک دی. يعنې د څو برياليو تصويرونو تر څنګ د حالت يوه سمبوليک تمثيل شعر نور هم په زړه پورې کوي.

سپی د خپل جرمن خاوند شاته کيني ځکه تر شا کيناستل يې زده کړي او بايد ځانته اجازه ورنه کړي چې تر خپل خاوند وړاندې کيني، مګر حتی همدا سپی هم ځانته اجازه ورکوي چې تر هغه چا وړاندې کيني چې نوی يې جرمني پاسپورت اخيستی خو له معنوي پلوه لاهم جرمن نه دی(!).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته همدا دوه کلمې (شا) او (مخکې) له تاسو سره یو عالم خبرې کولای شي. وروستی لوی متحرک تصویر چې پخپل منځ کې څو وړې تصویري ټوټې لري د شاعرانه تصویر جوړونې یوه بشپړه بریالۍ بیلګه ده وګورئ:

بیا په دربیم تمځای کې

د ږیرو نورو ترمنځ

لکه پري یو چټه

ترین ته راپورته شوله

مورې ته نږدې خالي سیټونو ترخنګ

یو ځلي یې ماته او بیا سپي ته

ښه په ځیر وکتل

لاره د سپي په څنګ کې

کېناستله

د سپي له سترګو یوه اوښکله راغله

لکه چې زما لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نجلۍ نه غواړي د ناجرمني نارينه ترڅنګ کيني، تر هغه د سپي څنګ ته کيناستل غوره ګڼي او سپي چې دا حالتويني د ناجرمني انسان لپاره د حقارت او خواشينۍ اوښکه بهوي. تاسو له شعر نه نور څه غواړئ؟!

دغه شعر کولای شي له پيله تر پايه لوستونکی په هماغه ذهني فضا کې وساتي چې راوي (شاعر) يې انځوروي آن ويلای شم چې په هغه ډول فضا کې مو ساتي چې د شعر لومړی پرسوناژ په کې دی. د کرکټر پر فکري حالتونو برسېره مکاني حالتونه هم دقيق انځور شوي دي، موږ لوستونکي کولای شو د پېښو موقعيت ومومو، چېرته؟ په اتمه کوټه کې، په ټرن کې او يا هم په کور کې او له دې پرته د انځور فرعي اجزا هم ښوول کېږي چې د شعر په څېر ستونزمن ژانر کې يې ټول رعايت خورا ستونزمن کار دی او عجيبه خو داده چې دغه ستونزمن کار ښاغلي محمد عاشق غريب په خورا برياليتوب ترسره کړی دا سې ځوک چې د شاعرۍ ډېرې بيلګې يې موږ (يا لږ تر لږه ما) نه دي لوستي، ځکه خو کله چې په يوه مشاعره کې ما د هغه دغه شعر واورېد ورته هېښ پاتې شوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میخایل الکساندروویچ شولوخوف نامتو رومان (آرام دن) د کره کتونکیو له نظره، له دې اړخه هم د پام وړ دی چې د پېښو حالتونه په کې په خورا دقیقه ژبه انځور شوي دي. د کرکټرونو څېرې، د یو ځانګړي موقعیت تصویري اجزا، رنګونه، چاپېریال او حتی وخت د کلماتو په وسیله تمثیلېږي، د دن آرام په څېر په څلور ټوکیز رومان کې دا ممکنه ده خو په دوه مخه شعر کې خورا ستونزمن کار بریښي. په مجموع کې د دا ډول انځور پنځوونې په اړه نظریه داده چې د هنرمند په فردي تجربو پورې مخامخ اړه لري، د هغه ذهني چاپېریال اجزا چې هنرمند یې غواړي انځور کړي، په عادي حالت کې څومره د پام وړ دي؟ خو د هنرمند ذهن یې ثبتوي او کله چې د همداسې انځور جوړونې وخت راشي دغه ټول ذهن ته سپارل شوي توکي په کاربېږي.

په شعر کې د داسې تصویر هستوونې اړتیا په منظومو (کیسه یې نظمونو) او یا هم هغو شعرونو کې ډېر لیدل کېږي چې محتوا یې د ښاغلي غریب د دغه شعر په څېر د دقیقې انځور هستونې اړتیا ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لېریکو غزلونو، او زړو فورمونو کې د داسې تصویرونو راوستل یوځه ستونزمن کار دی. اصلاً په شاعرۍ کې نوي یا آزاد فورم ته د مخه کولو یو منطق هم دا و، چې په تنګو او محدود قالبونو کې د خیال ټول تصویري اړخونه نه ځاییدل، د بیلګې په توګه که ښاغلي عاشق غریب غوښتي وای چې د خپل شعر همدغه محتوا په یوه اوږده قصیده کې ځای کړي، ګومان نه کوم چې دومره به بریالی وای.

ځوان شاعران که غواړي چې په شعر کې د خورا مهم جوړښتي عنصر (انځور) ډولونه وپېژني او بریالي کارونه یې زده کړي نو دې ته اړ دي چې بریالۍ بیلګې هرومرو ولولي او پر تخنیکونو یې ځان پوه کړي، چې د ښاغلي غریب دغه شعر له همداسې بریالیو بیلګو څخه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ساده انشا رنګينه د رحمن کړې

(د رحمن بابا د شاعرۍ ښکلا پېژندنه)

د ادب تيوري پوهانو پښتو کلاسيکه شاعري د شکل او موضوع له مخې په درېيو کټګوريو وېشلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱.ديداکتيک نظمونه

۲.فورماليستي اشعار

۳.او قصصي شعرونه

۱ـ ديداکتيک نظمونه هغه دي چې موخه او هدف يې يوازې د موضوع او پيغام رسول وي په هغو کې له وزن او قافيې پرته د شعري صنعت نورې اړتياوې په پام کې نه نيول کيږي.

چې د پير روښان، ميا فقيرالله جلال آبادي او اخوند رشيد نظمونه په دې ډله کې راځي.

۲.فورماليستي شعرونه هغه دي چې تر ډېره په کې شکلي ښکلا، ژبنی سينګار، بديعي صنايع او په يوه کلمه کې (شعريت) ته ډېر پام ساتل کيږي چې د حميد مومند، کاظم خان شيدا او پيرمحمد کاکړ شاعري يې بيلګې دي.

۳ـ قصصي شاعري هماغه کلاسيکې منظومې دي چې کيسې او حماسې د نظم په ژبه ارائيه کيږي او غوره بېلګې يې د عبدالقادر خان خټک (يوسف وزليخا) د صدرخان (آدم و درخانۍ) د حميد مومند (نيرنګ عشق) او نور دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شوي د پښتو کلاسیک شعر دوه ستري څیرې خوشال خان خټک او رحمان بابا دا چې په دې شعري وېش کې د دوی ځای کوم دی تر یوه بریده د پام وړ خبره ده، ارواښاد استاد محمد صدیق روهي د خوشال بابا سیاسي، ټولنیز او اخلاقي شعرونه په دیداکتیکو نظمونو کې راولي خو نوره غزلیزه او لیریکه برخه یې په غوره فورمالیستي هغو کې. (۱۹۹۰۲)

او په رښتیا چې ستر خوشال د دواړو ډګرونو نومیالی پهلوان دی.

خو د رحمان بابا په هکله استاد روهي په دې نظر دی چې: (د رحمان بابا پر اشعارو باندې هم (دیداکتیکیزم) خپل سیوری غوړځولی دی او نیمه دیداکتیکه بڼه لري. ۱۱ (۱۹۹۰۴) د شعر د ښکلاییز اړخ څېړنه په تیره بیا په کلاسیکه دوره کې له همدې سرلیکونو څخه پیلیږي.

ښکاره ده چې استاد روهي د رحمان بابا شعرونه دوه ډوله بولي د هغه دیني موعظې، ټولنیز او نصیحتي نظمونه په دیداکتیک وېش کې راولي او ښکلې غزلیزه شاعري یې په فورمالیستي هغه کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا د مهال له پلوه د ګڼو بدیعي او ښکلاییزو بیلګو لومړنی

راپیلوونکی دی:

بیا دې نوي شراب څښلي دي پوهیږم
په رخسار دې ګل کرلي دي پوهیږم
که هزار ځله لاس سره کړې په نکریزو
تا زما په وینو وللي دي پوهیږم
معرکه زما د مرګ نه ده نور څه ده
رقیبان چې تا بللي دي پوهیږم
څه حاجت دی چې دې خط په ملا لولم
چې زما په باب دې کښلي دي پوهیږم
ته خپل جورو جفا څه وایې وماته
ما همه واړه لیدلي دي پوهیږم
چې رقیب او تا غوږونه بل له وروړه
ما هغه ساعت ژړلي دي پوهیږم
رقیبان ځکه تیری په رحمان کاندي
چې تا خوا پورې نیولي دي پوهیږم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا غزل ښيي چې رحمان بابا ځواکمن انځورګر دی يعنې په شعر کې د تخييل د ځواک په مرسته داسې تصويري پارکي زموږ په مخ کې ږدي چې تر ده وړاندې يې لږې نورې بېلګې شته.

پوهاند ډاکتر محمد رحيم الهام د رحمن بابا په شاعرۍ کې د خيال د صورتونو په هکله ليکلي:

(د رحمان بابا په شعر کې.... د خيال د صورتونو دغه ټول ډولونه موندلای شو د رحمن بابا په زياترو بيتونو حتی د يوه غزل په ډېرو بيتونو کې د خيال د صورتونو بېلا بېل ډولونه په ډېره خوندوره، ساده او طبيعي شانته ژبه څرګندېږي) (۱ـ ۸۹)

د رحمان بابا په شاعرۍ کې دغه ځانګړنې ترسترګو کيږي چې کولای شي دهغه کلام ښکلی کړي.

لومړی خو دا چې دده شعر ډېر ځله له بې ځايه تکلف، تصنع او ابهام څخه لرې دی او شعري خوځښت يې په اشنا ذهني موقعيتونو کې ترسره کيږي او په عامو پښتنو کې دهغه د شاعرۍ د ډېرې طرفدارۍ يو لامل همدا ساده توب او رواني ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله دا چې رحمن بابا له ښکليو تشبيهاتو، استعارو او سمبولونو څخه کار اخلي او دا په کلاسيک شعر کې د تصوير هستونې لومړني شرطونه دي.

زه رحمان په زړه نرى کړم هغو نجونو
چې يې ملا وې د ويښته په دود نرۍ دي

د دغه بيت دوهمه تصويري برخه د تشبيه د ښکلې کارونې په مرسته ډېر ژر په ذهن کې تداعي کيږي، دى هغه نجونې يادوي چې ملا وې يې د ويښته په شان نرۍ وي لوستونکي که لږ څه مکث وکړي او داسې نجونې د شاعر د تشبيه په مرسته له ځان سره تصوير کړي نو خامخا به له ټول بيت څخه خوند واخلي ځکه شاعر هغو نجونو په زړه نرى کړى دى چې ملا وې يې د ويښتو په څېر نرۍ دي.

ستا د عشق حرفونه تور نه دي ګلګون دي
هم په دا چې نوشته په جګر خون دي
تش به نه شي هغه خم د عشق له ميو
چې يې خاورې د فرهاد او د مجنون دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دنیا چارې همه واړه فاني دي

دا دستا جورو جفا ولې افزون دي

مقتولان ستا د غمزو دي لاله نه دي

چې په سره کفن له زمکې را بیرون دي

چې یې هیڅ بها زلمیو څخه نه شته

جونه نه دي سکه ګنجونه د قارون دي

د رحمان د زړه خوناب مګر قبول شه

چې مخونه د دلبرو پرې ګلګون دي

د رحمان بابا په شعر کې یو بل ښکلا ییز کمال دا دی چې د غه شاعر د خپل شعر اشیا، تشبیهات او تصویري اجزا له خپل محیط او چاپیریال څخه انتخابوي، ځکه خو یې لوستونکو ته د هغو درک، منطقي پیوند او له ځان سره تصویرول آسانه کار دی و ګورئ دا بیلګه:

ګوره بیا به څوک ادا کا په زړه غوندې

چې دا هسې مسته د رومي مخ بربنډه

ته چې ګل د آشنا یې له باغه غواړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرزده کړه د هجران له خارو خنډه

ما رستم د زمانې ولید په سترګو

چې د یار له جوره ژاړي لکه کونډه

... زه رحمان د هغه حسن ثناخوان یم

چې جرګه د عاشقانو وې پرې پنډه

د شرقي ادب په منظومه برخه کې تشبیه، استعاره، کنایه، مجاز او د بیان یو شمیر نور صنایع د شعر د ښکلا لپاره د سینګارتوکي دي خو اوس،اوس یو شمېر نوي اصطلاحات لکه تصویر، سمبولونه او اساطیر هم مطرح کیږي دوا ړه ډوله اصطلاحات په خپلو کې ټینګ مانیز اړیکي لري مثلاً ډیر ځله تشبیهات ښکلي تصویري شعرونه رامنځ ته کوي، مګر په ګڼو اوسمهالیو (معاصرو) شعرونو کې پرته له دې چې د بدیع او بیان یاد شوي ظرافتونه وکارول شي نګه تصویري برخې د شاعرانه کلماتو په مرسته رامنځ ته کیږي، چې په یوه عاطفي او فکري چاپیریال کې حرکت کوي او موخه ورڅخه د شاعرانه ښکلا بشپړ تمثیل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو عجيبه داده چې څوسوه کاله مخکې زموږ صوفي شاعر رحمن بابا هم داسې نګه ښکلي شاعرانه تصويرونه رامنځ ته کړي دي. دا بيلګې وګورئ:

په ليمه کې مې مدام
عکس ګرځي د ګلفام
تورې سترګې مې ګلګون شوې
په آرزو د ګل اندام

يا:

ستا دې خواب آلودو سترګو خواب راځخه يووړ
شونډو دې لذت د مى ناب راځخه يووړ
کړى ما رحمان په زړه کې نقش د محراب و
ستا ابرويو نقش د محراب راځخه يووړ

رحمان بابا په ډېره توانمندۍ سره د ذهني او عيني انځورونو منطقي تړون په پام کې ساتلى، په لومړۍ بيلګه کې د ګلفام عکس عيني انځور دى خو کله چې دا عکس د عاشق په ليمو کې تل ګرځي يو مجموعي ذهني انځور جوړوي چې کلک هنري منطق لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارازپه دوهمه بیلګه کې، په زړه کې د محراب نقش کول ذهني انځور دی چې له نورو عیني انځورونو سره ډېر ښه اړخ لګوي او دا زموږ د کلاسیک شاعر د انځور جوړونې لوړ کمال ښيي.

په شعر کې د ښکلا او صمیمیت د رامنځ ته کولو لپاره عاطفي ځواک ته پام ساتل ډېر رول لري رحمان بابا له اروايي پلوه یو عاطفي شاعر دی خو د هغه په شعر کې هنري عاطفه او صمیمیت کله کله په ښکاره ښه ځان را څرګندوي.

خراب زړه مې د دلبرو هوا یوړ

د هوا له وړیو چازده چې چا یوړ

ګوښې ګوښې ښایسته چې زړه وکاږي

زه وکوم یوه ته وایم چې تا یوړ

چې مې زړه لره د تورو زلفو ځای غوښت

هغه زړه راځخه توري بلا یوړ

هیڅ ناحق پرې شوی نه دی که حق وایم

معشوقې د رحمان زړه په رضا یوړ

یا خو دا بیلګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تا چې رنګ د میو ورکړ د لبانو

اوردې پورې کړ په کور د میخوارانو

چې دې جوړه کړه لینده د کږو ورځو

خود به ښکار کړې په حرم د غزالانو

چې دې اسم د زنځیر په زلفو کېښود

معطر دې کړ دماغ د د یوانګانو

سور پېزوان دې په سرو شونډو هسې زیب کا

لکه جیم په قلم ښکلی کاتبانو

د سرو ټیک دې شهزاده په جبین پروت دی

شینکی خال دې محاصل په بندیوانو

دواړه لیچې دې وکښلې مصری توری

در پوهیږم سربه پریکړې د خوارانو

ستا له غمه په ځان زړه د رحمان سوزي

لکه شمع په زیارت د شهیدانو

که خپلې خبرې را لنډې کړو ویلای شو چې رحمان بابا د نګه ښکلا

د هستونې په نیت له لومړنیو فورمالیستو شاعرانو څخه دی چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیـد اکتیـکو ښیلګـو تـر څنـګ يـې پـه شـعر کـې د انځـور هسـتونې، ښـکلیو بـدیعی ظرافتـونـو او عـاطفي چاپيريـالونو د ایجـاد لپـاره د خپـل مهـال پـه انـډول ګڼـې نـوې تجربـې هـم کـړې دي چـې تـر هغـه وروسته د پښتو ادبیاتو په بهير کې د نورو شاعرانو لـه خوا پالـل شوي دي او وده يې کړې، چې په پایله کې يې نن سبا پښـتو ادبیات د شعر پـه برخـه کـې د شـهکارو بيلګـو د شـتوالي شـهادت ورکـولای شي.

سرچينې:

۱ـ الهام، پوهاند دکتور محمد رحیم، د عبدالرحمن بابا مومنـد يـاد (د سیمینار ټولګه) ـ د رحمـان بابـا پـه شعر کـې تخییـل او تصویرـ مقاله ۱۳۶۹د کابل پوهنتون خپرونه ـ کابل

۲ـ روهـي، کاندیـد اکاډمسـیین محمـد صـدیق، ادبـي څېړنـې، ۱۳۶۰ خپرو ونکی ننګرهار پوهنتون، کابل چاپ

۳ـ ټـول غزلونـه د رحمـن بابـا لـه دیـوان څخـه اخيسـتل شـوي، چـې د استاد بېنوا د نسخې له مخې په جيبي کچـه پـه کـال ۱۳۶۱المریز کـې خپور شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلې

پټه خزانه د پيرې کتاب ګڼل شوی، يعنې د شلمې پيړۍ له نوادرو څخه دی. په دې کتاب کې له ګڼو تاريخي او مانيزو خزانو څخه يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د پښتو تر ټولو طبیعي او سوچه شاعرانه قالب دی چې بدله نومیږي.

دا قالب د لنډیو، نارو، سندرو، چاربیتو، بګتیو، سروکو او نورو بومي پښتني قالبونو په څیر د پښتو ژبې له موسیقایي جوړښت سره سم خورا زوړ او مترنم قالب دی، چې زموږ نیکونو او انا ګانو به وایه او غالبا چې زړې سندرې هم له همدې څخه جوړېدلې، د همدې قالب نوم ښایي وروسته دومره عام شوی وي چې اوس ګڼ شمیر پښتانه د موسیقۍ پارچې (سندرې) ته هم بدله وايي. تردې مخکې چې یو شمیر عربي قالبونه لکه غزل، قصیده، مثنوي او ترکیب بندونه پښتو ته راشي موږ خپل بومي قالبونه درلودل چې بدله یې یوه ممتازه بیلګه ده. بدله لومړی څلور یا دوه هم قافیه مسرې (نیم بیتۍ) لري چې تردې وروسته څلور څلور یا تر څلورو ډیرې مسرې دا سې راځي چې لومړۍ درې- که څلور وي او که زیاتې وي ټولې لومړۍ مسرې له وروستۍ جفتې څخه پرته- بیله قافیه او وروستۍ (څلورمه) یې له لومړیو څلورو مسرو سره ورته قافیه لري. هندسي جوړښت یې په لاندې بڼه انځورولای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

X	______	X	______
X	______	X	______
O	______	O	______
X	______	O	______
I	______	I	______
X	______	I	______

ترپایه.

د مسرو اوږدوالی او لنډوالی قید نه دی او د شاعر له غوښتنې سره سم په لنډو او اوږدو بحرونو کې لیکل کیدای شي.

لوی استاد علامه حبیبي په پټه خزانه کې د لومړنی راغلې بدلې - چې د شیخ بستان بړیځ (رح) ده - په حاشیه کې دغه فورم داسې معرفي کړی دی:

« بدله: نوع مخصوصی است از اشعار پښتو که بالحان مخصوصی خوانده وسروده میشود ، وبدله در ابتدا یک معیار عروضی مخصوصی داشته که آنرا کسر گویند ، وتمام بدله باید برهمان معیار برابر باشد ، وبعد از هر بند تکرار میگردد اوزان بدله بسیار است. قوافی اجزای غزل بصورت متحد یا مختلف می آید. مثلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

درین بدله هر مصراع باجزو متعلق خود قافیه مخصوصی دارد ، تاکه بکسر میرسد وهر بند بدله که با ستاره ها ازهم جدا شده باصطلاح پښتو یک مسری است»

د استاد حبیبي په پیژندنه کې موږ وینو ، چې د بدلې د وزني ارکانو شمیر قید نه دی او د هغه په ژبه د بندونو د مسرو شمیر هم ټاکلی نه دی یعنې د بندونو شمیر په بندونو کې د مسرو شمېر او د مسرو اوږدوالی او لنډوالی د شاعر په خوښې پورې اړه لري، ددې تر څنګ د اروا ښاد علامه حبیبي په تعریف کې ګورو چې بدله د خپل موسیقیت له مخې ځانګړی تون (لحن) لري. زموږ اروا ښاد علامه داهم زیاتوي چې بدلې ګڼ وزنونه لري یعنې د لنډۍ یا کاکړۍ غاړو په څېر د کوم ټاکلي څپیز واحد چوکاټ تابع نه دي.

د بدلې یوه ځانګړتیا داده چې په اسانۍ سره د موسیقۍ په یوه ښکلې پارچه بدلیدای شي او تر ټولو غوره بیلګه یې هماغه د بهادر خان بدله ده چې د هېواد نامتو سندرغاړي احمد ولي ورځخه یوه ښکلې موسیقي جوړه کړې:

بیلتون دې زور دی تر لیمو می سهار نم څاڅي لکه شبنم څاڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا سره ياقوت مې په لمن کې ستا په غم ثاڅي په غم الم ثاڅي

بدله د غزل او قصيدې په څېر عربي روح نه لري او قالب يې تنګ نه دی، تر ډېره يې موضوعات عشقي دي او په پټه خزانه کې يوه وعظيه بدله هم شته. بدله د لنډيو په څېر له تصنع او تکلف څخه پاک قالب دی او د ويناوال سوچه احساسات او طبيعي ولولې ليږدوي، مترنم جوړښت لري او لوستل يې سړی د پښتنو بې آلايشه او شهل ژوند ته بيا يي

د توري او قلم ستر سپه سالار سيدال خان ناصر هم يوه ښکلې بدله لري چې د جوړښت او موضوع له نظره ډيره ښکلې نمونه ده. لوی استاد علامه حبيبي ددغې بدلې په اړه ليکلي:

«اين بدله که از طرف يکنفر سپه سالار معروف ودلاور، سروده شده است، از حيث بحر وعروض از نوادر ادبی زبان ملی است، وبحر مخصوصی دارد، که دربين اشعار پښتو که اکنون در دست است، کمتر ديده شده، وحفظ اين وديعه ادبی از غنايم اين کتاب (پټه خزانه) است».

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیدال خان ناصر د بدلې جوړښت داسې دی، چې لومړی څلور لنډې مسرې لري بیا شپږ مسره یې بندونه راغلي خو په هر بند کې درییمه او څلورمه مسره تر دا نورو اوږد بحر لري چې دا په ریښتیا سره یوه نادره بدله ګڼل کیدای شي.

(ددغې لیکنې په پای کې تاسو دغه بدله لیدلای شي)

د بدلې په اړه ددغه لنډکي بحث په پایله کې دوه وړاندیزونه:

۱ ـ د پښتو خزانې تر څنګ که د ادب استادان او ځوان څیړونکي د ځینو څیړنیزو پروژو په لړ کې دا دنده واخلي چې نورې زړې او نوې بدلې بیا ومومي ثبت او چاپ یې کړي نو زموږ پر بډای فرهنګ به یوه ښکلې زیاتونه وشي.

۲ـ زموږ ځوان شاعران دې د ځینو کلاسیکو قالبونو تر څنګ دغه ښکلی قالب وپالي او خپل وس دې په کې وآزمویي کیدای شي دغه زوړ بیا ځوان شي او موږ په راتلونکي کې د ښکلیو بدلو یوه ارزښتمنه خزانه ولرو.

اوس دا تاسو او داهم په پټه خزانه کې د راغلیو بدلو بیلګې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر چې بدله یې بولي:

اوښکې مې ځاځي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د مینې اور دې زما زړګی وریت په انګار کینا

ښې تار و نار کینا

خود به ویلېږم چې مې زړه پر تا مفتون کینا

ځان مې زبون کینا

اوښکې مې ځاځي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

وکه نظر زما پر حال چې پروت رنځور یمه زه

په ویر ناسو یمه زه

له زړه مې ځاځي وینې سور په وینو خپل یمه تل

په اور جلبل یمه تل

اوښکې مې ځاځي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

له درده سوزه تل نارې او غلبلې وهمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرږې سورې وهمه

یو آن مې چیرې نه آرام نه ټیکاو نه وینم

نه راحت کړنه وینم

اوښکې مې ځاځي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د خوږو زړو له حاله ته یې اې باداره آګاه

یې د بې وزلو همراه

د خپل عزت په روی بستان ته کړه د مهر ښندل

کړې له ګناهه ګوانښل

اوښکې مې ځاځي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د ملا باز توخی د بدلې نمونه:

راسه پر ځنګ راسه لیلی، ته مې نږدې سه له دل

یمه زخمي چې مې ونه نجتې په خوږ د زړه منګول

راسه پر ځنګ، راسه لیلی ولې له ما کړې بېلتون؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ستا له غمه مې زړګی دی په سرو وینو ګلګون
که هر څو تښتم نه پرېږدي مې ستا د عشق شوا خون
زه نه خلاصېږم له غمازه په لېږدنه په تلل
راسه پر څنګ، راسه لیلی، چې دې زړه کم ملهم
دا ستا په عشق کې مې تا شا کا د دنیا واړه غم
حساب کتاب مجلس مې واړه کا ستا مینې برهم
لاړ ورته نسته چې دې کښېنوم درون په ګوګل
راسه پر څنګ، راسه لیلی چې دې په زړه کم پورې
کجل دروا خله دواړې سترګې به دې زه کم تورې
لیدل به ستا د مخ کوم، اند ېښنې نه کم نورې
په کار مې نه دی ستا بې مخه د جنت زېړی ګل
راسه پر څنګ، راسه لیلی چې سره وکړو خواله
پر تامین یم بې له تا مې نسته هیڅ اند ېښنه
زه د غرو «باز» وم تا بندي کړمه قفس کې پر څه؟
یو وار مې خلاص که، چې بیا زده کړم د وزر خپرول
محمد ګل مسعود:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مې جانان په نیمه شپه کې بېل شو
اور را باندې بل شو
چې را نه لاړې نو دې غم له ما نه مل شو
اور را باندې بل شو
ښکلې لیلی له مانه لاړه، زه نسکور یمه
سوی په اور یمه
د بېلتانه سوړ اړ کې ورک مرض مې جل شو
اور را باندې بل شو
رب دې ښایست در پورې اور کې زه دې سکور کړمه
وریت دې په اور کړمه
دا سپی رقیب مې ستا په ورد مینې غل شو
اور را باندې بل شو
را شه د خدای د پاره غور کړه ((محمد ګل)) ژاړي
تا ته تل ـ تل ژاړي
دا ستا د عشق په واویلا کې لکه نل شو
اور را باندې بل شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوران بهادر خان:

بېلتون دې زور دی تر لېمو مې سهار نم څاڅي

له شبنم څاڅي

دا سره یاقوت مې په لمن کې ستا په غم څاڅي

له غم الم څاڅي

ګوره لیلی باران د اوښکو ستا په چم څاڅي

څنګه پرچم څاڅي

راغله لیلی په شینکي خال نڅا په ګلو کوي

په سرو منګولو کوي

سهار چې وزي سیل کا ، رنګ په بلبلو کوي

ګل په اوربلو کوي

ملالۍ سترګې یې کاته په ویرژلو کوي

زېب په کجلو کوي

د ژوبل زړه وینې په هر ګړي هر دم څاڅي

لکه شبنم څاڅي

ښکلې نجلۍ ! د باغ په لور مه ځه نڅا مه کوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

عاشق رسوا مه کوه

وریت سوی زړه مې دی مین پورې خندا مه کوه

راشه جفا مه کوه

زه یم پتنګ ته یې د بوه ما جلبلا مه کوه

نور ظلم بیا مه کوه

یم ستا له عشقه لېونی پر ما ، ماتم ښاخي

غم او الم ښاخي

ملا محمد صدیق پوپلزی:

لکه بلبل چې بېله ګله بل ارمان نه لري

هسې بې یاره بله هیله عاشقان نه لري

چې ژړا کاندم بېله یاره بل مطلب نه لرم

چې هسې سور یمه په وینو بل سبب نه لرم

بې یاره نور څه نه غواړمه نور مطلب نه لرم

چې ښوک مین سي بېله یاره بل ارمان نه لري

تر تا چې ځان قربانومه اې نیازمنه یاره

تل دې غمونه ګلومه اې نیازمنه یاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

له سترګو اوښکې تويومه اې نيازمنه ياره

زړه مې بېټا په يو ساعت دمه او توان نه لري

که ته مې وژنې، که پرېږدې اختيار خو تا لره دی

غم دې پيدا نه دی بل چا لره خاص ما لره دی

زړه له راغلی دی مېلمه سبا بېګا لره دی

د زړه له کوره څخه تګ په هيڅ_هيڅ شان نه لري

د ملا محمد حافظ بارکزي د بدلې نمونه:

که بخته مه کړه پر دنيا ډونګونه

که دې زړه غواړي د جنت ګلونه

کم بخته! موږ يو مېلمانه پر دنيا

وطن مو بل دی آخر ځو په رښتيا

هم به ښه بد سي رامعلوم په عقبا

نو له سره اورکئ په امان ځانونه

کم بخته! مه کوه حرام چې بد دی

چې کړې حرام هغه باطن کې د د دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعمال يې تول په عقبا کې رد دي

په لويه ورځ به يې وې تور مخونه

کم بخته مه کوه حرص، قرار سه

ثنا د رب کوه صبور په کار سه

توبه د دين وره په دې کار وبار سه

چې بيا توبې نه سې پيدا سودونه

کم بخته مه ځه د حرام په لورې

خداى به و تا ته په غضب وګوري

که دې زړه غواړې ښايستې حورې

بېځايه مه بړده بې پروا پلونه

د سيدال خان عالي مکان بدله:

ياره ما له هسې ګران سو

را تېر تر تول جهان سو

نور نه وينم په ستر ګو

جهان تول را ته جانان سو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوې زلفې دې اوږدې کړې

پر مخ دې راخپرې کړې

سرې اشرپۍ دې په تندي باندې سپرې کړې

ګرزې په باغ کې په ګلونو کې نخرې کړې

په اور دې وسوم یاره

راته اور تازه بوستان سو

مین چې آشنایي کا

شپه ورځ په ګریاني کا

شهۍ ده ستمګاره خوشحال زړونه به زخمي کا

لېندۍ لري د ورځیو، د باڼو غشي کاري کا

پرهار مې ګوره خلقه

د دلبر د تیر نښان سو

مین پر لویو غرو ځي

سر تور په نیمو شپو ځي

ووزي له وطنه، وطن پرېږدي پر چولو ځي

فریادو نارې وکا، په نارو غلبلو ځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وصال يې نصيب نه سو

ګوره زړه ډک په ارمان سو

نارې وهم عالمه !

د شپې تر صبحدمه

ناتوانه د بېلتون يم يو ګړی نه لرم دمه

بېتا مې نفس خېژي راځه زما د زړه همدمه

نظر پر ما غريب کړه

چې تا خون مې ستا په ځان سو

شبنم پر ګلو ښکاري

زما اوښکې داري

خوناب ځي ستا له غمه زما په مخکې لارې۔ لارې

تمامه شپه کم تېره په ژړا په نارې۔ نارې

ښکاره سوه چې مجنون يم

لېونتوب مې اوس عيان سو

بوستان ښکلی زيبا دی

رنګين په اوښکو زما دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړه پر هار ګلګون دی، چې بلبل په تماشا دی

په مینه مې زړه وچاودی ته وایې په خندا دی

نتلی د بېلتون یم

زه ((سیدال)) دا مې بیان سو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رابعه او بکتاش منظومې
يو شمېر هنري ارزښتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رابعه او بکتاش منظومه، چې درې سوه کاله وړاندې مهين خليل راڅرګند شوې، د پښتو ادبياتو په تاريخ کې د ګوته په شمار هغو منظومو په کتار کې راځي چې دد غه شعري صنف اطلاق پرې کېدای شي.

منظومه د شعر په ژبه د يوه داستان داسې بيان دی چې د کيسې د پېښو او څېرو د پېژندنې ترڅنګ د شعر هنري او شکلي ارزښتونه هم ولري. د شعر هنري ارزښتونه خوږه او عاطفي ژبه، تصوير نګاري، او ښکلا هستونه دي. شکلي ارزښتونه يې د تاکلي شعري قالب د ځانګړتياوو مراعت، وزن، د ژبې لنډون او آهنګين والی دی. په کلاسيکه شاعرۍ کې هم دواړه ارزښتونه د وزن پوهنې او بديع و بيان په علومو کې خلاصه کېدې. خو د منظومه ليکنې لپاره، يوازې پر همدې دوو ځانګړتياوو برلاسی کافي نه ده. د يوې بريالۍ منظومې د ليکلو لپاره د کيسې ليکنې پر رموزو پوهېدل هم ضروري دي، شاعر د خپلې منظومې کرکټرونه پېښې هنري ليدلوري او حتی د کيسې تلوسه داسې تاکي چې په شاعرانه تصويرونو کې له خپلو ټولو جزئياتو سره ځای شي يعنې د شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تلازمات نه ښايي داستان نیمګړی کړي او نه هم د داستان جوړښت، ډیالوګونه او د پیښو منطقي تړون د شعر پر کیفیت ناوړه اغیزه وکړي، منظومه لیکونکی په یوه لاس دوه هیندوانې لېږدوي.

په شعري صنفونو کې منظومې ډرامې ډېر زوړ تاریخ لري، په لرغوني یونان او هند کې ډرامې د شعر په ژبه لیکل کیدې، چې هغو بیا ډیرې باریکۍ درلودې ځکه د ستیژ پر سر به لوبیدې او شاعریې باید د داستان، شعري ارزښتونو او تیاتري ځانګړنو خیال ساتلای وای د سوفوکل پاچا ادیپ، د یورو پیدس د ټرای ښځې، په هند کې د کالیداس شکونتلا او نور داسې په لسهاوو مثالونه یادولای شو. د هومر ایلیاد او اډیسې، د فردوسي شهنامه د ګویته د فاوست تراژیدي، د دانته الهي کمیدي او نور داسې نړیوال شهکارونه ډېر دي چې د منظومو په قالب کې لیکل شوي دي.

په پښتو کلاسیکو ادبیاتو کې هم ځینې منظومې له پاړسي ادب څخه راژباړل شوي او ځینې ولسي نکلونه نظم شوي او آن تر دې چې سندرغاړو د ټنګ ټکور په مجلسونو کې د ولسي کیسو خوږې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظومې ویلي دي. د ځینو مشهورو عشاقو کیسې هم پخوانیو شاعرانو په نظم کړي دي.

رابعه او بکتاش یوه همداسې ژباړل شوې منظومه ده چې ښایي هنري ارزښتونه یې د کلاسیکو ادبي معیارونو په تول وتلل شي.

اجازه راکړئ په همدې پیل کې یې ووایمه چې ماته دغه ژباړه یوه آزاده ژباړه ښکاره شوه، مهین خلیل د شیخ فریدالدین عطار په الهي نامې کې دغه کیسه لوستې او بیا یې په پښتو نظم کړې ده، یعنې د کیسې طرح، اډانه یا خاکه د عطار ده خو په پښتو شعر کې یې هنري بیان د مهین خلیل دی، لنډه دا چې کلمه د کلمې یا بیت د بیت ژباړه نه ده.

له همدې امله یې د هنري ارزښتونو یوه برخه د مهین خلیل ملکیت ګڼلی شو. په منظومه کې د شاعرانه تصویرونو لپاره د ایجاد بسترونه دوه دي چې یوه برخه یې په داستان او بله یې په شعر پورې مربوط دي. داستاني تصویرونه هغه عیني موقعیتونه دي چې پیښې او خیرې په کې انځورېږي. او شعري انځورونه، دواړه عیني او ذهني تصویرونه دي چې شاعر یې د ښکلا په خاطر ایجادوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه بیلګې به د رابعه او بکتاش په منظومه کې وګورو، یو شاعرانه انځور:

کج ابرو یې هسې ضم وو
چې خوبان ۀ بر ورته خم وو
چې یې نوې میاشت کتله
میاشت به ټیټه څنبیدله
چې به نمر په مشرق سر که
دې به څخو پرې نظر که
له هیبته په لړزان شه
په وریځ کې به پنهان شه
کج بانه ددې دراز وو
ګویا جوړ ناخون د ناز وو

وګورئ دا برخه چې د رابعې د ښایست توصیف دی د داستان له پرمختګ سره کومه مرسته نه کوي، مګر د شعر د هنري تمثیل لپاره او دا چې اوریدونکی د رابعې ټول ښایست درک کړای شي، کارول شوي دي. دا برخه، د منظومې د شاعرانه انځور هستونې یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه وه. مګر لاندينۍ تصوير جوړونه د منظومې په داستان پورې

اړه لري وګورئ:

الغرض بادشاه رنځور شه

درست جهان په ده تنور شه

اميران يې واړه ټول کړه

چپ و راس يې ترخان شپول کړه

شهزاده يې وبالنه

نصيحت يې ورته کنه...

نور يې لاس د لور په لاس کړ

شهزاده په لاس يې پاس کړ

هم ژړل، هم يې سپارله

چې پرده باندې کېدله

دا د کيسې يوه صحنه انځوروي، لوستونکي کولای شي دغه داستاني برخه د سينما د پردې په څېر په خپل ذهن کې تصوير کړي، دا سې تصوير هستونه د شعري ضرورت په خاطر نه، بلکې د داستان د عاطفي بيانولو لپاره ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر په کلماتو کې داخلي موسيقي د ځو سره ورته حروفو راوستل دي چې هم په کلاسيکو او هم په معاصرو شاعرانو کې دود دی، دا کار که په لوی لاس وشي تفنن او تصنع ته خبر وځي خو که په طبيعي ډول راشي د ژبې ښکلا ييز صفت ګڼل کيږي.

مهين خليل په خپلې دغې منظومې کې داسې برخې لري چې ترڅنګ يې ځينې بديعي صنعتونه هم کارولي دي، وګورئ:

نام، ناموس يې د پلار هېر شه

ناست ولاړي په بل سپر شه

عين يې عقل د سر ورک که

قام قبيل يې واړه سپک که

شين چې شرم ترې بدر که

نوم يې بد د خپل پدر که

اول خو د (نام ناموس ـ ناست) (عين ـ عقل) (قام ـ قبيل) (شين ـ شرم) کلمات د شعر د داخلي موسيقي له نظره جالب ځايونه لري او په دوهم قدم کې (عين) هم د الفبا يو حرف په توګه چې د عقل په پيل کې راځي او هم د سترګې په مانا، چې دلته د سترګو نظر له

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړي عقل ورکوي، له کلماتو سره ښکلې لوبه ده همداراز شین د شرم د سر حرف او همداراز د شین رنګ په مانا ښکلي کارول شوي دي.

د مهین د منظومې ژباړې د منظره کشۍ قوت هم د پام وړ دی، سره له دې چې دغه شاعر ساده ژبه کارولې ده او تر ډیره حده یې د کیسې تصویرونه داسې تمثیل کړي چې په کلاسیکه شاعرۍ کې رواج وو، خو د عیني تصویرونو په رامنځ ته کولو کې یې هغه میتودونه مراعت کړي چې په معاصره شاعرۍ کې دود دي. د مثال په توګه د عمومي یا اصلي او په بله ژبه د لوی تصویر د رامنځ ته کولو لپاره یې واړه یا فرعي تصویرونه بشپړ کړي او بیا یې یو د بل ترڅنګ په تنظیمولو سره لوی تصویر ورڅخه جوړ کړی، دا په منظومه لیکنه کې یوه مهمه تخنیکي مسئله ده. راځئ د دې ادعا د ثبوت لپاره د مهین د منظومې یوه برخه راواخلو چې د بلخ د پاچا د ماڼۍ او باغ یو ژوندی تصویر ارائیه کوي او همدا لوی تصویر له ګڼو وړو انځوریزو برخو څخه رامنځ ته شوی دی.

د بادشاه د کوره وړاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عظیم باغ و جوی ترې لاندې

په دنیا چې وو ګلونه

همګي په ده کې وونه

ښې خوږې ونې بارداري

هم په ده کې وې نامداري

چې په دوی پورې مېوه وه

تر مصري نبات خوږه وه

مېوې د برې چینار هم وو

په هر لور پکې ولې وې

ولې نه جوړې بیلې وې

منقشې په کنار وې

فوارې پکې بې شمار وې

د جنت په ترا جوړ و

جنت لوی دا ځینې ووړ و

څو بنګلې پکې عظیم وې

مرصع په زر و سیم وې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منقش پکې مرغونه

ښه ځوانان خوبرویه جونه

مصفا واړه ښه شان وې

پورته لوړې په ایوان وې

چې سړی به پاس پرې شنه

خاص دیوان به یې لیدنه

تماشا په باغ دننه

د بادشاه د خور دستورو

دا د ستورې مشهورو

چې به باغ له مدام تلله

تماشا به دې کوله

سهیلۍ به ورسره وې

په هر باب کره سره وې

هم به زنګ هم داریالونه

هم سرنا هم به ډولونه

په هر وقت به غریدنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې به جشن هورې کنه

دې به کړه د سوز بيتونه

دوی ویل په الحانونه

چې الحان به دوی آغاز کړ

بلبلانو به پرواز کړ

یا به ناستې وې چپ غلې

تر آوازې شرمېدلې

هم شراب هم به کباب و

هم پیالې هم به رباب و

په هر لور به شوې نوشلې

صراحۍ به خندېدلې

باغ به جوړ ارم جنت شه

ترې به، به په هر زينت شه

زما له نظره د مهین خلیل دغه منظومه ژباړه د پښتو شاعرۍ په کلاسیکه دوره کې د شعري تصویرونو د مطالعې لپاره یوه ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیلګه ده او مور کولای شو په پښتو شاعرۍ کې د دغې برخې په تاریخي څېړنه کې ورڅخه یو شمېر بېلګې انتخاب کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو شعر د عَلم بردار نقد

ګڼ شمیر ادب پوهان خوشال بابا د پښتو شاعرۍ لومړنی نقاد بولي او دا ځکه چې یو خو د یو جلا ادبي مکتب بنسټ ایښودونکی دی او له بله پلوه لومړی شاعر دی چې په ښکاره خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

معاصر او تر ځان وړاندي شاعران تر نقد لاندې نيسي. د خوشال بابا نامتو قصيده چې د خپل شعر په ستاينه کې يې ليکلې ده، د دې ادعا ګواه ده:

په پښتو شعر چې ما عَلَم بلند کړ
د خبرو ملک مې فتح په سمند کړ
خان د هندي سبک يو شمير پيروان چې د روښاني مکتب لاروي دي يو د بل پسې يادوي وايي:
د ميرزا ديوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خيشکي زمند کړ
درويزه مې له مخزنه سره ونغړ
پير روښان مې ياوه ګوی سره مانند کړ
که دولت وٌکه واصل و، که دا نورو
په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ

د خوشال بابا دغه ادعاوې ځکه خپل ځای لري چې تيره شاعری له خپل ځان سره مقايسه کوي او ګوري چې په خپله ده پښتو شاعري يوازې له صوفيانه عوالمو او عارفانه مدارجو څخه د پښتون قوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځني ژوند ته راکوزه کړي او د هغه مهال ورځني ژوند ، واقعات، ټولنيز حالات، تاريخي پيښې او د لمس وړ ښکلاوې يې بيان کړي دي. دده په نظر پښتانه شاعران تر ډيره د هندي شاعرۍ سوليدلي ترکيبونه اړوي رااړوي او يوازې د تصوف او عرفان په تکراري مفاهيمو کې خپل قلمونه آزمويي مګر خوشال د خپلو خلکو د ژوند هر اړخ ته پام ساتي له ښکار نيولې تر طبي مشورو ، د ښځينه جنس له خصوصيتونو څخه د پښتنو تر اجتماعي اروا پوهنې او اتنولوژيکو خصوصياتو پورې هرڅه څيړي، ددې ترڅنګ خوشال لومړی شاعر دی چې د حقيقت او مجاز پولې رنګوي او خپله هغه معشوقه ستايي چې مخامخ ورته ناسته ده او لاس يې ور رسيږي:

د بوستان ونې مې واړه پيوندي دي

حقيقت مې له مجاز سره پيوند کړ

څکه خو يو بل ځای وايي:

زه خوشال کمزوری نه يم چې به ډار کړم

په ښکاره نارې وهم چې خوله يې راکړه

خوشال په خپل شعر کې نوښت ته داسې اشاره کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

قتلمې مې ورته سازې کړې د قندو

د اوربشو په ډوډیو چې چا شخوند کړ

او دا په ښکاره هغه موضوعي نوښت ته اشاره ده چې د خوشال بابا د شاعرۍ یو لوی امتیاز ګڼل کیږي.

خوشال بابا په داسې عصر کې ژوند کوي چې د پښتو شعر(سره ورته) جریان د مقایسوي نقد پر مهال پرته له خپلې شاعرۍ د بل ښه موډل او بیلګې سراغ نه لري ځکه خو مجبور دی د خپل معاصر شعر خامي له خپل شعر سره مقایسه کړي او دا وښیي چې د نوښت لاره کومه ده:

په تازه تازه مضمون د پښتو شعر

په مانا مې د شیراز او د خجند کړ

خوشال بابا لومړنی شاعر دی چې د پښتو شعر دواړو اړخونو (مضمون) او (شکل) ته پام ساتي، مانا دا چې هم د محتوا له نظره او هم د وزن، او بیلابیلو صنعتونو له نظره د نوښت راوستلو ادعا کوي وګورئ:

هر کلام مې واردات دی یا الهام دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې موزون مې په تقطیع د بحر و بند کړ

په تشبیه او په تمثیل په نزاکت کې

عزوبت مې د خبرو چند در چند کـړ

خوشال بابا پر الهام او شهود ډیره تکیه کوي او خپل حساب له هغو

ناظمانو څخه بیل ګڼي چې په وچ زور شعر لیکي، خوشال بابا څو

ځایه ټینګار کوي چې شعر ورته راځي او دی هیڅ کله نه دی پسې

تللی په همدې قصیده کې یې ولولئ:

نه مې سود نه مې مقصود شته په دا کار کې

محبت زما په غاړه دا کمند کړ

که نور سود د شعر نه لرم دا بس دی

چې حاسد مې د حسد په اور سپند کړ

او بل ځای وایي:

زه د شعر په کار هیڅ نه یم خوشال

ولې خدای مې کړ په غاړه دا مقال

نه په فکر نه په ذکر را بر سیر شي

ناګهـان لکه اوره د پشـکال

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنګ زما د شعر هیڅ سره ساز نه دی

لکه سپی را پسې ګرځي په دنبال

خوشال د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې بیا هم لومړنی شاعر دی چې د شعر په اشراقي او الهامي جوهر ټینګار کوي او تصنع او تکلف نه خوښوي.

زموږ شاعر د خپل عصر د شاعرۍ یوې بلې کمزورۍ ته هم ګوته نیسي، د هغه په نظر په شعر کې د چا مدح یا ذم کول ددې باعث ګرځي چې شعر خپل طبیعي مسیر پریږدي او د چا خبره د زړه په زور یې خلک منلو ته اړ ایستل شي.

نه اندوه د مدح و ذم نه هغه کس یم

چې د زړه په زور مې شعر د چا پسند کړ

خوشال بابا د مغولو د دربار او د محلي امیرانو په دربارونو کې مداحان لیدلي وو، چې څنګه د شعر دردانې په زرو پلوري، ځکه خو دغې نیمګړتیا ته ګوته نیسي او څرنګه چې خپله شاعري له دې اړخه بې نیازه بولي نو فکر کوي چې خلک به د هغه شعر د زړه په زور نه بلکې په خپله خوښه لولي، اوري او خوند به ورڅخه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا په خپلې دغې قصيدې کې دوه ځلې دې ته اشاره کوي چې عشق يې د شعر اصلي مضمون جوړوي:

نه مې سود نه مې مقصود شته په دا کار کې

محبت زما په غاړه دا کمند کـړ

او

عشقه ته تر اورنګزيب بادشاه بهتر يې

چې خوشال دې په عالم کې سربلند کړ

له دې ځخه ښکاري چې دده په نظر شعر د معنويت د تمثيل وسيله ده او عشق د معنويت جوهر جوړوي. خوشال باور لري چې که شاعري د معنويت په جوهر، يعني عشق، آراسته وي تلپاتې کيږي. ځلور پيړۍ وروسته او لا تر نن ورځې د خوشال شاعري په ټوله نړۍ کې لوستل کيږي او خوشال همدا اوس هم له هرچا سره خبرې کوي خو اورنګزيب يوازې د تاريخ په کتابونو کې ياديږي او بس، هم خوشال او هم د هغه لوستونکي دا مني چې عشق او شاعري ددغه ابديت او سربلندۍ عوامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د خپل عصر شاعران اور اورکي ګڼي او ځان د سهیل ستوری، دده په نظر نور شاعران لکه اور ورکي د کمې مودې لپاره رڼا له بلې سرچینې څخه اخلي او بلاخره د شپې په تیاره کې ورکیږي مګر دده شاعري لکه د سهیل ستوری نه یوازې خپله د رڼا منبع ده بلکې د سهار د راتلو زیری هم له ځانه سره لري:

مدعي د تورې شپې اور اورکی و

د سهیل غوندې مې ځان باندې څرګند کړ

خوشال بابا کله چې د ځان په اړه قضاوت کوي ریښتینتوب یې هغه مهال لا پسې څرګندیږي چې کله خپله پارسي او پښتو شاعري سره پرتله کوي:

په پارسي ژبه مې هم ژبه ګویا ده

په پښتو ژبه مې خلک بهرمند کړ

یعنې په پارسي، د دوهمې ژبې په حیث، هماغومره حاکمیت لري چې ژبه یې پرې ګویا ده خو په پښتو ژبه د شاعرۍ مړوند یې هیڅ څوک نه شي تاوولی او ټول خلک ورڅخه بهرمند شوي:

چا زما مړوند ټینګ نه کړ په دا کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما د هر سرې نه خلاص په زور مړوند کړ

په ادبي کره کتنه کې له زماني پلوه هم عصره نقد نظر دې ته، چې خو پيړۍ وروسته په کومې ادبي دورې نقد وشي، ډېر ارزښت لري ځکه د يوې زمانې شاعر او منتقد دواړه په مشترک اجتماعي او فرهنګي چاپيريال کې ژوند کوي له همدې امله که د پښتو شاعري پر کلاسيکه دوره نقد کيږي نو خامخا به د هغه مهال همزولي آثار کتل کيږي چې د هغه وخت په ادبي دورې کې د شاملو شاعرانو په اړه څه ډول قضاوت کيده ځکه خو د خوشال بابا دغه قصيده او نور نقدآميزه نظريات د تاريخي کره کتنې په بحثونو کې ډېر ارزښت لري او بايد د منتقدينو د پام وړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال بابا په رباعياتو کې د موضوع تنوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا په خپلو کلیاتو کې د نورو شعري قالبونو ترڅنګ یو ګڼ شمیر رباعیات لري ،چې تعداد یې د پښتو ټولنې چاپ مجموعې د شمیر له مخې تقریباً (1674) ته رسیږي. دغه رباعیات د معمول رباعي وزن په قالب کې لیکل شوي او تر ډیره بریده یې وزني جوړښت سره ورته دي، خو د ځینو رباعیاتو وزن یې توپیر هم لري. د اکاډمیسین پوهاند رشاد له نظره د خوشال رباعیات زیاتره په هغه وزن کې دي چې لومړنۍ مصرعې یې لنډې او دوې وروستۍ مصرعې یې اوږدې دي او داسې تقطیع کیږي:

ل ل ل-ا ل ا ا ل ل ل-ل ا ا

اووه اسمانه اووه یې ستوري

دوولس برجونه دي پکښې ښوري

غم جن دې طمعه د ښادۍ کاندي

د شمې ځښتن دې سحر ته ګوري (لس مقالې ۵۷ مخ)

موږ په دغه بحث کې غواړو د خوشال بابا د رباعیاتو پر معنوي اړخ خبرې وکړو یعنې د موضوع د رنګارنګۍ او تنوع له نظره پر دغو رباعیاتو کتنه وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رباعي د هرې ژبې د لنډو شعرونو په شان يو داسې فورم دی چې يوه فکري واحده مسئله په لنډه وينا کې ارائيه کوي، ډېر ځله رباعي پر يوې واحدې موضوع باندې حاوي وي. يعنې په دغه لنډ فورم کې د ګڼو مسايلو مطرح کول ناممکن يا خو مشکل دي، کله کله په رباعي کې يو بيت د مسئلې طرح او بل بيت يې د ثبوت لپاره راځي لکه خوشال بابا چې وايي:

خوا ږه د مينې نه راپېښېږي

وا ړه په مينه سره غښتېږي

مينه په مثل نافه د مښکو ده

نافه د مښکو چيرته پټېږي

وګورئ دلته خوشال بابا غواړي ووايي چې د مينې لذت او خوږوالی نه شي پټيدای او په بل بيت کې د مښکو د نافې مثال راوړي چې عطر يې هر چيرې ځان راڅرګندوي ګويا ددې مثال په مرسته يې ثبوت ته رسوي.

د خوشال په موجودو رباعياتو کې د عشق او ښکلا تر څنګه فلسفي، اخلاقي، تاريخي او اجتماعي مضامين هم ډېر تر سترګو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیږي دی د خپل عصر حالات او پیښې، د نړۍ، انسان او ژوند په هکله خپل طرز فکر او آن د طبیعت او معشوقي ښکلاوې په دې قالب کې بیانوي.

د خوشال اعجاز په دې کې دی چې لویه عقلي او یا هم جمالیاتي خبره په یوه واړه قالب کې په ډېر مهارت ځایوي دلته به د هر مورد لپاره یو شمیر بیلګې ذکر کړو:

د خوشال بابا په رباعیاتو کې عشقي مسایل: رند خوشال د غزل او نورو شعري فورمونو په څېر، په رباعیاتو کې هم عشقي او لیریک مسایل په خورا ښکلې او لنډه بڼه مطرح کړي دي دا څو بیلګې وګورئ:

زړه مې په تن کې په ډېر آشوب شي
چې ښکلي یاد کړم کله مې خوب شي
زوړ شوم لا خیال لرم د مهوشانو
په سپینه ږیره هم عاشق توب شي

***

زړه مې زخمي دی وینې ترې څاڅي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژاړم له درده څړيکې ترې پاڅي

تير يې خوږلي د هسې ليندۍ دی

چې په آواز يې تار دژۍ ناڅي

***

زړه مې له ښکليو سره بيا بيوورغواړي

ګوره و ځان ته بلا په زور غواړي

زلفې چې تاو کا په مخ يې پريږدي

جنون پرې زور شو بيارنتهبور غواړي

***

زلفې چې تاو کا په مخ يې پريږدي

ښکلی ګلونه په بارخو کيږدي

زړه مې بلبل شي ورباندې راشي

له ډيره شوقه ورباندې ريږدي

***

چې مې په غيږ کې يې ساعت همدادی

بيلتون دې بلې لمبې په ما دی

پاڅه وردرومه په سر دې ويره کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه یې سبا ګڼم وخت د سبا دی

***

بارخو یې نه دی ګل د ګلاب دی

زلفی یې طعن د مشک ناب دی

راشه که دواړه شونډې یې ګورې

چې پرې مستیږی هغه شراب دی

***

د بڼو تیر دې په څو تیره دی

واړه لک شوی زما په زړه دی

دا د نکریزو نګار پرې نه دی

د خوار په وینو یې ورغوی سره دی

***

د خوشال بابا په عاشقانه رباعیاتو کې له عشق څخه شکوه هم شته او د معشوقې وصف او توصیف هم، د عشق د رنګینیو ستاینه هم لري او عشق کله کله د ژوند جوهر هم ګڼل شوی دی. په ځینو عشقي رباعیاتو کې تصویر هستونه، تشبیهات او ښکلي سمبولونه هم کارول شوي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

عشقه ستا واړه چارې اوترې دي

چې زورور يې واړه بهترې دي

تر مرګه پورې سره نظر لري

ځلمي بازونه نجونې کوترې دي

فلسفي افکار: فلسفه په ختيځ کې کوم علمي ـ سيستماتيک تاريخ نه لري او د کوم بيل علم په توګه نه ده مطرح، د نړۍ ګڼ پوهان په دې عقيده دي چې مدام فلسفي افکار په ختيځ کې له ادبياتو، دين، الٰهياتو، تاريخ او حتیٰ هنر سره ګډ وو او فلسفي فکرونو تر ډيره بريده په شعر کې ځان راښکاره کړی چې ښې نمونې يې د عمرخيام رباعيات دي، شايد رباعي د لنډو فلسفي فکرونو د بيان لپاره ښه فورم وي ځکه نو خوشال بابا هم خپل ګڼ افکار په همدې قالب کې بيانوي، د زاړه يونان يوه مشهوره خبر ده چې "نيکمرغي په ناپوهۍ کې ده" او دا خبره سوفوکل د پاچا اديپ له خولې هغه مهال کوي کله چې د خپل برخليک په هکله په هرڅه پوهيږي، هغه وايي "کله چې وپوهيدم، بدمرغه شوم" خوشال همدا خبره داسې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې خبردار شوم له دې جهانه

څه مسخرې کا په هر چا جانه

هوښیار لا هومره په ځان خوښ نه وي

لکه نادان کا خوښي له ځانه

سره له دې چې خوشال د جبر د فلسفې پلوي دی او ډیر ځله قسمت،

بخت او طالع د انسان د برخلیک ټاکونکي ګڼي یا په بله وینا د

برخلیک لیکه له پخوا ښخه کښلې ګڼي:

په تا که راشي ډیر محنتونه

یا راحتونه فراغتونه

ته یې په نورچا حواله مکړه

چې ازلي دي دا قسمتونه

خو کله کله د نویو اګزستنسیالیستانو په څیر انسان په آزادۍ

محکوم ګڼي او په دې باور دی چې دا انسان دی چې خپل ماهیت

ټاکي وګورئ:

جهان کمر دی ښخلی ته یې

فعل دې ږغ دی ږغ کړونی ته یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې ږغ کړې هغه به واورې

راشه خبر شه که خبر نه یې

د خوشال له ژبې کله کله د جبر په وړاندې د انسان مسئولیت د مسئلې پوښتنه هم راولاړیږي او دا هغه مسئله ده چې ختیزو منطقیونو ډیره شاربلې ده، که انسان مجبور خلق شوی نو ولې بیا د هغو ګناهونو لپاره مجازات کیږي چې په قسمت کې یې لیکل شوي دي:

خالق زما یې په دا پوهیږم

حکم دې حق دی منم ګروهیږم

چې دې ظلوم او جهول پیدا کړم

په بد مې نیسی دا اندوهیږم

خو ډیر ژر خپل ځواب بیا مومي او وايي چې د خلقت راز د ښه او بد په پیژندلو کې دی:

خبر د دهر په مکر دروه شوم

دا څه چې ښاد شم یا په اندوه شوم

نه یې ښادي شته نه یې اندوه شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه فساد دی چې ښه پرې پوه شوم

اجتماعي نظريات: خوشال بابا د يوه ځيرمن مفکر په توګه د ژوند هره تجربه په دقت څېړي او غواړي نور ورڅخه پند واخلي ډير ځله د ژوند همدا اسې تجربې او اجتماعي نظريات د هغه په رباعياتو کې راغلي دي.

د مال دولت، خاني او مشرۍ، کورني ژوند، د ښځو خصوصيت او د قوم دود دستور دا ټول يې په رباعياتو کې بيلابيلې جلوې لري د خوشال دا اسې نصيحتي رباعيات په شمار کې تر نورو ډيردي، يو څو بيلګې يې وګورئ:

ګومان د نيکو تل په دوستانو کړه
ګومان د بدو په دښمنانو کړه
د جاهلانو سره قرين مه شه
صحبت يک لخته له عاقلانو کړه

***

له قامه ولاړ شوم لېرې په کروهه
خالي ارمان دی وروستنی پوهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تېرو چارو پسې ارمان کړم

اوس مې څه سود دی له دې اندوهه

***

ما د دانا کړه دا وینا خوښه

ړانده دې نه ځي بې عصا کشه

تمه مرغونه په دام بندی کا

سړی خواریږي له خپله اشه

***

ښځه که هرڅو په مخ زیبا ده

په هر هنر کښې پسندلې دا ده

ظاهر یې مه ګوره باطن یې ګوره

هاله یې ستایه که دا پارسا ده

تاریخي او سیاسي مسایل: خوشال خان ختک د یوه لایق پوځي مشر، قومي رهبر او سیاستمدار په حیث د خپل عصر او د چاپیریال ګڼې پیښې، اشخاص او ستونزې په خپلو رباعیاتو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یاد کړي دي او په دې توګه یې دغه حوادث د پښتنو په تاریخ کې لـه ورکیدا ژغورلي دي:

د بیلګې په توګه ډیر ځله له مغلي واکمنو، خپلو زامنو، پښـتنو او ناپښتنو رقیبانو څخه سر ټکوي:

زویو مې خوی د خټکو نور کړ

زما په نقش یې پورې سور اور کړ

وخت د ګټنې د نام و ننګ و

بدو زامنو را څخه خور کړ

***

زویه که هسې وي لکه چې زه لرم

که هر څو ډیر دي یو زویه نه لرم

یو یحیی خان نه شو یو اکوړی نه شو

چنجو منجو دی پټ به یې څه لرم

***

پورې په خونه د ایمل خان شو

په سول د خونې خان خانان شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اورکه و نه مړ دا یم ناري وهم

په وار وار پورې په درست افغان شو

***

بادشاه سني دی خلک حیران شو

درافضیانو دور اوان شو

که څوک په ملک کې یو شاه زلمی وي

توره تر ملا کا وخت د افغان شو

***

بخت د مغلو پښتانه نه پرېږدي

چې اتفاق وکا په توره زړه کېږدي

ګنه څه هو مره پښتانه نه دي

چې یې په یاد کا د مغلو زړه رېږدي

***

کال د غفج و خیبر کې هورې

مغل بندي وو ، هم کونډې بورې

مومند شینواري څو اپریدي وو

واړو وهلې د یادو تورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

خوشال له دې مسایلو پرته په خپلو رباعیاتو کې د ښکار، باز ساتنې، جګړې، خانۍ او سردارۍ مهارتونه هم شرح کوي، د ښځو او جنسي مسایلو په اړه خپل تجارب بیانوي، حتی د فصل، هوا او اقلیم په اړه هم خپلې تجربې څرګندوي یوه بیلګه:

سهیل چې وخیژی اوړی تمام شي

زیرمه د ژمي د سرانجام شي

په اته میاشتې هسې هوا وي

چې د ځوانانو پکې هر کام شي

د خوشال تر یو نیم زرو زیات رباعیات سلګونه موضوعات په ځان کې نغاړي، دا په تیره هغه مهال چې پښتني ټولنې د حکمت او پند موجزو وجیزو او مقولو ته اړتیا درلوده د خورا لوی اجتماعي ـ ادبي او تاریخي ارزښت لرونکي دي چې د پښتو ژبې او ادب یو په زړه پورې او بډایه ګنجینه یې بللی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پټه خزانه کې
د سبکونو هراړخيزه رنګارنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټه خزانه د هوتکي پاچا اعلیحضرت شاه حسین هوتک، د عصر نامتو لیکوال محمد هوتک د داود خان هوتک زوی هغه تذکره ده چې په (۱۱۴۱ـ ۱۱۴۲ هجری ق.) کلونو کې لیکل شوې او د پنځوسو پښتنو شاعرانو او لیکوالو ژوند لیکونه یې د تاریخ د خاورو په زړه کې ساتلي دي. دغه اثر په کال ۱۳۲۲ لمریز کې لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبی وموند او له پارسي ژباړې سره یې خپور کړ. د ((پټه خزانه)) له برکته د پښتو ادبیاتو تاریخ ډیرې ورکې خو نامتو څیرې رابرسیره شوې او دا زبات شوه چې پښتو ژبه لرغوني ادبیات لري خو د وخت ناخوالو، پیښو او جګړو ورڅخه ډیر څه خوړلي دي. که څه هم د پټې خزانې تر خپرېدو کلونو وروسته یو شمیر پښتو دښمنو او پردي پالو عناصرو پر دغه کتاب هوايي او له غرض و مرضه ډکې نیوکې هم وکړې او ځینو خو ځانته دا جراأت ورکړ چې دغه کتاب ته (جعلي) ووایي.

زما له شخصي نظره: قلندر مومند او د هغه شاګردانو ددغو عواملو پر بنا پټه خزانه جعلي ګڼلې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ علامه حبيبي د (پټه خزانه) پر رابرسيره کولو سره د پښتو ادبياتو په تاريخ کې د يوه داسې څېړونکي په حيث وپيژندل شو، چې د پښتو ژبې تاريخ يې راژوندی کړ، ټولو پښتنو د علامه دغه هڅه هومره وستايله چې د ځينو ځانته غره ليکوالانو او محققينو حسادت او رخه يې راوپاروله، ځکه خو يې په علامه حبيبي او پټې خزانې پسې راواخيستل. دوی فکر کاوه چې په دې کار به هماغومره شهرت وګټي لکه علامه حبيبي چې د پټې خزانې په موندلو او خپرولو سره ګټلی و.

۲ـ د پټې خزانې تر خپريدو پورې داسې ګومان کيده چې پښتو ادب له بايزيد روښان، خوشال بابا او رحمن بابا څخه راپيليږي او دوی ټول د پيښور د حوزې يا لږ تر لږه د لوی افغانستان د هغې برخې اوسيدونکي وو چې اوس يې کوزه پښتونخواه ګڼي. حال دا چې پټې خزانې ثابته کړه چې تر دې ډير پخوا د غور ـ کندهار، زابل او کوټې په علاقو کې ستر شاعران تير شوي دي، له بده مرغه دغه حقيقت هم د پټې خزانې مخالفينو ـ چې د ټولو پښتنو نه بلکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې د خپلې سیمې او د خپل شهرت په اړه فکر کوي ـ ونه شو زغملای او پښه خزانه یې جعلي وګڼله.

۳ـ د شلمې پیړۍ له پیله چې د پښتو ژبې او ادب د پرمختګ لپاره یو ملي غورځنګ راپیل شو او یو شمیر فاضلو استادانو د دغې ژبې د ادب د تاریخ تیاره ګوټونه روښول دې مسئلې د ګاونډیو فرهنګونو یو شمیر متعصبو کړیو ته خوند ورنه کړ، د هغوی په نظر پښتو د غرو د خلکو یوه وحشي ژبه ده او که د فرهنګ نړیدلي ځلي یې ودان شي نو پښتانه به مدني ژوند ته متوجه شي او بلاخره به یې ملي شعور لوړ شي چې په پای کې به سیاسي واک هم په لاس کې ونیسي، ددې پروسې د مخنیوي لپاره ایرانیانو او پنجابیانو په یو شمیر دسیسو جوړولو پیل وکړ چې یوه یې هم د پټې خزانې د جعلي والي ډنډوره وه، له بده مرغه یو شمیر پښتانه لیکوال هم یا مخامخ یا په غیرمستقیمه توګه د دغو ډنډورو ښکار شول.

دا و، زما له شخصي نظره، له پټې خزانې سره د دښمنۍ عوامل.

خو ولې پټه خزانه له دومره دښمنیو سره سره لا هم د افغاني فرهنګ پر هسک د لمر په شان ځلیږي؟، ځکه چې د غه کتاب که له علمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلوه وځېړل شي ګڼ شمیر داسې نه انکار کیدونکي اسناد پخپله د کتاب په متن کې شته چې ددغه کتاب پر اصالت ګواهي ورکوي، له دې دلایلو څخه یو هم په پټه خزانه کې د راغلیو شعرونو د سبکونو هراړخیزه رنګارنګي ده چې هیڅ کله هم زموږ د پیړۍ د یوه یا حتی څو تنو محققینو پر لاس نه شي ایجادیدلای او که څوک ډیر لږ هم د هنري ارزښتونو پر رموزو پوه وي پر دې پوهیدلای شي چې د داسې متفاوتو هنري ارزښتونو رامنځ ته کول د تاریخ په بیلابیلو پړاوونو کې د بیلابیلو شرایطو او تاریخي موقعیتونو په نظر کې نیولو سره، نه د منحصر به فرد سبک لرونکو شاعرانو کار دی، نه د یوه یا څو تنو څېړونکیو.

تر دغې مقدمې وروسته د پټې خزانې سبکي ویش له لاندینیو اړخونو څخه ترسره کیدای شي؛ له تاریخي پلوه د پټې خزانې د سبکونو توپیر، له موضوعي پلوه د سبکونو پیژندنه او د هغو شکلي بدلون. په لاندې کرښو کې به د هرې موضوع لپاره بیل بحث وکړو.

۱ـ په پټه خزانه کې د سبکونو تاریخي رنګارنګي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساساً پټه خزانه له (۱۰۰) هجری ق. کال څخه تر (۱۱۰۰) هجری ق. پورې د پښتني فرهنګ بیلابیلې تاریخي دورې په ځان کې رانغاړي له همدې پلوه ټول هغه متون چې په پټه خزانه کې ثبت شوي د خپل وخت له پلوه د بیلابیلو منځپانګو لرونکي دي.

عجیبه دا ده، چې د پټې خزانې فاضل مؤلف (محمد هوتک) هم په دې تفاوتونو پوهیدلی او پټه خزانه یې په درې برخو (پخوانیو شاعرانو، د مؤلف معاصرو شاعرانو او ښځینه شاعرانو) باندې ویشلې ده.

تر ټولو زوړ شعر د امیرکروړ هغه تاریخي ویاړنه ده چې له تاریخي پلوه د خورا ارزښت خاونده ده چې د ویلو تاریخ یې (۱۳۹) هجری ق. ته ورګرځي:

زه یم زمری، پر دې نړۍ له ما اتل نشته

په هند و سند و پر تخار و پر کابل نشته

بل په زابل نشته

له ما اتل نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ویارنه هم د لغاتو له نظره لرغوني ده او هم د شکل له نظره ځکه تر ډیره حده په هغه وخت کې د پښتو معمول وزن او جوړښت لري چې د دغه میړني ولس زیږیدنه ده او له هیڅ پردي قالب څخه تقلید شوې نه ده.

له تاریخي پلوه د پټې خزانې د متونو بل اهمیت دا دی چې د یوشمیر قدماوو په متونو کې ګڼ تاریخي ارزښتونه، پیښې او حوادث ثبت شوي چې بل ځای نه شي موندل کیدای مثلاً د بابا هوتک په سندره کې:

پر سور غر بل راته نن اور دی

وګړیه جوړ راته پیغور دی

پر کلي کور باندې مغل راغی

هم په غزني هم په کابل راغی

چې په هغه وخت کې له مغلو سره د پښتنو د جګړو یو انځور ارائیه کوي او په کې د هغه وخت تاریخي پیښې ثبت شوي دي. د سبکونو له مخې څرنګه چې هر شاعر او ویونکی د بیل ټیپ او شخصیت خاوند دی شعرونه یې هم په بیلا بیلو سبکونو ویشل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیرکروړ اساساً یو امیر او جنګیالی دی، پهلوان دی او له توري او ننګ سره سر و کار لري ځکه یې شعر ویاړنه ده حماسي رنګ لري او په هغه کې پر خپله پهلواني نازیدلی دی، چې خپل سیال په کابل او زابل نه ویني، بابا هوتک د یو قومي ملي مشر، مدبر شخصیت او بانفوذه وګړي په حیثیت د ویاړنې او حماسې ترڅنګ د ښمنو (مغلو) وحشیانه اعمال غندي او د خپلو زلمیو جنګیالیو ویاړونه او شهامت ستایي او هغوی جګړې ته هڅوي:

غښتلو ننګ کړئ دا مو وار دی

مغل راغلی په تلوار دی

په پښتونخوا کې یې ناتار دی

پر کلي کور باندې مغل راغی

ترآخره

د ملکیار بابا هغه سندره چې ترنک سیند ته یې ویلې همدا سې یوه تاریخي ارزښتمنه هستي ده چې هم د شکل له مخې او هم د هغه وخت د ټولنیزو ځانګړنو ښه سند یې ګڼلای شو. ددې په مقابل کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا هغه مهال چې تصوف او عرفان په پښتو کې ډیر دود شو او پیري مریدي په کې معموله شوه صوفي شاعران وځلیدل او د عرفان ډیرې جلوې یې په پښتو ادبیاتو کې خوندي کړې. په دې دوره کې له شیخ متي او شیخ رضی لودي څخه رانیولې آن تر رحمن بابا پورې ګڼ شمیر نور شاعران راځي چې د دغې تاریخي دورې ځانګړنې په کې خوندي دي. په دې لحاظ د تاریخي دورو رنګارنګي یو له هغو معیارونو څخه دی چې په پټه خزانه کې د بیلابیلو شاعرانو سبکونه پرې بیلولای او ویشلای شو.

۲ـ له موضوعي پلوه د پټې خزانې د متونو تفاوت:

د پټې خزانې خوندي کړي شعرونه د موضوع له نظره خورا بډای او رنګارنګ دي، ویاړنې، عشقي موضوعات، ویرنې، حماسي شعرونه، د طبیعت د ښکلاوو ستاینې، فلسفي مسایل، عرفان او تصوف، د تاریخي پیښو ثبت او نور موضوعات په کې ارائیه شوي دي. مثلاً د ریدي خان مهمند د محمودنامې هغه برخه چې په پټه خزانه کې راغلې د افغانستان د ویاړلي تاریخ یوه مهمه برخه رانغاړي او د موضوع له نظره ډیره ارزښتمنه ده، یا هم د شیخ اسعد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوري بو لله (قصيده) چې ښايي په شرق کې تر ټولو ممتازه او عالي

ويرنه يې وبللی شو:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار

زمو لوی هرګل چې خاندي په بهار

هر غټول چې په بيد يا غوړيده وکا

ريژ وي يې پاڼې کاندي نار په نار

ترآخره

او په همدې توګه د ښکارندوی غوري هغه شهکار قصيده چې د

پسرلي ښکلاوې يې په پوره مهارت ستايلي دي:

د پسرلي ښکلوونکي بيا کړه سنګارونه

بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه

مځکه شنه، لاښونه شنې، لمنې شنې سوې

طيلسان زمردی واغوسته غرونه

ترآخره

د ښکارندوی ددغې قصيدې لويه برخه د نچرليزم (طبيعت پالنې)

يو نړيوال شهکار دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د موضوع له نظره بيا د شيخ بستان بړيڅ بدله بيخي متفاوته ده:

اوښکې مې څاڅي پر ګريوان يو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د مينې اور دې زما زړګی وريت په انګار کينا

ښې تار و نار کينا...

ترآخره

دا بيا د عشق سوز او ګداز په هغه ژبه شرح کوي چې د يوه ښه ليريک شعر خصوصيت دی. په پټه خزانه کې د موضوع رنګارنګي دومره پراخه ده چې آن له پند و عبرت څخه ډکې کيسې يا منظومه ګۍ هم په کې شته او يوه ښه نمونه يې د حافظ عبداللطيف اڅکزي د سوی او اوښ کيسه ده:

غوږ ونيسئ يارانو دا د اوښ او سوی قصه سوه

خورا ډيره خوږه سوه

ترآخره

د موضوع له پلوه د هر شاعر سبک دومره متفاوت دی چې سړي ته د پښتو لرغونو ادبياتو د بډاينې او پراخوالي په اړه حيرانتيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیښوي چې څنګه زموږ نیکونو د هرې تولنیزې پیښې، پدیدې او ارزښت لپاره ادبي ایجاد او هستونې کړې دي او په دې اړه یو لوی ګنج (پټه خزانه) د ثبوت ښه شاهد دی.

۳. له شکلي پلوه د پټې خزانې د سبکونو رنګارنګي:

پټه خزانه د پښتو شاعرۍ د بیلابیلو فورمونو یوه لویه ګنجینه ده. د معمولو قالبونو لکه غزل، قصیده، مثنوي، رباعی، ترکیب بند، ترجیع بند، قطعه، او نورو پرته د هغه مهال پښتو معمولو قالبونو موجودیت هم خورا په زړه پورې دی، په دې کې بدله، ناره، سندره او نور محلي قالبونه دومره خواږه دي چې له عربو څخه راغلي یو شمیر ادبي قالبونه ورسره سیالي نه شي کولای او له دې څخه دا څرګندیږي چې هغه مهال د پښتو ځانګړي فورمونه ښه په کلکه پالل کیدل او په ولس کې ډیر منلي او په زړه پورې وو.

زه غواړم دلته پر همدې موضوع یو څه تم شم؛ غزل، قصیده، مثنوي او نور قالبونه له خپل عربي خصلت سره ډیر وروسته پښتو ادب ته راغلل او تر دې پخوا پښتنو خپل بومي شعري فورمونه لرل. د ادب د تاریخپوهانو له نظره د لنډ یو تاریخ نه دی معلوم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرګونو کاله پخوا ته رسيږي همداراز بدلې چې په طبيعي توګه د پښتو ادب يو ممتاز فورم دی، دغه فورم نه يوازې په ولسي او فولکلوريکه بڼه په خلکو کې، بلکه له نيکه مرغه په پټه خزانه کې هم خوندي پاتې شوی دی.

بدلې يو له بلې سره له وزني پلوه يو څه تفاوتونه لري خو د هندسي جوړښت له مخې ګډ قالب لري، لومړی مسرې يې اوږدې او دوهمې يې لنډې وي. دوه دوه بيتونه سره همقافيه وي او په ځينو بدلو کې اوله مسره تر دوو بيتونو وروسته تکراريږي. بدله عالي موسيقيت لري او ښکاري چې زموږ لرغونيو شاعرانو به په ترنم ويلې، ځکه خو يو شمير دغه بدلې اوس هم په اسانۍ او خوږلنۍ سره د موسيقي په پردو کې راتلای شي. بدله د پښتنو له اجتماعي فطرت سره په طبيعي توګه مطابق فورم دی او که څوک وغواړي کره کتنه وکړي نو نظر غزل ته له موضوعي پلوه ډيرې پوره او بشپړې دي ځکه په بدلو کې وزني او قالبي محدوديتونه هيڅکله د يوه شاعرانه تصوير د ناقصې ارائيې، باعث نه ګرځي. په پټه خزانه کې د شيخ بستان بړيخ، د سيدال خان ناصر او نورو ګڼو شاعرانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوږې بدلې د یادولو وړ دي او د موسیقیت لپاره یې د بهادر خان دغه خوږه بدله د یادولو وړ ده چې زموږ د زمانې ښه سندرغاړي احمدولي ډیره خوږه سندره ورڅخه جوړه کړې:

بیلتون دې زور دی تر لېمو مې سهار نم څاڅي

لکه شبنم څاڅي

دا سره یاقوت مې په لمن کې ستا په غم څاڅي

په غم الم څاڅي

ترآخره

پایله:

له پورتنیو یادونو څخه دا زباتیږي چې پټه خزانه له تاریخي ـ موضوعي او شکلي پلوه د بیلابیلو سبکونو یو رنګینه خزانه ده چې په هیڅ ډول د یوه یا حتی څو ذهنونو حاصل نه شي کیدای او ددغه کتاب د منکرینو په حدس هیڅ کله یو جوړ شوی (جعلي) کتاب نه شي کیدای ځکه چې د دومره ډیرو رنګینو ـ متفاوتو او عالي سبکونو رامنځ ته کول په هغه مهال (۱۳۲۲) لمریز کې هغه هم د یوه شخص له خوا د نه منلو وړ خبره ده. زما په نظر دا مسئله لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو څېړنو ته اړتيا لري، ځکه د پټې خزانې د متونو رنګيني او عالي سطح او دقيقه پلټنه په خپله د دغه ارزښتمن کتاب حقانيت او لرغونوالی ثابتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو يادښتونه:

له ادبياتو سره د تاريخ

او افسانې په پوله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشري تاريخ په بهير کې، چې څومره شاته ځې نو په ګډه حافظه کې شته انځورونه داسې شي لکه يو ماشوم چې په سپينه پاڼه ډېر څه انځور کړي خو تناسب يې په پام کې نه وي نيولي، د ماشوم په تابلو کې به تاسو يو کوتره وګورئ چې له پيل څخه غټه ده او بيزو به په کاچوغه ډوډۍ خوري خو الوتکه به بيا د کوټې د ننه الوزي...
لويان چې دا تابلو ګوري هڅه کوي د ماشوم په هنري منطق پوه شي او د هر انځوريز عنصر سرحد وټاکي. د تاريخ حافظه زرګونه کاله وړاندې همداسې ګډه وډه ده، له لرغونپوهنې پرته څومره چې په تاريخي رواياتو پورې اړه لري موږ له همداسې ګډوډۍ سره مخامخ کېږو. (دلته دا يادونه اړينه ده چې لرغونپوهنه د تاريخ مادي توکي تر ساينسي څېړنې لاندې نيسي او کار يې پر تجربه ولاړ دی ځکه نو لږ اشتباه کوي، خو د تاريخي پېښو په اړه ځينې روايات چې ساينسي اساس نه لري ډېر د باور وړ نه دي).
يو مهال تاسو يو شمېر تاريخي روايات له ادبياتو، افسانو، اساطيرو او مذهبي متونو سره ګډ موندلای شئ، په دغه ځای کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو سخته ده چې د هرې برخې پوله بېله کړئ. راځئ یو مثال یاد کړو. ګېل ګمېش چې تر ټولو زړو اساطیري موندل شوی متن دی مورږ د ادبیاتو، تاریخ، افسانې او مذهبي روایاتو له همداسې ګډون سره مخامخ کوي.

ددغې زړې حماسې دولس ګونې لوحې چې لرغونپوهانو یې متن ترلاسه کړی دوه ارزښتونه لري، یو خو پخپله لوحې دي چې د لرغونپوهنې له نظره په یوه خاص ځای، ځانګړي زمان او مادي جوړښت پورې اړه لري، لرغونپوهنه یوازې د لوحو په لرغونوالي او څرنګوالي کار لري خو د متن محتوا او تاریخ یې بېل ارزښت دی. د ګېل ګمېش په کیسه کې له محتوایي پلوه د بشري ژوند هره ځانګړنه بېلول خورا سخت کار دی. ګېل ګمېش یو قهار، ځواکمن، مستبد او پرځان مین قهرمان دی، هره ناوې چې وده بړي باید اوله شپه له ده سره تېره کړي.

اودی په خپل ځواک کې چاته تن نه ورکوي. له بلې خوا انکېدو نیمه انسان او پرخوی ځناور هغه پهلوان دی چې د ژویو شودې روي او له غولانو سره په بیدیا کې څري، ددې لپاره چې انساني خویونه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

غريزې پيدا کړي د برخليک پر حکم د معبد يوه ښکلې کنچنۍ ورځي او شپې ورځې ورسر ځان لوبوي، انکېدو چې د نجلۍ خوند ګوري نو ښار ته راځي او له ګېل ګمېش سره تر پهلوانۍ وروسته ملګرتيا پېل کوي دا ملګرتيا پر مخ ځي تر دې بريده چې دوی دواړه د ځنګلونو د ساتونکي هېولا جګړې ته ملاتړي او په دې جګړه کې انکېدو وژل کېږي. ګېل ګمېش د خپل ملګري مړينه نه شي زغملای، ژړا او انګولا ډېره کوي او څوک نه پرېږدي چې وژل شوی ملګری يې خښ کړي تردې چې د هغه له پوزې څخه چينجيان راخوځېږي او ګېل ګمېش دا مني چې ملګری بېرته نه راستنېږي، دا پېښه په ځان غره پهلوان ته دا لوست ورکوي چې مرګ حتمي دی او يوه ورځ به دی هم مړ شي، له مرګ څخه ويره او تلپاتې ژوند ته د رسيدو تلوسه ګېل ګمېش دې ته اړ باسي چې بلې دنيا ته سفر وکړي.

او هلته له (اوته نه پېش تيم) څخه، چې د کيسې د روايت له مخې له لوی توپان څخه ژوندی وتلی، د تلپاتې ژوند د راز پوښتنه وکړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو بالاخره په دې پوهېږي چې مرګ حق دی او هر ژوندی مخلوق په مرګ محکوم دی.

دا کیسه که تاریخ ته وا ړوې نو دومره څه درته ویلای شي چې د زاړه بابل (اوسني عراق) په نینوا کې د ګېل ګمېش په نوم پاچا تېر شوی دی.

که د کیسې افسانوي اړخ وګورې نو ډېر څه دا سې شته چې له تاریخي ارزښت څخه یې افسانوي ارزښت پیاوړی کوي: د ګېل ګمېش، انکېدو، د ګېل ګمېش مور او نور کرکټرونه عادي بشر نه دي بلکې ډېر د ماشومانو په ذهن کې دیوانو او هیولاوو ته ورته دي، کیسه خپل ادبي ارزښت هم لري، په دې کیسه کې کرکټرونه، پېښې، غوټې، تلوسه او پای داسې راغلي چې د یوه هنري روایت ځانګړتیاوې لري او د ژباړې له ژبې څخه ښکاري چې په کیسو کې تشبیهات، استعارې، سمبولونه، تصاویر او نور هنري ارزښتونه هم ښه ډېر دي.

په کیسه کې د اوته نه پیش تیم له خولې داسې روایت دی چې کټ مټ د حضرت نوح علیه السلام کیسې ته ورته ده، نړۍ توپان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډوبوي او دی له يو شمېر نورو ژوندويو موجوداتو سره په خپله جوړه کړې بيړۍ کې ژوندی پاتې کېږي دلته نو کيسه مذهبي اړخ خپلوي.

ښه اوس نو زموږ ددې ليکنې اصلي پوښتنه رامنځ ته کېږي او هغه دا چې: « دغه کيسه په ادبياتو کې راځي او يا ميتولوژي (اساطير) يې وګڼو ، تاريخ دی يا د مذهبي متونو يوه برخه؟».

ددې پوښتنې ځواب په تاريخپوهنه، انتروپولوژۍ، ادبپوهنه او ميتولوژۍ کې لټولای شو ، خو د سپيناوي ځای يې دغه ليکنه نه ده.

دلته به د تاريخ او افسانې د قلمرو پر پوله او په دې کې د ادبياتو په دريځ خبرې وکړو.

لرغونی ادب له افسانې، اساطيرو ، حماسو ، عقايدو او تاريخ سره ګډ دی، ويدي سرودونه ګاخونه (ګيتونه) او په مجموع کې اوستا ، مهابهارت، شهنامې، په لويديځ کې ايلياد او اډيسې، او نور لسګونه آثار يې بيلګې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر ځله تاریخ لیکونکو د خپلو لیکنو پرمهال د تاریخي پېښو د ګونګو ځنډو روښانولو لپاره د هغې دورې ادبي آثارو ته سر ور ښکاره کړی او کله کله خو یې د استناد تر بریده باور پرې کړی دی.

ادبیات چې له تخییل سره ټینګې اړیکې لري، بلکې ډېر ځله د تخییل مولودوي، په علمي برخه کې استناد نه شي پرې کیدای، خو له شکه پرته چې د لرغونو انسانانو د افکارو، ژوند پېښو، عقایدو، باورونو، ارزښتونو او ټولنیز ژوند په اړه تر ټولو پراخ معلومات را رسولای شي، نو له همدې پلوه لرغوني ادبیات د لرغونو انسانانو د پېژندلو لپاره خورا په زړه پورې سرچینې دي.

هره هغه ټولنه چې داسې لرغوني بډای ادبیات لري نو د مدني ژوند له پلوه په ښه وضعیت کې وي، اروپایي مدنیت د خپلې روښانتیا ریښې د زاړه یونان او روم په فرهنګ کې ویني، چې رومي او یوناني ادبیات یې غوره برخه ده که څه هم د منځنیو پیړیو تیارې دورې او د کلیسا حاکمیت دې فرهنګ ته خورا لوی زیان ورساوه خو ویې نه شو وژلای بلکې پخپله یې هومره تر اغیز لاندې راغلل، چې زاړه ادبیات یې د نوی عیسوي اروپا فرهنګ ته هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورننوتل. چین، هند، مصر، عراق او زړه آریانا هم هماسې د ر واخله، سره له دې چې پر آریانا باندې د مغولو پراخ هجوم هرڅه درې وړې کړل خو نورو بیا تر یوه بریده وساتلای شول.

پښتانه د هر ټولنیز، چاپېریالي یا جوړښتي لامل له مخې چې و، په دې بریالی نه شول چې خپل لرغوني ادبیات په لیکنۍ بڼه وساتي د زړې پښتو لرغوني روایات یا په شفاهي کیسو کې تیت شوي او یا هم ځینې غاړې او ناړې ورڅخه پاتې شوې، چې دې پېښې د لرغوني بډايې ادبي زيرمې له لرلو څخه محروم کړل، داسې ادب چې د تاریخ او افسانې پر پوله ودریدای شي او له نړیوالو آثارو سره سیالي وکړي.

څو عشقي حماسې او افسانې طبعاً چې زموږ د ولسي ادب غوره بیلګې دي، مومن خان او شیرینو، آدم خان او درخانۍ، موسی جان او ګلمکۍ، فتح خان او رابیا او نور داسې نکلونه دي چې زموږولسي ادب تر یوه حده د تاریخ او افسانې پر پوله درولای شي مګر له لرغوني مدون ادب څخه مو داسې پانګه ورکه شوې ده، یوه نیوکه چې موږ یې تل په خپل معاصر ادبي بهیر لرو هغه د لفظي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویاړونو او شعارونو افراط دی چې نه خو یې حماسي آثار ګڼلای شو او نه حتی ویاړنې، بلکې کلیشه یي نارې سورې دي.

زموږ د تاریخي ابهت او عظمت د بیا احیا لپاره د دغو شعارونو پر ځای همداسې بډای آثار ښایي و پنځول شي چې زموږ راتلونکو نسلونو ته د حقیقي میراني، مدني ژوند ،ملي ویاړونو او تاریخي جلال لاسوندونه او سرچینې شي.

زموږ ډېر معاصر ادب د داسې یو ځو بیلګو خاوند دی، خو لا غځول یې پر زلمي نسل د افغاني هنر او ادب یو پور وګڼئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګاڅونه (ګاتهونه، ګاتونه) د افغاني فرهنګ یوه لرغونې پانګه

ګاڅونه د پښتون روحاني مشر سپین تمان زردښت د مذهبي سرودونو هغې مجموعې ته ویل کیږي، چې د اوستا تر ټولو لرغونې برخه جوړوي. که څه هم دغه سرودونه په زړه پهلوي کې د ګاثونو په شکل لیکل شوې خو د (ګاته له تلفظ څخه ښکاري، چې دا هماغه د (ګاڅ) د اصلي تلفظ اوښتی شکل دی ځکه نو موږ په دغه لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې له ګات، ګاتهـ، ګات او ګاخ څخه وروستی هغه غوره کوو څکه تر ټولو دقیق تلفظ په نظر راځي.

معاصر ژبپوهان او د تاریخي ـ مقایسوي ژبپوهنې متخصصین باور لري، چې پښتو تر ګردو هندو اروپايي ژوندیو ژبو څخه ډېره اوستا ته نږدې ژبه ده او مخامخ ورسره ارتباط لري دوی په خپل نظر تردې حده ټینګار کوي، چې که هر څوک غواړي اوستا زده کړي، یا یې وڅیړي نو هرو مرو بنایي اول پښتو زده کړي. له همدې امله زموږ په فکر پښتنو لیکوالو او څیړونکو ته دا په زړه پورې او د اشنایي وړ مسله ده، چې د اوستا په یوه خورا مهمه پانګه یعنې ګاڅونو خبر شي. ګاڅونه په ټوله اوستا کې هم هنري ارزښت لري او هم د منځپانګې له نظره فکري او تاریخي بډایه زیرمه ګڼل کیږي.

لکه مخکې، چې ورته اشاره وشوه ګاڅونه زاړه زردښتي سرودونه دي، چې خپل ځانګړی وزن لري. دد غو سرودو قطعات په څپیزو خجیزو ټوټو ویشل کیږي، چې د پښتو ژبې له وزنې سیستم سره پوره ورته والی لري. ټول ګاڅونه ۱۷ هایې (فصلونه) ۲۳۸ قطعې ۸۹۲ شعرونه او ۵۵۲۰ کلیمې دي (پور داود ـ ګاتها ـ چاپ بمبیي).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼ فصلونه پيل او پای ته لري ا و ښکاري، چې يو شمير سرودونه د تاريخ له حافظې څخه هير شوي دي.

کلک شواهد وجود لري، چې ټول ګاڅونه د زردښت خپلې وينا وې دي، چې د هغه د مريدانو له خوا را غونډ شوي دي ځکه په ګڼو قطعاتو کې دی په خپله د لومړی متکلم شخص په توګه نور مخاطبوي.

د زمان له پلوه د ګاڅونو د ليکلو نېټه په خپله د زردښت د ژوند د زمان په څير د ابهام په ګردونو کې پټه ده. پور داود څه کم اتيا کاله وړاندې د ګاڅونو په هغې مجموعې کې، چې په بمبيي کې چاپ شوې ده، له يوناني مورخينو څخه نقل کوي، چې په يوه روايت ۱۰۸۰ کاله تر ميلاد مخکې زردښت ژوندی وا و د ګاڅونو سرودونه هم په همدې کلونو کې رامنځ ته شوي دي (۲۲مخ) نومو ړی دا هم رانقلوي، چې زردښت په بلخ کې زيږيدلی او هما لته يې خپل عقيدوي او فلسفي افکار خپاره کړي. نوموړی په پوره انصاف د خپل کتاب په ۲۲ مخ کې ليکي، چې: «زردتشت.... خود را در گاتها زرتشتر مينامد وگاه نيز اسم خانواده را که سپيتمه باشد افزوده،

(c) ketabton.com: The Digital Library

میشود زرتشتر سپیتمه این اسم اخیر را امروز سپنتمان ویا اسپنتمان گویم ظاهرا معني آن از نژاد سفید و یا خاندان سفید باشد»

سپین تومن له دوو پښتو کلماتو څخه جوړشوی صفت دی، چې دهغه دواړه سپین (سفید) تومن (نژاد) اوس هم معمول او ژوندي کلمات دي. ګاڅونه، چې په پینځه ګونو ګاڅونو هم ویشل شوي دهرګاتا نوم دادی: اهنود ، اشتود ، سپنتمد ، وهو خشتر او وهیشتواشت.

دلته به ښه وي، چې له ګاڅونو څخه څو قطعې په پښتو راوژباړم، البته دیادونې وړ ده، چې دغه څو قطعې په ازاده توګه ژباړل شوي دي او هیڅکله ټکی په ټکی ژباړه نه ده:

- اوهاغسې چې دلومړي ورځې په ژمنه کې حکم وشو، ځښتن به له دروغجن اوریښتیا پال سره وړ چلند وکړي. همدا راز له هغه چاسره، چې کړنې یې دبدیو اوښېګڼو ګډوله وي، هم حساب کیږي، چې څومره یې سم او څومره یې ناسم دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«اهنود ګاځ سینا -1-33»

- هغه څوک، چې له دروغجن سره پخپله ژبه یا فکر یا لاسونو وجنګیده او یا یې خپل ملګري دنیکۍ دین ته راوبلل هغه به دمزدا اهورا خوښي دخپلې ژغورنې لپاره راوپاروي

(اهنود ګاځ یسنا -۲۳۳)

- خو هغوی، چې دبد کرداره واکمنو فرمانونه مني، د هغوی کارو خیال وایمان توراو تباه دی، اروا وې په دوزخي وهم پردروغجن راځي او د درواغو په دنیا کې به تر ټولو اول ځای د دوی وی.

(سپنتمد ګاځ -۱۱)

- کومې خاورې ته ورشم، چیرې ځان پناه کړم؟ مشران او لارښوونکي دې له ما مخ واړوي او له بزګرانو هم خوشاله نه یم، د ښار له واکمنو څخه هم خوابدی یم، چې دروغ پلوي دي نو اې مزدا تا به څنګه خوشاله کړم؟

(اشود ګاځ یسنا -۴۲-۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مولانا خادم او نشنليزم

نشنليزم Nationalism يا ملت پالنه د يوې سياسي مفکورې په توګه د يوه ملت د تشخص، پرمختګ او پر ځان متکې کېدو لپاره د يوه سياسي تمايل ترڅنګ يو فردي او رواني تمايل هم دی، يعنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا یوازې سیاسي مفکوره نه بلکې یوه رواني غریزه هم ده. دغه رواني غریزه هغه مهال د یوې سیاسي مفکورې په بڼه را څرګندېږي چې د سیاست پوهنې، ټولنپوهنې او ولسپوهنې له معیارونو سره سم په ځانګړو چوکاټونو، کړنلارو او منظمو خوځښتونو کې ځای شي.

فرد له ځانه سره مینه لري له کورنۍ سره د تړلو مزي ټینګوي ځکه د ځان تر ټولو نږدې اړیکې یې له دوی سره وي د روحي تړون دغه اړیکه په مخروطي بڼه له ځانه پیل بیا کورنۍ قوم او بلاخره ملت ته پراخېږي، زه غواړم وو ایم چې له خپل ملت او ولس سره مینه سیاسي نه بلکه رواني تنده ده.

د تیرو دېرشو کلونو په اوږدو کې سرو ـ شنو انقلابونو د ډېرو افغاني او ملي ارزښتونو ترڅنګ د افغانانو دغه روحي غریزه هم وځپله او زموږ د افغاني نشنلیزم هغه محرکه قوه چې د هېواد د ودانۍ او د ملت د سوکالۍ د حل لاره کېدای شوه په دې او هغه نامه تر برید لاندې راغله. انقلابونو ډېر شمېر او محبوب نومونه او اصطلاحات وسولول او بدنامه یې کړل، انقلاب، ګوند، آزادي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله، پوهاند ، پروفيسور ، رهبر ، ديموکراسي ، تنظيم او ببلا ببل ايزمونه ځينې هغه اصطلاحات و چې تر سيورو لاندې يې جنايتونه وشول او اوس يې حتی يادول زموږ د بيچاره خلکو خوا راګرځوي.

يو له همداسې بد قسمته اصطلاحاتو څخه نشنليزم يا ملتپالنه هم وه، چې کله ارتجاعی او کپيټاليستي تمايل او کله کله د کفر او غير اسلامي تمايل په نامه وځپل شوه، حال دا چې له خپل ملت او خلکو سره مينه او د ملت د سوکالۍ او هوساينې لپاره هلې ځلې نه ارتجاعی عمل و او نه هم کفري او غير اسلامي کار.

د خپل هېواد، ملت او خلکو قدر هغه وخت زياد شو چې افغان سرګردانه مهاجر په هر اسلامي او غير اسلامي هېواد کې روحاً وځپل شول، وشړل شول، خوار او فقير د پرديو په دروازو کې ودرېدل او ايله په دې وپوهېدل چې خپل هويت څومره ارزښت لري، ددې وطن هر او سيدونکی له ملکه بهر اول افغان دی بيا احمد يا محمود او د کلبي يا مقصود زوی.

ښه نو چې داسې ده، د ملت پالنې غريزه هغه څه ده چې د ملت جوړونې او هېواد جوړونې لومړۍ خښته يې ګڼلی شو. او دا هغه څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې ترسرو او شنو انقلابونو ډېر پخوا زموږ يو سترګور، ويښ او متبحر ديني عالم ارواښاد مولانا قيام الدين خادم ورته متوجه شوی و. عجيبه داده، چې پر ملت پالنې معتقد ډېر افغان مشران له آره ديني عالمان وو، له پينځو ستورو يې راونيسه تر استاد عبدالله خدمتګار بختاني پورې چې لوی خدای «ج» دې يې تر ډېره راته ژوندی لري.

زموږ په مشرانو کې استاد خادم هغه څوک دی چې نه يوازې پخپله يو عملي ملت پال شخصيت و، بلکې د ملت پالنې يا نشنليزم پر تيوري او علمي اړخونو، پېژندنه او څېړنه يې کار هم کړی او دغه تمايل يې افغانانو ته ور معرفي کړی هم و.

ارواښاد استاد خادم په خپله يوه ليکنه « د مليت علمي تشريح» کې پر مليت او بين المليت باندې بحث کوي او د هغه مهال په فکري چاپېريال کې د دغو اصطلاحاتو تعريف لټوي، استاد يو ځای ليکي:

« د شملې پېړۍ په ابتدا کې لومړی ځل د ملت پرستۍ پلوشې وطن ته راولويدې. د ملت پرستي رڼا د افکارو تنوير د وطن ميدان ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

راووت. تعليم او تربيه، نشريات او تبليغات ورو ورو شروع شول...
د قوم پرستۍ بنا د ملت پرستۍ خواته توسعه وميندله تر څو چې لومړی ځل د ملت پرورۍ عالي او مقدس روح د استقلال په جنګ کې مجسم تبارز وکړ».
په پورته کرښو کې هغه باور له ورايه ليدای شو چې استاد خادم يې پر افغاني نشنليزم او د هغه پر نتايجو لري. استاد د نشنليزم يا ملت پالنې پر اغيز غږېږي او نتيجه اخلي چې که د افغان ولس د افغانيت مينه او حب نه وای دغه ملت به څنګه تر نورو ولسونو وړاندې خپل استقلال ګټلای وای.
بل ځای د يوه نشنليست انسان ځانګړنې داسې شماري:
«ملت پرور د ملي سعادت او لوړتيا په مخه کې د وطن د ارتقا او برم په لار کې له کور، کلي او قوم څخه تېروي، ملي ګټې ته له هرې يوې بلې ګټې نه ترجيح ورکوي. دا حس چا کې نه شي پيدا کېدای، تر څو چې پوه نه شي، ستر ګې يې خلاصې نه شي په خپل او د جهان په احوال خبر نه شي.»

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا کټ مټ هماغه حس دی چې نن ورته د آب حیات په څېر اړتیا شته د سرو او شنو انقلابونو په بهیر کې شخصي، ګوندي او ډله ییزې ګټې دومره مهمې وی چې افغانستان خو پرېږده حتی د انسانیت او اسلامیت آرونه هم هېر شول د وطن چور او ورانول ځکه مباح ګڼل کېدل چې په سیاستبازانو کې د ملت او وطن د مینې حس نه و.

هر چا خپله ګټه لټوله او ددې لپاره یې د افغان وینه داسې اسانه بهوله لکه د خوړ اوبه.

ددې لیکنې هدف دادی چې د نشنلیزم په اړه د مولانا خادم نسخه همدا نن هم او سبا ته هم ددې ملت رنځ دوا کولای شي.

اول دا چې که نشنلیزم د کفر معادل وای نو ولې د مولانا خادم په څېر ګڼ دیني عالمان او روحانیون پرې معتقد وو؟

دوهم دا چې د استاد خادم په څېر افغانستان دوسته او افغان دوسته شخصیتونو کې د نشنلیزم د حس قوت ډېر طبیعي و، نه سیاسي. هغه مهال د ایډیولوژیو دیکته او تحمیل لا رواج نه و، د استاد خادم د سیاسي مفکورې او تمایل روزنه هغه پخپله کړې وه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ډېر فکر کړی و، چې د وطن او ملت د ژغورنې لاره کومه ده؟ او بلاخره دې باور ته رسېدلی و چې اول دې له وطن او ملت سره مينه تعريف کړي او بيا دې په ټولو افغانانو کې وروزي. ښايي استاد خادم او د هغه همزولی روڼ اند ه نسل د لومړي ځل لپاره متوجه شول چې يوازې په ادبياتو او سندرو کې د وطن دوستۍ او وطن پرستۍ چيغې سورې کفايت نه کوي بلکې افغانان بايد عملاً خپله وطن پالنه او ملت پالنه زبات کړي. په اوسنۍ نړۍ کې په دې اړه د قضاوت معيار بدل شوی دی، تاسو نړيوالو ته يوازې په شعارونو او ترانو کې ځان ملت پال او وطن دوست نه شئ ثابتولی بلکې اوس د هر ملت لپاره د وطن دوستۍ معيار د هغه ملت د ابادۍ، پرمختګ، رفاه او نړيوال اعتبار سطح ده که يو هېواد ډېر آباد او پرمختللی وي نو ملت يې وطن دوسته دی او که يو هېواد وران، ويجاړ وروسته پاتې او فقير وي نو ملت يې وطن دوست نه شي ګڼل کېدای، ولاو که هر څومره يې په شعرونو او سندرو کې د وطن دوستۍ ډېرې پر سينه وهلې وي. لوی کار د همدغې مفکورې تعميم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځه واړه ستوري په تېره بیا استاد خادم، استاد الفت او استاد بېنوا هغه مشران دي چې پخپلو خوږو نثرونو او لیکنو کې یې دې اصل ته پام کړی دی.

د شلمې پېړۍ په لومړۍ نیمایې کې که څه هم د افغانستان سیاسي وضعیت ثبات درلوده خو عامه شعور او اجتماعي پوهه خوار ټیټ وو، د بې سوادۍ کچه لوړه وه، اقتصاد کمزوری و او خلک له سیاسي – ټولنیز فرهنګ سره ډېر نه وو آشنا له همدې امله د نشنلیزم په څېر اصطلاحات خلکو ته ناآشنا وو. د استاد خادم په څېر منلو پوهانو او لیکوالو ته ډېر کار په کار و چې دغه اجتماعي ارزښتونه معرفي کړي، استاد خادم او د هغو همزولو لیکوالو یو امکان درلوده او هغه دا چې د خپل اجتماعي موقف، دیني پوهې او ولسي شخصیتونو له برکته په عامو خلکو کې منلي وو، او د هېڅ ډول بهرني سیاسي ایزم ټاپه نه وه پرې لګېدلې او خلکو پرې باور کاوه.

استاد خادم څنګه نشنلیزم خلکو ته ورپېژانده؟ عجیبه ده، د اجتماعي اصطلاحاتو پېژندنه ځانګړي میتودونه لري او استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خادم هغه مهال پردې میتودونو پوهېده. په نړۍ کې د نورو موډلونو معرفي او بېلګه یې شننه ددغه کار یوه برخه ده، استاد خادم پخپله یوه لیکنه کې چې د ملیت حس نومېږي د نشنلیزم موډلونه معرفي کوي. استاد د امریکا، هندوستان، پښتونستان او نورو ملتونو مثالونه معرفي کوي او د خپلې لیکنې په پای کې داسې نتیجه اخلي:« دا طبیعي ده چې د بشر یو فرد هغې ژبې سره علاقه او محبت لري چې هغه یې مورنۍ ژبه وي او همدا ژبه له ټولو ژبو څخه مرجحه ګڼي او هغه وخت ځان مسعود او نیک بخت ویني چې خپل قومي غرور د تاریخ په پاڼو کې ملاحظه کړي. ملیت په هر نسل کې خپل موجودیت ساتي او په یوه ځلانده څېره سره ظهور کوي.»

په نوې اروا پوهنه کې له فردي اروا پوهنې ورها خوا یوه اصطلاح شته چې قومي اروا پوهنه یې بولي، قومي اروا پوهنه د هغو ګډو ارکیټیپونو مجموعه ده چې له ارثي پلوه له یوه نسل څخه بل ته لېږدي او آن په فردي تحت الشعور کې یوه لویه برخه جوړوي، فردي شخصیت د ودې په بهیر کې په کلکه د لاشعور له دغو

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسوبي خاطراتو څخه اغیز مني. له کورنۍ، مورنۍ ژبې، قومي جوړښت، نژاد، ملت او هېواد سره مېنه مخامخ په همدغو ارثي اخیستنو پورې اړه لري.تاسو د کارل ګوستاویونګ په بحثونو کې د کلتوري او قومي ارزښتونو د انتقال او د قومي تمایل د رواني اړخونو ګڼ شمېر مثالونه کتلای شي ځکه خو موږ ددې کرښو په پیل کې یاده کړه چې نشنلیستي تمایل غریزي او رواني بنسټ لري، زموږ استاد خادم کلونه پخوا دې ته متوجه شوی و، د استاد دغه کرښې ولولئ.

« که څه هم ځینې مورخان او فلاسفه د ملیت او نشنالیزم مفکورې سره مخالف دي او په امحا کې یې زیار باسي خو سره ددې دوی نه شي موفق کېدلی چې د ملیت حس له منځه یوسي. ځکه چې دا کار د افرادو په ذاتي تمایلاتو متکي دی او لکه څنګه چې خلک د خپل موروثي هېواد «مسقط الراءس» سره بې دلیله محبت او علاقه لري. همدارنګه یې د خپل ملیت سره هم لري نو په دې لحاظ ویلی شو چې ددې مفکورې په ضد هر رنګ مقابله کول تاثیر نه شي کولای».

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېره دې نه وي چې له خپل ملت سره مينه او خپل ولس او هېواد ته کار هېڅکله د بل ملت او هېواد يا قوم پر ضد ګام اخيستل نه دي.
د نړيوال کېدو يا (Globalization) په عصر کې هم ملتونو خپل جوړښت ساتلی، د اروپا په لويه وچه کې چې اوس د يوه هېواد په څېر سره يو ځای شوې ده فرانسوي پر خپل فرانسوي توب نازېږي او جرمن پر خپل جرمنوالي وياړي، ملت ملت دی، له ملت سره همدا ليونۍ مينه وه چې له نړيوالې جګړې څخه را وتلې ټوټه ټوټه او ويجاړه جرمني يې ډېر ژر د اروپا په لومړي اقتصادي ځواک بدله کړه.
افغانستان هم له جګړې څخه راوتلی، د نړيوالې ټولنې د مرستو د ميليونونو ډالرو بهير هم ورته را روان دی خو لا هم نه جوړېږی، ځکه موږ له خپل ملت سره مينه نه لرو او د نشنليزم حس مو کمزوری دی.
که څوک دا بهانه کوي چې موږ خو بهرنيان نه پرېږدي چې جوړ شو، دا «عذر بدتر از ګناه» ده ځکه ولې بهرنيانو ته اجازه ورکوو چې موږ له آبادۍ څخه منع کړي او يو بل را باندې ووژني، موږ که پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېواد او ملت مين وای او د هر سياسي حرکت هدف مو د افغانستان او افغان هوساينه او آبادي وای بيا خو بهرنيو دا لوبې نه شوې را باندې کولای.

نشنلیزم له بل سره دښمني نه ،بلکې د ځان آبادي ده. د نشنلیزم بل منطق دادی چې تر هغو ټول قوم نیکمرغه نه شي فردي نیکمرغي ناممکنه ده. تاسو به ښکلی کور ولرئ، په ښکلي موټر کې به ګرځئ، په بانک کې به ډېرې پیسې ولرئ خو همدا چې ښار ته راووځئ او د سوالګرو کتار وګورئ نو وجدان به مو وځوربږي چې د ښار سړک ويجاړوي نو ستاسو ښکلي موټر ته به تاوان ورسوي او ستاسو ښکلې جامې به په خټو شي، خاورې به تنفس کړئ او په يوه ويجاړ روغتون کې به مو علاج ونه شي.

دا په دې مانا چې فردي نیکمرغي هم په ملی نیکمرغي کې نغښتې ده او د ملي نیکمرغۍ د رامنځته کېدو لپاره هاند او هڅې د نشنلیزم او ملت پالنې د روحيې پر اساس رامنځته کېږي هغوی چې په سروشنو انقلابونو کې ځانونه وپړسول او نړيوال بانکونه يې له خپلو پیسو ډک کړل دغه اصل ته نه دي متوجه شوي، چې تر څو يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک نه وي نيکمرغه شوي دوی او کورنۍ يې نه شي نيکمرغه کېدای، او دادی د افغاني نشنليزم حکم.

له پورتني بحث څخه داسې پايله اخلو:

استاد خادم د يوه متبحر ديني عالم په توګه نشنليزم را پېژنده او د ملتونو د نيکمرغۍ او رفا لپاره يې د هغو معنوي سرچينه ګڼله، استاد باور درلوده چې هېوادونه يوازې د دوستۍ په شعارونو نه بلکې له ملت او هېواد سره د کلک محبت او مينې پر اساس د عملي هلو ځلو په پايله کې ودانېږي.

ملت پالنه کومه را تپل شوې سياسي ايډيولوژي نه بلکې په افرادو کې يو ذاتي تمايل او رواني ځواک دی. ځکه خو انسان فطري ملت پال او هېواد دوست وي.

اوس چې افغانستان له ملي پلوه ډېرې ستونزې لري او خدای مکړه بېرې يې ډوبه ده، يو ځل بيا ډېرو ملي مرشدانو ته اړتيا لرو چې د استاد خادم په څېر را پاڅېږي، په قلم، قدم او درهم ملت راويښ کړي، رالوييدونکی نسل په دې وپوهوي، چې دوی هم يو هېواد لري چې افغانستان نومېږي، دوی هم يو ملت لري چې افغان ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وایي او دوی باید د افغاني نشنلیزم پر ګانه سینګار د ودانۍ معرکې ته ور ګډ شي. افغان نسل ته په تېر تاریخ تش ویاړونه روزي نه ورکوي او په ادبیاتو او سندرو کې د ملت پالنې او هېواد دوستۍ شعارونه کافي نه دي بلکې د افغاني ملت پالنې پر روحیه سمبال نسل باید یو شمېر داسې عملي میکانیزمونه رامنځ ته کړي چې د هغو پر اساس وران افغانستان ودان او ځوریدلی ملت هوسا شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت یو نثر، یوه دنیا خبرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت پر نثري ليکنو ګڼې ليکنې شوي، زه غواړم د بيلګې په توګه د هغه يو نثر راواخلم او د بلاغت او اجتماعي پيغام رسولو د کمال له نظره پرې يوه لنډه تبصره وکړم، ځکه مونږ د تاريخ په يوه داسې مرحله کې ژوند کوو چې تر هر څه ډېر ټولنيزې اصلاح او د اجتماعي شعور لوړولو ته اړتيا لرو ، زمونږ ډيرې بدبختۍ زمونږ د ګډې شعوري سطحې له ټيټوالي څخه رازيږي. ادبيات او په ادبياتو کې د استاد الفت په څېر د يوه دراک ليکوال پاخه، منطقي او بليغ نثرونه د داسې اصلاح تر ټولو ښه وسايل دي، نن سبا د عامه پوهاوي Public Education لپاره داسې مواد په نړيواله سطح اهميت لري. ممتاز ادبي نثرونه يوازې د ښه پيغام رسولو له نظره اهميت نه لري، بلکې هنري ارزښت يې په دې کې وي چې د نظر وړ پيغام څنګه رسوي، په بله ژبه په کومو ادبي ارزښتونو يې پسولي. زما د نظر وړ نثري ټوټه (جګ برجونه) نوميږي چې دلته يې رانقلوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلا برجونه او دېوالونه ډېر جگ و، د کلا شاوخوا ته خندق ډېر ژور و، له دغه جگوالي سره دغه ټيټوالی تړلی و او د لوړتيا راز په همدغه کنده کې پټ و، تر څو چې يو ځای ډېر ژور نه شي د چا برجونه نه جگيږي. ديوه لوړېدل او د بل ټيټېدل يو له بله تړلي دي، دا جگ برجونه هر چا له لرې ليدل مگر دا لويه کنده له لرې چا نه ليده او د نژدې خلکو هم ډېر پام ورته نه و.

زموږ سترگې له ډېر لرې ځايه لوړ څلي او جگ برجونه ويني مگر ژورې ځاگانې او لويې کندې څو قدمه هغه خوا نه ويني.

د دې هسکو دېوالونو او لوړو برجونو خټه له همدغه ټيټ ځايه اخيستل شوې ده، دا خټه د سندا له پښو لاندې پخه شوه او ډېرو خلکو په لتو ووهله بې له دې نه دا دېوالونه او برجونه نه لوړېده.

يوه لوړ مقام ته رسېدل دغه راز کارونه په مخکې لري او ټيټ همدغسې جگيږي، د دنيا جاه و جلال عزت او منزلت هماغه لوړ برجونه دي، چې سرگذشت يې له ډېر ټيټ ځايه شروع کيږي. کوم سر چې د ډېرو خلکو په مخکې په تعظيم ټيټ نه شي نور سرونه ورته په احترام نه ټيټيږي، هغه چې بل ته لاس په نامه نه وي ولاړ نور ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاس په نامه نه دربږي، دا هغه پور دی چې سړی یې یوه ته ورکوي او له بل نه یې غواړي.

که دا خبره تاسو منلې نو راشئ، د خان نوکران وګورئ ! هغه چې د خان په مخکې خپل سر ډېر ټیټوي په نورو باندې تفوق لري او درجه یې لوړه ده هغه آس چې د ارباب د سپرلۍ د پاره په کمند کې ولاړ دی له نورو اسونو نه ډېر قدر لري او میتران یې ډېر ښه خدمت کوي.

که موږ حقیقت ته ځیر شو عزت ډېر ځله په ذلت ګاټه شي او باداري د غلامۍ نتیجه ده، ډېر خلک شته چې د شخصیت د ګټلو د پاره خپل شخصیت له پښو لاندې کوي او د عزت د پاره عزه النفس قربانوي.

څنګه چې دهقانان غنم په خاورو کې شیندي او بیا د غنمو درمندونه اخلي دوی هم عزت او شخصیت له خاورو لاندې کوي او دې ته یې منتظر وي.

په دنیا کې ډېر لږ کسان دي چې خپل فطري او طبیعي لوړوالی په بل شان ساتي او د لوړو برجونو غوندې نه دي بلکې د غرو له جګو څوکو سره شباهت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا له قديمه دود و ، چې د لوړو دېوالونو خاوندو کلاګانو به په خپله شا او خوا کې خندقونه هم درلودل، خندقونه به د دښمنانو د يرغل پر مهال دهغوی مخه نيوله، د لويو بالاحصارونو پر شا او خوا هم لـوی لـوی خندقونـه راګرځېدلي وو ، استـاد الفت مـوږ تـه د دغـه تشبيهی مثال پـه را پـه يادولو خپله مفکوره هم را پېژني او وايي چې لوی دېوالونه ځکه لوړ دي چې تر څنګه يې خندقونه ژور دي يعنې هغه خلک چې لوړ شوي خامخا يې ځينې خلک واړه کړي چې نظر هغو ته دوی لوی ښکاري، د استاد الفت د خبرې يوه مانا دا هم ده چې د ځينو خلکو عـزت د نـورو پـه ذلـت کـې وي د استـاد الفت هدف هغه مصنوعي وقار او حيثيت دی چې ځينې خلک يې د نورو په ذليلولو او خوارولو کې ګټي، زموږ په ټولنه کې ډېر داسې خلک شته چې د نورو په وژلو ، لوټولو ، ځورولو او خوارولو ، لوی شوي، مهم شوي، او واک و ځواک تـه رسيدلي. دا پـه حقيقت کې هماغـه کاذبه لويي ده چې استاد الفت ورته اشاره کړې ده، د استاد الفت د منطق او استدلال يوه ښېګڼه، ځانګړنه او خوږوالی پـه دې کې دی چې هڅه کوي خپل خلک پـه داسې مثالونو پـوه کـړي چې د هغـوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره د پوهاوي ورړ وي، خلک ورسره اشنا وي او په ورځني ژوند کې ورسره سر و کار ولري، آن نالوستي او عام خلک هم پرې پوه شي، وګورئ، برجورې کلاګانې، د هغو تر څنګ خندقونه د سنډا له پښو لاندې د ختو پخېدل او بيا ورځخه د ېوالونه او برجونه جوړول هغه څه دي چې د افغانستان خلک يې پېژني او په اسانۍ سره يې تصور کولای شي، استاد الفت د نيويارک او پاريس ماڼۍ ګانې او برجونه نه دي ښودلي، ځکه بېچاره افغانان له هغو سره نه دي بلد. د استاد نور مثالونه هم محلي او اشنا دي: خان او د هغه نوکران، دخان آس، کمند ، ميتران، دهقانان، درمندونه او د غرونو جګې څوکې دا ټول د هغه د عالي منطق لپاره ساده او عام فهمه مثالونه او په زړه پورې تشبيهات دي. د استاد الفت استدلال دا دی چې د هېواد او ټولنيزو ازرښتونو اصلي ساتونکي خلک دي، سره له دې چې له لرې څخه يو ازې لوړ د ېوالونه ښکاري، يعنې ټول هغه کسان ويني چې په لوړو څوکيو ناست دي، فکر کيږي چې هر څه دوی کوي حال دا چې د کلا (کېدای شي د ازرښتونو سمبول وي) په ساتلو کې نه يو ازې د ېوالونه بلکې خندقونه (عادي خلک) چې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليدل کيږي هم ډېر رول او ونډه لري. او عجيب دا ده چې د پوالونه دورانېدو او رالوېدو وړ دي مګر خندقونه تر د پوالونو ډېر د اطمينان وړ دي.

د استاد الفت منطق دا دی چې: ((يو لوړ مقام ته رسېدل د غه راز کارونه په مخکې لري او ټيټ هم د غسې جګيږي يا د دنيا جاه و جلال، عزت او منزلت هماغه لوړ برجونه دي چې سر ګذشت يې له ډېر ټيټ ځايه شروع کيږي.))دا خبره دوه ببل ببل پېغامونه درلودای شي، يو دا چې تر هغو ذلت و نه منې او بل ته ټيټ و پاس نه شې لويي نه شته، په دې کې يو تريخ طنز او اجتماعي انتقاد نغښتی دی، يعنې له بده مرغه زموږ ټولنه په ارزښتونو نه ده ولاړه بلکې غواړه ماري، چاپلوسي او بې ځايه ټيټ و پاس کېدل يو ځای ته د رسېدو وسيله ده، ځکه خو استاد الفت وايي: ((کوم سر چې د ډېرو خلکو په مخکې په تعظيم ټيټ نه شي نور سرونه ورته په احترام نه ټيټيږي. هغه چې بل ته لاس په نامه نه وي ولاړ نور ورته لاس په نامه نه دريږي. دا هغه پور دی چې سړی يې يوه ته ورکوي او له بل نه يې غواړي)) استاد الفت په خپل دې استدلال کې په غير

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستقیم ډول وايي چې بايد د لويېدو او مقامونو ته د رسېدو وسيله چاپلوسي او ټيټ پاس کېدل نه وای بلکې لياقت، پاکي، استعداد او تخصص وای، ځکه هغه څوک چې استعداد، توانايي، پوهه او تخصص لري د مصنوعي او په لاس جوړ شويو برجونو غوندې نه دي بلکې((د غرو له جګو څوکو سره شباهت لري)) چې هيڅ ځواک يې نه شي را پرزولی.

خو د استاد الفت استدلال يو بل اړخ هم لري او هغه د دې ليکنې دوهم پيغام دی چې په نامستقيم ډول ورڅخه څرګنديږي، دغه مثبت پيغام داسې تفسيرولای شو چې: ټول ستر خلک او لوړ مقامات يو وخت واړه وو، دوی زحمت او خواري ايستلې، ځان يې ستومانه کړی د استاد الفت په اصطلاح د وخت د سنډاګانو له پښو لاندې يې ځان پوخ کړی څو دغې درجې ته رسيدلي دي، يعنې تر څو خواري، زحمت او کوشش و نه کړو ځان لويو او هسکو موقفونو ته نه شو رسولای استاد په اخرو کرښو کې دې ته هم غير مستقيم اشاره کوي چې په زحمت، زيار، کوشش، استعداد او تخصص يو ځای ته رسېدل د ختينو د بوالونو په شان مصنوعي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاذب لوړوالی نه دی بلکې د غرونو د هسکو څوکو په شان لوړېدل وي چې د زمان هيڅ جبر يې نه شي راپرځولی.

د استاد الفت له دغې ليکنې څخه موږ يو بل واقعيت هم موندلای شو ، سره له دې چې ليکوال دې ته هيڅ ډول مستقيمه اشاره نه کوي خو د ښه ادبي اثر ښېګڼه دا ده چې موږ په کې راز راز حقايق موندلای او تفسيرولای شو: موږ افغانان له بده مرغه ډېره سرمايه، بشري قوه، وخت او نور امکانات د لويو لويو کلاګانو او برجونو په جوړولو لګوو ، حال دا چې د جريبونو جريبونو لويې کلاګانې موږ ته هيڅ ډول اقتصادي ګټه نه رسوي، بلکې موږ تاواني کوي هم، موږ د سيالۍ او ناسمې همچشمۍ له لاسه لوړې کلاګانې جوړوو خو په کې د ټيټې سطحې ژوند کوو ، پوهه مو د ختو له خندقونو څخه هم ټيټه ده ، په لوړو کلاګانو او برجونو کې د ژوند ډېر ټيټ امکانات هم نه لرو ، کېدای شي په ډېرو لوړو کلاګانو کې محصورې افغاناني د جامو مينځلو يالاس و مخ پاکولو لپاره صابون هم ونه لري او په کلاګانو کې د محصورو ماشومانو لپاره د لوستلو کتاب خو لا څه کوې چې يوه ټوټه کاغذ به هم نه وي چې څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورڅخه زده کړي.بله مسئله دا ده چې زموږ برجونه او دېوالونه زموږ د دښمنيو شاهدان دي، له دې ښکاري چې د جګړې، بديو او وژنو، حملو او دفاع کولتور په موږ کې تر ټولو زورور دی، هر بهرني ته موږ په لوی لاس ثابتوو چې موږ د بديو او جګړو خلک يو، ډاربرو ځکه نو ځانونه په لويو کلاګانو او برجونه کې ساتو زموږ د کلاګانو برجونه تيرکشونه (د ډزو لپاره سوري) هم لري او دا د دې نښه ده چې موږ له دې تيرکشونو څخه خپل دښمنان په نښه کوو.

د استاد الفت د نثر کمال دا دی چې د دې په شان ګڼ تفسيرونه ور څخه کېدای شي، استاد الفت پخپله نتيجه نه اخلي، هيڅ پايله اخيستنه Conclusion نه ورکوي، بلکې خپل پوخ استدلال داسې ارائيه کوي چې موږ په خپله ورڅخه نتيجه واخلو، موږ يوازې په همدې تير لنډ بحث کې دوه درې نتيجې واخيستې او هر فکر ورڅخه خپله خپله پايله ترلاسه کړه.

د استاد الفت په نثر کې تصوير نګاري هم د پام وړ ده، استاد الفت خپله ليکنه داسې پيل کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

«د کلا برجونه او د بوالونه ډېر جګ وو، د کلا شا و خوا ته خندق ډېر ژور و.»

د ايو ساده خو روڼ عيني تصوير دی، زمو ږ ذهن مخامخ له يوې دنګې کلا او د هغې له خندق سره اشنا کوي، بيا پرته له دې چې د تشبيه کوم ارتباطي توری و کاروي خپل تز (د بحث اصلي موضوع) را وړاندې کوي:

«له دغه جګوالي سره دغه ټيټوالی تړلی و او د لوړتيا راز په همدغه کنده کې پټ و....»

دوه جملې وروسته استاد د خپلې ليکنې زمانه بدلوي او له ماضي څخه حال ته راځي:

«زموږ سترګې له ډېر لرې ځايه لوړ ځلي او جګ برجونهويني مګر ژورې ځاګانې او د لويې کندې ژور قدمه هغه خوا نه ويني.»

د استاد په دې کار کې هم يو کمال دی، دی موږ (لوستونکی) هم ځان سره شريکوي يعنې ليکنه له يوازې روايتي حالت څخه استدلالي حالت ته را اړوي موږ په دغه اوښتون کې وينو چې ليکوال ناڅاپه موږ هم له ځانه سره شريکوي او د جمع متکلم په

(c) ketabton.com: The Digital Library

استازیتوب بحث کوي. څو جملې وروسته لیکوال موږ مخاطب کوي او لیکي «که دا خبره تاسې منلې نو راشئ، د خان نوکران وګورئ...» په لنډو ادبي نثرونو کې د کلام دا ډول اوښتون یو په زړه پورې تخنیک دی، زه فکر کوم په دې توګه د کلام له تکراري حالت او ساړه روایت څخه مخنیوی کیږي، او متن پخپله د یوه ژوندي متکلم په توګه له موږ سره خبرې کوي، کله موږ له ځان سره ملګري کوي چې شهادت ورکړو، کله خطاب راته کوي او کله کله کیسه راته کوي، د فصاحت په اړه د یوه ښه خطیب کمال د ادی چې خپل مخاطب له ځان سره ولري، کله کله پوښتنه ورڅخه وکړي، کله یې د خپلو خبرو سموالي ته متوجه کړي، موږ کله کله په ورځنیو ډیالوګونو کې خپل مخاطب ته وایو، همداسې نه ده؟ ته څه فکر کوې؟ که ته هم زما په ځای وای... او نوردا د دې لپاره چې خپل مخاطب ته د خبرو جدي والی وښیوو، استاد الفت همدا کار په نثر لیکنه کې کوي او په دومره مهارت یې کوي چې پرته له دې چې د لیکنې عادي بهیر ته زیان ورسیږي لوستونکی له ځان سره ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما له نظره د استاد الفت د نثرونو ډېرې بیلګې د داسې شننو وړ دي، چې زلمیو نثر لیکونکو ته د زده کړې تر ټولو عالي مواد دي، موږ کولای شو د اروابناد استاد له راپاتې میراث څخه د ښو لیکنو ډېر کمالات زده کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آیا «د تخت غمی» یوه حماسه ده؟

((د تخت غمی)) د ارواښاد مصطفی جهاد هغه ناول دی چې په ۱۳۶۹ لمریز کال کې د لیکوالو ټولنې له خوا خپور شوی دی، دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناول د ۱۳۲۸ لمريز کال لومړۍ درجه ادبي جايزه هم ګټلې ده، او له ځو اړخونو د تبصرې او نقد وړ دی، خو زه غواړم د دغې تاريخي کيسې پر جوړښت له يوه اړخه وغږېږم او هغه دا چې د معاصرې ادبپوهنې له نظره دغه ناول يوه حماسه ګڼلی شو که نه؟ د يوه اثر د حماسه ګڼلو يا نه ګڼلو لپاره يو شمير معيارونه شته چې د هغو له مخې پر اثر قضاوت کيږي او تردې مخکې چې موږ ددې معيارونو له مخې د داستان (حماسه) توب وارزوو، ښه به دا وي چې د کيسې پر لنډيز وپوهيږو:

د ناول لنډيز: کاکه شير د کابل په زاړه ښار کې يو زرګر دی چې د زرګرۍ تر څنګ يو کاکه (عيار) او زړور ځوان هم دی له پلاره ورته ښه پانګه په ميراث رسيدلې ښځه او يو زوی هم لري، په عسکرۍ کې يې بالاحصار ليدلی او په جنګي رموزو پوه دی. د داستان وخت د امير محمد يعقوب خان (د امير شير علي خان زوی) د پاچاهۍ زمانه ده او په بالاحصار کې د ډارن امير تر څنګ د انګريزانو واکمن جنرال (کيوناری) هم حضور لري د افغانستان خلک په خاصه توګه د کابل – لوګر او غزني مجاهدين عمومي قيام ته آماده

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، کاکه شیر په خپل دوکان کې زرګري کوي، چې ناڅاپه پر یوې خریدارې کوچۍ پیغلې زړه بایلي او کوچۍ پیغله (لښته) هم هغه ته د مینې اشارې کوي، هغه چې د یوې چمکلۍ اخیستو ته راغلې په کنایه پوښتنه کوي، چې دا چمکلۍ ولې دومره قیمته ده؟ څه د امیر د تخت غمی خونه دی په کې لګیدلی؟! کاکه شیر ورته وایي: بس یوه اونۍ وخت راکړه زه به درته د امیر د تخت غمی راوړم او په چمکلۍ کې به یې ولګوم، کوچۍ یې ورسره منې او ځي. شیر سبا شپه تکي تنها پر بالاحصار ورخیژي او په داسې حال کې چې پر چاړه، سیلاوه او توره مسلح دی خو انګریزي ساتونکي وژني، افغاني سرتیرو ته وایي چې زه یوازې انګریزان وژنم خو تاسو له ما سره کار مه لرئ. شیر په پټه پټه او چریکي جنګ ځان د امیر د خوب کوټې ته رسوي او هلته ګوري چې په تخت باندې غمي نه شته او ددی پر ځای د امیر د ښځې غاړه کۍ پر میز ایښې ده. شیر خو په غلا پسې نه دی راغلی چې ټوله غاړه کۍ یوسي نو یوازې غمي ترې راباسي، د وروستي غمي د راویستو پرمهال امیر راویښیږي خو شیر یې پر چاړه ګواښي چې غږ مه کوه، د امیر زبون وهل کیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شير چې کار خلاصوي له مانۍ څخه وځي مګر له بالاحصار څخه د راوتلو پرمهال له ګڼو انګريزي ساتونکو سره لاس او ګريوان کيږي، که څه هم ښه په نره جګړه کوي خو دی يو او انګريزان ډېر دي نو نيسي يې او مخامخ يې کيوناري ته وړولي. کيوناري يې زړه ورتيا ته حيرانيږي او امر کوي چې بندي يې کړئ، دوه سرتيري ورسره روانيږي خو شير د لارې په اوږدو کې دواړه وژني او تښتي، شير د ملکې له غاړه کۍ څخه په راوړيو غميو د کوچۍ لښتې چمکلۍ ښکلې کوي او بله اونۍ يې ورکوي کوچۍ د شير له دې کاره هومره حيرانيږي، چې مخامخ ورته د مينې اظهار کوي، شير وعده ورکوي چې پلار ته يې جرګه ورشي، خو د لښتې پلار نه راضي کيږي، شير او لښته په پټه د يو ځل ليدو وعده ورکوي، خو په همدې ورځ د شير ايکی يو زوی(ببری) مړ کيږي او بله ورځ د افغان انګليس دوهمه جګړه پېل کيږي، شير چې لا وار د مخه د غازي محمد جان خان وردګ له لوري د جګړې ليکلې بلنه ترلاسه کړې، پر بالاحصار د حملې د اصلي لښکر مشرتوب په غاړه اخلي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جګړې په ټوله موده کې شیر په پوره میړانه جنګیږي او له ځانه ډېر داستانو نه پریږدي.

او کله چې د امیر عبدالرحمن په راتلو او د میوند له سترې فتحې سره د افغان-انګلیس دوهمه جګړه ظاهراً پای ته رسیږي له کاکه شیر څخه غازي شیر جوړ شوی وي، د لښتې له غم او بیلتونه اوږدې څپې او ډیره پریږدي، یوه شپه یې کور ته غل راځي او کله چې شیر له پیش قبضو سره پرې حمله کوي څه وینې چې یو کوچی ځوان دی او د مرګ په شیبو کې ورته وایي چې د واده د خرڅ لپاره یې غلا کوله. شیر د هغه په ټپونو درمل ږدي او له مرګه یې ژغوري او څه پیسې د واده لپاره ورکوي. کوچی زلمی خوشالیږي او هغه ته په واده کې د ګډون بلنه ورکوي، شیر ورځي چې ګوري د لښتې د خور واده دی، د واده په جریان کې چې زوم او نارینه ټول د زیارت لپاره وځي لښته پټه پټه ځان شیر ته رسوي او ورته وایي چې ماتاته ننګ راوړی او مابه له دې ځایه تښتوې، شیر چې ګوري لښته پرې له سره تیره شوې او غږ یې پرې کړی، همداسې یې پر آس سپروي او دواړه د ماښام په خړه کې ورکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تخت غمی کیسې تفصیل په منظره نګارۍ او توصیف کې دی پیښه هومره لویه نه ده او د داستان د کرکټرونو رواني جزئیات هم ډیر نه دي بیان شوي بلکې ډیر تفصیل د کاکه شیر د زړه ورتوب، د لښتې بې حده ښکلا او د انګریزانو په وړاندې د افغانانو د شهامت او میړانې په هکله دی. اوس به راشو دې ته چې آیا دغه ناول یوه حماسه ده او که نه؟

سرمحقق زلمی هیواد مل په خپله یوه لیکنه کې چې د پښتو په ادب کې د حماسو په اړه یې د ادبیاتو د ماسترۍ کورس ته د درسي لکچر نوټ په بڼه لیکلې ده د حماسې د تعریف په برخه کې لیکي:

((حماسه د ادبیاتو په موضوعي یا معنوي ډولونو کې یو ډول دی، چې د یو ملت، قوم، قبیلې او یا شخص د میړانې او تورې کیسې او جنګي کارنامې په حکایتي ډول بیانوي... که په حماسه کې اتل یو شخص، یوه قبیله او یا یو ملت وي، اما شرط پکې دادی چې د شخص، قبیلې، قوم او ملت کارنامې، تورې او میړانې به یې په داستاني شکل بیان کړې وي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه تعریف له مخې موږ کولای شو د تخت غمی یوه حماسه وګڼو او هغه ځکه چې په کیسه کې د کاکه شیر میړانه (د شخص د کارنامې په حیث) بشپړه بیان شوې ده او که (داستاني والی) یې یوه ځانګړتیا وي نو هم د تخت غمي یوازې د میړانې او حماسیت ستاینه نه بلکې د یوه کامل داستاني جوړښت خاوند اثر دی. همدا راز د تخت غمی د ټولو افغانانو د میړانې او توري د تاریخي کارنامو یوه برخه را اخلي او د افغان-انګلیس د دوهمې جګړې یوه څنډه بیانوي چې د دغې کیسې له لید لوري څخه د کاکه شیر کرکټر د هغې اصلي اتل دی.

د هدف له مخې د تخت غمی حماسه د یوه عالی هدف لپاره پر مخ ځي، یرغلګر انګریز ته خپل زور ښوول، ډارن امیر ته اخطار ورکول او د خپلې معشوقې لپاره خپل هوډ پوره کول، که څه هم د سر په بیه وي. د حماسې په تعریف کې ویل شوي چې ضرور نه ده په حماسه کې ترسره شوې جګړې دې خامخا د عالي هدف لپاره وي، په تاریخي حماسو کې د ایلیاد او اډیسې حماسې له تړای سره د یونان د تاریخي جګړې کیسې بیانوي چې د یوې ښځې (هلن) پرسر پېښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې ده. هلن چې د يونان په دربار کې يوه ښکلې ميرمن وه د تړاى له شهزاده (پاريس) سره وتښتيده، يونانيانو ددې لپاره چې له پاريس څخه کسات واخلي ټول تړاى يې وسوزاوه، نارينه يې ووژل او ښځې يې د مينځو په توګه له ځان سره بوتلې، هدف عالي نه دى خو په جګړه کې د اشيل (Achilles) اکليز، اخليوس) اډيسې او نورو يونانيانو د جګړو کيسې په حماسي ډول بيان شوي دي. د مهابهارت په اتم پرب (فصل) کې د کرن او ارجن د جګړو مبالغه آميزه کيسه راغلي، دا دواړه سره تربرونه دي، بالاخره هدف د قدرت ګټل دي چې يو تربور يې د بل په وژلو تر لاسه کوي مګر دغه حماسه نه يوازې د حماسې په توګه يو ادبي - تاريخي اثر دى، بلکې خپل مذهبي ارزښت هم لري. له دې څخه ثرګنديږي چې په حماسه کې د جګړو هدف ډير مهم نه دى، آن دا مهمه نه ده چې د حماسې قهرمان دې خامخا عالي او نيک شخصيت ولري، د بيلګې په توګه د ګېل ګمېش په تاريخي حماسه کې پخپله ګېل ګمېش يو مستبد او ظالم پاچا دى، دى عادت لري چې تر ځان زورور نارينه ژوندي نه پريږدي او هره ناوې د واده په شپه مخکې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې چې له خاوند سره کور ته ولاړه شي نو لومړۍ شپه باید له ګېل ګمېش سره تېره کړي، خلک د هغه له دې ظلم څخه پکودي، د هغه دوست (انکیدو) هم یو دیو صفته بنیادم دی، تردې مخکې چې له ګېل ـ ګمېش سره اشنا شي په بیابان او ځنګل کې اوسي، لوی لوی ځناور یې دوستان دي او دی له څارویو سره څري او اوبه څښي.

وروسته بیا د معبد یوه بدلمنې ښځه په خپل معاشرت سره هغه ځانته متوجه کوي شپږ ورځې ورسره په یوه بستر کې لوبیږي ترڅو انکیدو انساني ژوند ته متوجه کوي، ګېل ګمېش او انکیدو یو ځای د رس (یو ډول ونه) ځنګل ته ځي چې دغه ونې وریبې او د ځنګل له رب النوع سره جګړه وکړي حماسه د همدغو جګړو، د انکیدو د مرګ او په هغه پسې د ګېل ګمېش د ژړاګانو کیسه ده، هیڅ عالي هدف او نیک کرداره قهرمان نه لري مګر کیسه حماسه ګڼل شوې، بلکې تر ټولو زړه را پاتې لیکل شوې حماسه هم ده.

له دې نظره د تخت غمی حماسه یو څه متفاوته ده، کاکه شیر د ښه خوی، عالی سجایاوو لرونکی اتل دی او د عالي هدف لپاره جنګیږي دا طبیعي ده چې د عالي هدف لپاره جګړه او د نیک خویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

قهرمان موجوديت يوه حماسه له رواني پلوه عام پسنده کوي، خو دا يو ضروري شرط نه دی.

د حماسو يوه بله ځانګړنه داده چې اتل (اتلان) به په کې غير عادي او آن غير طبيعي عادتونه لري مبالغه آميزې پيښې به په کې پېښيږي له دې نظره د تخت غمی هم څه داسې پيښې لري مثلاً کاکه شير هيڅ کله ټوپک نه کاروي، دده په نظر له ټوپک څخه استفاده بې غيرتي ده، دی خپل دښمن له لرې نه ولي، بلکې غواړي لاس په ګريوان جګړه ورسره وکړي او په اصطلاح نارينتوب ورسره معلوم کړي، د همدې لپاره د جګړې په وخت کې سره وسله يعنې پيش قبضه، سيلاوه، توره او چاړه کاروي.

او کله چې په بالاحصار ورخيژي نو په همدې وسلو ګڼ شمير ټوپک پر لاس انګريزان وژني، چې دا کار د عادي انسان له توانه پوره نه دی. له بلې خوا د حماسو د يوې بلې ځانګړنې له اړخه چې معمولاً د حماسو اتل (يا اتلان) په يوه سخت کار پسې سفر کوي، مثلاً د ښامار د وژلو لپاره، له هندوستانه د خزانې د راوړلو لپاره يا په اډيسې کې له سمندري ديوانو او غلو سره د جنګ لپاره، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګیلګمش کې د رب النوع د وژلو لپاره او د اسې نور، د تخت غمی هم له همدا سې یوه سفر څخه پیلیږي که څه هم د واټن له مخې دغه سفر اوږد نه دی او د نورو حماسو پر عکس هدف ډیر نږدې (د کابل بالاحصار) دی مګر هوډ او د هدف اجرا ډیر سخت دی، په یوازې ځان د ګڼو انګریزي او افغانی ساتونکو پر ډلو ورننوتل، د بالاحصار پر دیوالونو ورختل، د پاچا د خوب کوټې ته ځان رسول او د هغه له تخت څخه د غمیو راوړل ډیر سخت کار دی.

په دغې حماسه کې منفي کرکټرونه هم شته؛ امیر محمد یعقوب خان او یا د داستان په ژبه ځینې خائن سرداران، کیوناري او انګریزي منصبداران ځینې کسان چې په دروغ او ټګۍ د وطن ګټې پلوري دا ټول د منفي کردارونو لرونکي دي.

د ګڼو حماسو په څیر د تخت غمی اتل ډېر ځواکمن، زړه ور او پهلوان دی. د هغه د دغو اوصافو ستاینه ځای ځای ګورو، یوه بیلګه یې په یوه کرښه کې ګورو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((کاکه شیر که څه هم چې یو توریالی پهلوان، په غیرت مین ځوان و ، خو ددې تر څنګه یې زرګري کې هم له خپل پلاره څه کمی نه و......)).

همدا راز د هغه ((د سپین خیالی آس)) تقریباً یو فوق العاده حیوان دی چې ډېر ځله له قهرمان سره مرسته کوي. د داستان اتله (کوچۍ لښته) هم د کوه قاف له ښاپیریو ډېره ښایسته ده د هغې د ښکلا د ستاینو یوه برخه ولولئ:

((لښته.... څومره ښکلی نوم، کټ مټ لکه تانده لښته، ماته را ماته خو له ګلو ډکه لښته، له سپینو او سرو شګوفو ډکه لښته.... لویه خدایه څومره ښکلی ده.

.....کوچۍ پیغله داد دښتو او بیابانونو هوسۍ په رېښتیا هم ډېره ښایسته ده، کټ مټ لکه د ښاپیرۍ په شان، له کوه قافه د راغلې پرۍ او له آسمانه د راښکته شوې پیریښتې په څېر.....)).

د تخت غمی داستان ډېره ریالیستیکه فضا نه لري لیکوال هڅه کړې د خپل داستان روح حماسي وساتي د همدې لپاره څو څو ځایه د اتل په اتلولۍ او د اتلې په ښکلا کې له مبالغې څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښـايي د همـدې خصوصـيت لـه مخـې وي چـې پـر نـاول د سـريزه ليکونکي استاد محمد دين ژواک له نظره د جوړښت او فضا په نظر کې نيولو سره داستان د حماسې او رياليستيکو پيښو يوه ګډوله ده.

هغه ليکي: ((د جهاد داستان شباهت په حماسوي او رياليستيک رنګ کې:

د هـومر Homer د يونـان د لـوی حماسـه ليکـونکي دوې حماسـې مشـهورې دي چې يـوه يـې دالـياد پـه نامـه ده، پـه دې حماسو کـې د ((کاکه شير)) رول ((اشيل)) Achilles لوبـولی دی څنګـه؟ وايـي د ټرای شـهزاده پـاريس يونـان تـه سفر وکـړ او د ((سپارتا))ښايسـته ميرمن ((هلن)) يې وتښتوله. جګړه شروع شوه او ((اشيل)) پهلوان ((هلن)) بيرته پاچا تـه راولـي او د پاچا نـاموس ګټي. مګر ((کاکـه شير)) د ((کيوناري)) څخه دده په ايرې کيدلو هغـه هم د بالاحصار په شاهي قصر کې د ملت د نجات او قهرمانۍ هيرو کيږي......)).

استاد ژواک وړاندې زياتوي چې دده پـه نظر داستان ځکـه يـو څـه رياليسـتيک اړخ هـم لـري چـې د هغـه مهـال (لـه انګريزانـو سـره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانانو دوهمه جګړه) د افغاني ټولنې جوړښت، د کابل ژوند او د انګريزانو د موجوديت څرنګوالی تمثيلوي.

دا چې د تخت غمی د حماسې کومه نوع ده، تردې مخکې به د ښاغلي هيواد مل په بحث کې د حماسې د هغې نوعې تعريف راوخلو چې زموږ له نظره، د بحث وړ کتاب له همدې نوعې څخه دی، استاد هيواد مل د ذبيح الله صفا له نقله مصنوعي حماسه داسې را پيژني: ((په دې منظومو کې د شاعر سروکار د پهلوانی له مدونو داستانو سره نه دی، بلکې خپله ابداع او ابتکار کوي او خپله يو داستان ايجادوی.)) که څه هم ښاغلی هيوادمل د صفا له يوه قيد سره موافق نه دی چې ګواکې حماسه دې نو خامخا منظومه وي، زما (ليوال) له نظره ښاغلی هيواد مل په حقه دی، ځکه زموږ همدا ((د تخت غمی)) حماسه يوه نثري کيسه ده، ښه رابه شو د دې تعريف له نظره خپل بحث ته څرنګه چې د تخت غمي کيسه تر مصطفی جهاد مخکې په همدې بڼه او جوړښت په شفاهی روايا تو کې نه ده راغلي يا ليکل شوې، بلکې اروابناد جهاد ددغې کيسې طرح يا خاکه پخپله ابداع کړې ده نو موږ دې ته يوه مصنوعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حماسه ویلی شو. خو په لږ تفاوت سره چې د کیسې تاریخي زمینه او د پیښو زمان په افغانستان کې په یوه مشهور جنګ پورې محدوده ده ځکه خو د اروابناد جهاد حماسه یو څه تاریخي ځانګړتیا هم لري.

ښاغلی سرمحقق هیواد مل د تاریخي حماسو په اړه لیکي:

((په دې ډول حماسو کې حماسه ویونکی شاعر یا حماسه لیکونکی لیکوال د خپلې حماسې موضوع د یو قوم یا ملت له پخواني تاریخ څخه اخلي او د تاریخ هغه مراحل په خپله حماسه کې رانغاړي چې قوم له دښمنانو، مهاجمانو او یا طبیعي موانعو سره شدیدې مبارزې کړې وي. دا هم کیدای شي چې د شاعر او لیکوال د خپل دوران تاریخي وقایع چې د قوم، ملت یو یا څو تنو قهرمانانو کارنامې، فداکارۍ او میړانې د حماسې کالب ته ور واچوي او خپله حماسه بشپړه کړي.))

دښاغلي هېوادمل همدغه تعریف پر ((د تخت غمی)) باندې د تطبیق وړ دی ځکه په دې حماسه کې د افغانانو د تاریخ یوه تاریخي کارنامه (د کابل عمومی قیام د کیوناري وژل او د هغه د کور سیزل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر بالاحصار او نورو انګريزي ميشتو سيمو يرغل) راغلي او د يو تن قهرمان (کاکه شير) لاس او ګريوان جګړې په تفصيل سره بيان شوي دي، نو سرې ويلی شي چې د تخت غمي يوه تاريخي مصنوعي حماسه ده.

که له انتقادي نظره وګورو د تخت غمی د داستان ليکنې له معاصرو ځانګړنو او شرايطو سره ډېر برابر نه دی ليکل شوی. ليکوال پخپلو تبصرو او تاريخي معلوماتو د داستان ادبي جوهر ته زيان رسولی، کله کله د داستان ژبه بيخي هيره شوې او د تاريخي تبصرو په شکل بې مزې او له اوږدو تفصيلاتو ډکه ده. ډېر ځله ليکوال د خپلو قهرمانانو احساسات او فکرونه، نه د هغوی د اعمالو يا عکس العملونو په وسيله بلکې مخامخ د هغوی له ژبې او مغزو ډکه را ليکلي دي. داستان د ساده روايت شکل لري او ژبه يې هم ډېر خوږه نه ده. مګر زما له شخصي نظره داستان ځواکمنه طرحه لري، پېښې يې له مبالغې سره سره خپل منطق هم لري او د پېښو تسلسل په کې ساتل شوی دی. په پای کې غواړم وواېم چې هو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تخت غمی یوه حماسه ده او موږ ته بویه چې خپل د غسې آثار د بیا ځېړلو له لارې له هېرېدا وژغورو او پر لیکوال یې آفرین ووایو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلې ټولنه، ژباړه، پرانیستې ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلې ټولنه په يوه جغرافيايي موقعيت کې د يو شمېر خلکو هغه مجموعه ده چې د سياسي جبر، اقتصادي محدوديتونو، مدني وروسته پاتې والي يا کولتوري بېلتون له امله له نړيوالې ټولنې سره فکري، فرهنګي او مدني اړيکې و نه لري. خو پرانيستې ټولنه د دې پر عکس ده، چې د فکر، فرهنګي او مدني اړيکو د ټينګښت لپاره ځانګړې محدوديت نه لري.

دغه دواړه اصطلاحات هغه وخت په جدي بڼه مطرح شول چې په نړۍ کې سياسي_اقتصادي متفاوتو سيمستمونو د خپل سيالانو د فکري نفوذ د مخنيوي لپاره په خپله محدوديتونه وضع کړل.

ټولنپوهان باور لري چې په منځنيو پېړيو کې اروپايي سخت دريځو او د کليساګانو واکمنو خپلې ټولنې له فکري کولتوري پلوه ترلې ساتلې څو عقلي پرمختګونه د مذهبي ښکېلاک ګواښ رامنځ ته نه شي کړای همدا راز کليسايي واک نه غوښتل رېښتيني ديني تفسيرونه را منځ ته شي، ځکه د دوی سياسي واکمنۍ ته يې زيان رساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـر دي را وروسـتـه د کمـونيزم لـه رامنځتـه کېـدو سـره کمونيسـتي ټولنو د پانګوالۍ او پانګوالۍ د کمونيستي هغو پر وړاندې خپل ورونه وترل او بيلې بيلې ترلې ټولنې يې را منځ ته کړې، البته په داسې حال کې چې شوروي پلوه ټولنې په دې چاره کې ډېرې سخت دريځه او بې رحمه وې. هغه مهال د سياسي جبر له مخې د فکر او فرهنګي نفوذ مخه د ټوپکو اوزندانونو د ميلو په وسيله نيول کېده. له مدنيته ځينې لرې پاتې ټولنې هم ترلې ياد ېدای شي لکه د امريکا تر کشف مخکې هلته د بومي سورپوستکو ټولنه يا په افريقا او اسيا کې د ځينو وحشي قبيلو خلک.

د پرانيستو ټولنو د رامنځ ته کولو لپاره پراخو هڅو او د ديموکراتيکو حکومتونو پراختيا په دې وروستيو څو لسيزو کې دومره ګرمه شوه ،چې د پرمختللې بريښنايي ټکنالوژۍ په مرسته يې د نړيوال کېدو globalization مفکوره ايجاد او پياوړې کړه.

دا مهال فکرونو، علمي موندونو، د سياسي نظرياتو زغم او د فرهنګي تجربو او آثارو پراخېدل دومره عام شول چې نړۍ يې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریښتیا هم د یوه کلي په اندازه را کوچنۍ کړه او په اصطلاح د کوزې کلا ډنګ تر برې هم ورسېد.

لویدیزې اروپا او د امریکې متحده ایالاتو چې له اقتصادي اړخه نړیواله سرخیلي په لاس کې درلوده سیاسي-فرهنګي برتري یې هم راخپله کړه او د ملګرو ملتونو ادارې پنځه یا شپږ ژبې په نړیوالې کچه و منلې چې انګریزي، فرانسوي، جرمني، هسپانوي، روسي او عربي وې. د نړۍ ګڼو هېوادونو د پرانیستو ټولنو او نړیوال کېدو په بهیر کې پر دغو ژبو ځان وپوهاوه په تېره بیا انګریزي له دې پلوه ډېر مهمه شوه آن چې په یو شمېر ټولنو کې بې انګرېزۍ څه نه شول کېدای.همدلته و چې یو شمېر ځانته غره او پر خپلو فرهنګي اصالتونو ولاړو ټولنو بېله لاره خپله کړه، دوی چې نه غوښتل خپلې ژبې، فرهنګي ارزښتونه، ملي غرور او تشخص له لاسه ورکړي، له بلې خوا د پرانیستو ټولنو او بیا نړیوال کېدو له کاروانه یې هم وروسته پاتې والی نه شو زغملای، نو یې ژبا ړو ته زور ورکړ. ژباړو په دې بهیر کې دوه ګټې درلودې یو خو یې د نړیوالو پرمختګونو ارزښتونه دوی ته رارسول له بلې خوا یې خپلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبې يا د ژبو پانګه هم پياوړې کېده، پټه او سياسي ښېګڼه يې دا وه چې په ژباړو کې يې هر هغه څه سانسورولای شو چې دوی يې خپلې ټولنې ته راتلل نه غوښتل.

ايران،عربي هېوادونه، چين، جاپان، ځينې اروپايي هېوادونه (په تېره بيا سکانديناوی هغه) د داسې هېوادونو بېلګې دي. دغو هېوادونو خپلې فرهنګي سابقې ته ډېر اهميت ورکاوه او د دې تر څنګ يې غوښتل خپل خلک له هر راز سياسي، فکري-علمي او ادبي (په مجموع کې فرهنګي) پرمختګونو څخه باخبره وساتي او په اصطلاح له دې اړخه ترلې ټولنه پاتې نه شي نو يې متې را بډ وهلې، له ادبي او علمي آثارو رانيولې تر سياسي مانوفيستونو، ويناوو، تاريخي کتيبو، اعلاميو قوانينو او... پورې هر څه يې راوژباړل. همدا راز د دې لپاره چې د نړيوال کېدو په بهير ور ګډ شي او نورو ته د خپل فرهنګي ازربنتونو زور ور وښيي نورو ژبو ته يې هم خپل هغه ور وژباړل او نړيوال يې پر دې وپوهول چې (دلته هم څوک شته!) که څه هم ځينو هېوادونو تر دې اسانه لار غوره کړه او د دې لپاره چې پرانيستې ټولنه را منځ ته کړي او له نړيوال کېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره ملګري وي د خپلو ژبو تر څنګ يې يوه نړيواله ژبه په خپل هېواد کې رسمي کړه او خلک يې وهڅول چې دغه ژبې زده کړي، البته چې دې چارې په دغو هېوادو کې تاريخي ريښې درلودې او د استعمار په پړاو پورې تړلې وې.

هند، پاکستان، لاتينه امريکا، افريقايي (فرانسوي ژبي او انګريزي ژبي) هېوادونه او په منځنۍ اسيا کې روسي ژبي هيوادونه له دې ډلې څخه شمېرلی شو.

له بده مرغه موږ هم په غير رسمي توګه همدې لور ته ور روان يو، که څه هم کومه بهرنۍ ژبه مو رسمي نه ده اعلان کړې خو د کار او روزۍ موندلو لپاره يې د خپل نوم تر زده کولو مخکې پر زده کړه ټينګار کوو.

په هر صورت اوس به لاندې درې پوښتنو ته ځواب ولټوو:

١ـ پرانيستې ټولنه څه ګټې او زيانونه لري؟

٢ـ ژباړه د يوې پرانيستې ټولنې په را منځ ته کولو کې څومره او څنګه ونډه لري؟

٣ـ په دې بهير کې موږ چيرې يو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ پوښتنه: پرانیستې ټولنه څه ګڼې او زیانونه لري؟

په دوديزو ارزښتونو ولاړ ټولنپوهان وايي چې د پرانيستې ټولنې د رامنځ ته کېدو په بهير کې (په تېره بيا په لومړيو پړاوونو کې) سنتونه، بومي عادات، کولتوري او کله ـ کله عقيدوي ارزښتونو ته زيان اوړي دا اندېښنه پر ځای ده په تېره بيا په هغو ټولنو کې چې اجتماعي شعور يې ټيټ وي او له اقتصادي پلوه کمزوري وي، ځکه د پرانيستې ټولنې غبرګ نويو پديدو منلو ته خلاصه وي کله کله د ژوند چټک پرمختګ پخپله د ځينو عادتونو د هېرېدا باعث ګرځي. د پرانيستې ټولنې بل تاوان په فرد ، کورنۍ او ټولنه کې د بدلونونو له امله رواني ګډوډي ده. هر نوی، پردی چې له ځايي او زوړ ارزښت سره مواجه شي څه نا څه کشمکش را منځ ته کوي.

په لومړي سر کې د فرد اروايي حالت له نارملتيا باسي بيا د فرد برخورد له فرد سره بدلوي او په نتيجه کې ټولنه له ګډوډۍ سره مخامخيږي. کله کله دا ستونزې موقتي وي، ځينو ټولنو د داسې ستونزو د مخنيوي لپاره خپل قوانين هومره پرانيستي جوړ کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي چې ارزښتونه د فرد د حقوقو په اساس ټاکل کیږي نه دا چې فرد خپل مکلفیتونه د موجودو کولتوري ارزښتونو تابع کړي. د داسې ټولنې یوه بېلګه د امریکا د متحده ایالاتو ټولنه ده، دوی په دې عقیده دي چې هر کولتور چې امریکا ته راځي هغه د امریکې کولتور دی.هیڅ کولتور ممنوع نه دی تر هغه چې د فرد او ټولنې تثبیت شویو حقونو ته زیان وا نهړوي او هیڅ کولتوري ارزښت، چې د یوه فرد یا ډلې خوښ نه وي مراعات یې لازمي نه دي.

په هر صورت د پرانیستې ټولنې ګټې ډیرې دي لومړی دا چې فکري اوعقلي پراختیا ته لاره هواروي ټولنیزه پوهه پیاوړې کوي، د دموکراتیکو اصولو له تطبیق سره مرسته کوي او د انساني حقونو تامین ته هم لاره هواروي. خو په دې شرط چې داسې ټولنیز چوکاټونه موجود وي چې په ټولنه کې موجود سالم کولتوري ارزښتونه او عقیدوي اصول له زیان څخه محفوظ وساتي.

ټول مدني ارزښتونه لکه د قانون واکمني،د بل حق ته درناوی او د فکر و بیان ازادي په پرانیستو ټولنو کې ښه ترا د تطبیق وړ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ ژباړه د پرانیستې ټولنې په رامنځ ته کولو کې څومره او څنګه ونډه لري؟

ټول هغه فرهنګي میراثونه چې په مکتوب، ثبت شوي یا په شفاهي بڼه وجود لري یا ایجادیږي د ژباړې وړ دي. په دې کې متون (کتابونه، رسالې، مجلې، بریښنایز متنونه، ورځپاڼې، کتیبې، لیکونه او نور) فلمونه ډرامې تصویري راپورتاژونه، آرشیفي مواد، غیرېز متنونه حتی ولسي او شفاهي ادبیات راتللای شي دا چې د هرڅه په اړه وي، اما د ټولې بشري نړۍ ګډه فکري پانګه ده هره ټولنه حق لري له دغې ګډې پانګې او بشري میراث څخه زده کړه وکړي، تجربه یې کړي او پرې پوه شي، نو ددې لپاره هغه باید وژباړي، پرانیستې ټولنه په حقیقت کې د پوهېدا لپاره هڅو ته د زمینې برابرول دي، پرانیستې ټولنه د ژباړې او ژباړه د پرانیستې ټولنې لپاره مکمل او متمم دي، یعنې د علمي، فرهنګي_ادبي او هنري میراثونو ژباړه د جمعي فکر سطحه لوړوي، ټولنیز شعور ته وده ببښي او په نتیجه کې د پرانیستې ټولنې لپاره شرایط برابریږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز په پرانیستې ټولنه کې د ضرورت او اړتیا د شدید احساس په نتیجه کې خلک ژباړې ته هڅول کیږي. د پرانیستې ټولنې خصوصیت دی چې تاسو باید له نړیوالو فرهنګي حوزو سره پلونه وتړئ، په دې لړ کې ژباړه د یو صنعت په توګه یو مهم پول دی. اطلاعاتو او معلوماتو ته لاسبری د دموکراسۍ او پرانیستې ټولنې ممیزه ده او بشپړو اطلاعاتو او معلوماتو ته لاسبری له ژباړې پرته نا ممکنه ده. ژباړه فرهنګي بډاینه رامنځته کوي او فرهنګي غنا د پرانیستې ټولنې یو اصل دی. ددې لپاره چې بحث اوږد نه شي را به شو وروستۍ پوښتنې ته:

په دې بهیر کې موږ چیرې یو؟

له بده مرغه زموږ حال د خواشینۍ وړ دی. د یوې پرانیستې ټولنې د رامنځ ته کېدو لپاره زموږ ټولې هڅې نیمګړې دي او بلکې کله دغو هڅو منفي پایله درلودلې ده. مثلاً، موږ نه یوازې دا چې پرانیستې ټولنې ته د رسېدو لپاره د خپلو ارزښتونو د حفظ لپاره سیستماتیک او قانوني چوکاټونه نه دي جوړ کړي، بلکې مخکې له دې چې د پرانیستې ټولنې له ګټو او مزایاوو څخه خبر شو یا یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

را منځ ته کړو دغو ارزښتونو ته په زيان اړولو مو د پرانيستې ټولنې رنګه بده کړې ده. له بده مرغه په عامه ذهنيت کې د ديموکراسۍ، آزادۍ او پرانيستې ټولنې په شان اصطلاحات يو څه بدنام شوي او لامل يې دا دی چې نه لوستو وګړيو او نه هم عام ولس ته ورپېژندل شوي دي، خلک ګومان کوي، چې له عقيدوي ارزښتونو وتل، ناوړه غربي پديدو ته تسليمېدل او خپل کولتور هېرول د دغو اصطلاحاتو ماناوې دي.حال دا چې د نړيوالو فکري پانګې ته ځان رسول، پر ټکنولوژۍ سمبالېدل او د بشريت له جمعي پرمختګ سره اوږه په اوږه ګام ايښودل د ټولنيز شعور له هغې مرحلې څخه را پيل کيږي چې خلک د پرانيستې ټولنې پر واقعي ارزښت وپوهيږي او په خپله يې را منځ ته کړي. موږ د خپل جوړ کړي محور پر شاوخوا راڅرخو، خپل فکر، خپل باور او خپل دود دستور مهم دي خو که ځان ته وګورو له بوټونو او جرابو نيولې د سر ترخولۍ پورې د ژوند هره وسيله مو پرديو را جوړه کړې ده. موږ علوم نه زده کوو بلکې راکاپي کوو يې، حتی له طب، انجينرۍ او نورو سياسي علومو نيولې د بشري علومو تر نظرياتو پورې ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو ایجاد کړي، موږ پرته له دې چې سم ناسم په کې وپېژنو را کاپي کوو یې. له دې حالته د وتلو یوه لار ژباړې ته مخه کول دي ، ځکه موږ اړ یو اول د موجود علم ټول شکل را وژباړو. ولس د فکري تولید مصرفوونکی دی، روڼ اندي، لوستی او متخصصین د فکري پانګې تولیدوونکي دي، ژباړه د هرې برخې لپاره ضروي ده. روڼ اندي، لوستي او متخصصین باید د فکري تولید لپاره علوم،فنون، هنرونه او فکري زېرمې ترلاسه کړي، ژباړه بیا هم د ارتباط پول دی. ژباړه د علم د انتقال ژبنۍ وسیله ده. او موږ له پوهنې څخه لرې یو ، د پوهې او تکنولوژۍ یوه نیمګړې، زړه، له کاره لوېدلې نسخه لرو چې د تطبیق وړ نه ده.

ما یو مهال په یوه لیکنه کې لوستي و چې له ټکنولوژۍ سره د پرانیستې ټولنې او یوې تړلې ټولنې بېل-بېل برخورد یې ښودلې و ، هلته یې یو ساده مثال ورکړی و ، ویل یې: که تاسو تړلې ټولنې ته د فوتوکاپۍ ماشین ولېږئ هغوی هڅه کوي د استفادې طرز یې زده کړي او که کومه پاڼه پرې کاپي کړي ورته خوشاله وي ،خو که همدا ماشین یوې پرانیستې ټولنې ته ور ولېږئ نو په اول قدم کې هڅه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي دغه ماشين وپېژني او پرې پوه شي چې څنګه کار کوي، بيا ځان وپوهوي چې دغه ماشين څنګه جوړ شوی دی، په دويم ګام کې کوشش کوي په خپله د فوتوکاپي ماشين جوړ کړي، د پرانيستې ټولنې وګړي د فوتوکاپۍ ماشين يو ځل راوړي او بيا يې ټولې ځانګړنې را ژباړي ځان پرې پوهوي او دوهم يې خپله جوړوي.

د دې مثال له نظره موږ چيرې يو؟ د فوتوکاپي ماشين خو پرېږده چې تر اوسه مو د خپلو ژبو په اړه هم علمي نظريات نه دي را ژباړلي.لا تر اوسه مو د کاليو مينځلو د صابون کيمياوي فورمول هم نه دی را ژباړلی او د کچالو د بوټي امراض خو لا ډېره لوکسه خبره ده.

د پرانيستې ټولنې په پوهنتون کې هر کال علمي کتابونه نوي کيږي، بلکې د ځينو ژربدليدونکو علمي تيوريو متون تر دې هم ژر ژر نوي کيږي. زموږ په پوهنتون کې د ۱۹۳۳ کال د انجينرۍ هغه تيورۍ لوستل کيږي چې اوس د تاريخ حافظې ته سپارل شوې، همدا دی د تړلې او پرانيستې ټولنې توپير. که يو ملت د پرانيستې ټولنې په رامنځ ته کولو کې محتاط وي خپل کولتوري ارزښتونه له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه ورنه کړي، نو په دې لاره کې ژباړه له يوه اړخه آب حيات ده ځکه پوهه به يې تر لاسه کړې وي خو ژبه او فرهنګ به يې هم ساتلی وي.

په ترلې ټولنه کې هغه وګړي چې پرمختګ او اصلاحات غواړي منفعل قشر وي حال دا چې په پرانيستې ټولنه کې ريفورم غوښتونکي فعال وي نه منفعل. د منفعل قشر خصوصيات دا دي چې له پېښو سره په احساساتي او شعاري روحيه برخورد کوي نه په عقلي او ترميمي روحيه حال دا چې فعال قشر په آرامو اعصابو فعاليت کوي او کار يې دا وي چې يو څه رامنځ ته کړي نه دا چې خلک خپلو غوښتنو ته متوجه کړي. دا څرګنده ده چې د هر حق غوښتونکي او اصلاح طلبه غورځنګ بدلون له منفعل حالته و يوه فعال حالت ته پوهاوي او فکري بلوغ ته اړتيا لري چې ژباړه يې يوه ښه وسيله ده. موږ که د ژباړې د يوه منظم غورځنګ له لارې فکري اساسات او علمي لاسته راوړنې راخپلې کړو نو، نه يوازې دا چې يو فعال پرمختګ غوښتونکی نهضت به ولرو ،بلکې د پرانيستې ټولنې لومړني اساسات به مو هم رامنځ ته کړي وي. د دموکراسۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي، د سياست علم، ټولنپوهنه، د جمعي شعور د لوړتيا لپاره فکري تغذيه، تکنالوژي، ساينسي علوم، نړيوال ادبيات، هنري پانګه، تاريخ او روزنيز مواد په لومړي سر کې د ژباړې لپاره مهم مواد دي.

د يوې پرانيستې ټولنې اړيکي له نړيوالې ټولنې سره طبعاً يو اړخيز نه دي موږ نه يوازې د نورو پېژندلو ته اړ يو بلکې بايد ځانونه هم پر نورو وپېژنو او د دې لپاره هم ژباړې ته اړتيا لرو، که له نړيوالو څخه څه اخلو بايد څه ورته عرضه هم کړو، زموږ تاريخ، زموږ کولتوري ارزښتونه، ادبي پانګه او ټولنيز واقعيتونه د ژباړې وړ دي. همدا اوس نړۍ د افغانستان په اړه سترې سياسي او نظامي تېروتنې کوي ځکه د افغانستان له کولتوري ارزښتونو، اجتماعي مناسباتو، عقايدو، اقتصاد، تاريخ،ژبو او قومي حقايقو څخه نه دي خبر، ولې نه دي خبر؟ ځکه نه يو ور ژباړل شوي.ولې؟ ځکه تړلې ټولنه يو د ژباړې په مرسته به موږ يو بل څه هم تر لاسه کړو، که علوم او فنون په خپلو ژبو کې ولرو د انګرېزۍ د مينې له داغې تبې به هم خلاص شو چې اوس يې لرو، نور به ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

علوم یوازې د انګرېزۍ او کمپیوټر په ابتدایي کورسونو کې نه خلاصه کیږي او پخو پوهانو ته به مو ښوک عریضه پر مخ نه ولي چې ولې یې انګریزي نه ده زده. د خارجي ژبو زده کړه هدف نه بلکې وسیله ده، د ژباړې لپاره وسیله، نه لکه علم، د هدف په توګه. موږ باید په پوره پام او احتیاط یوه پرانیستې ټولنه را منځ ته کړو د دې لپاره لومړۍ درشل ژباړه ده، یوه دوه اړخیزه ژباړه، بل درشل یې د خپلو ارزښتونو د ساتلو لپاره د چوکاټونو ایجاد او پالل دي او دریيم ګام یې د منفعل پرمختګ غوښتونکي غورځنګ پوهاوی دی چې په یوه فعال او مثمر بهیر بدل شي او خپله پوهه د ټولنې پر هوساینه ولګوي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library